

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Bengt Särllvik, Stabila väljare och partibytare

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Diskussion om u-landsforskning.

Peru – en stat i revolution uppifrån. Av *Nils Gruvberger*.

Årets (första) folketingsval. Av *Ingemar Glans*.

LITTERATURGRANSKNINGAR

Theodor Ebert, Gewaltfreier Aufstand. m.fl. Anm. av Lennart Bergfeldt.

Jürgen Habermas m.fl., Vetenskap som kritik. Anm. av Björn Wittrock

Sören Holmberg, "Riksdagen representerar svenska folket." Anm. av Ole Borre.

LITTERATURNOTISER

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Lennart Månsson, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1975 är 54,10 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 17,65 inkl. moms.

Universitetsstudering erhåller abonnemang tillnedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5.
tel. (046) 12 41 00 ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes
Lund i januari 1975

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

Bengt Särllvik, Stabila väljare och partibytare 121

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Diskussion om u-landsforskning 152

Peru – en stat i revolution uppifrån. Av *Nils Gruvberger* 161

Årets (första) folketingsval. Av *Ingemar Glans* 169

LITTERATURGRANSKNINGAR

Theodor Ebert, Gewaltfreier Aufstand. m.fl. Anm. av Lennart Bergfeldt 186

Jürgen Habermas m.fl., Vetenskap som kritik. Anm av Björn Wittrock 188

Sören Holmberg, "Riksdagen representerar svenska folket." Anm. av Ole Borre 191

LITTERATURNOTISER 196

Stabila väljare och partibytare*

AV BENGT SÄRLVIK

1. Partibytare i den statsvetenskapliga litteraturen

Den första empiriska undersökningen som gjorts i samband med politiska val med användande av panelteknik genomfördes i USA vid det amerikanska presidentvalet 1940. Valsociologerna Paul F. Lazarsfeld, Bernard Berelson och Hazel Gaudet presenterade 1944 sina första resultat från denna undersökning i "The People's Choice".¹ Med panelmetod gavs möjlighet att analysera en utvecklingsprocess. För första gången kunde man följa enskilda individers röstningsavsikt i ett tidigt skede genom en valkampanj fram till det slutliga ställningstagandet på valdagen och ur olika aspekter studera olika väljarkategorier: väljare som blev sitt parti trogna genom hela undersökningsperioden, väljare som var osäkra och svängde mellan partierna under kampanjens gång för att slutligen på valdagen antingen gå tillbaka till sitt parti, avstå från att rösta eller faktiskt byta parti. Man försökte att hos dessa grupper finna karakteristika med avseende på social bakgrund, politiskt intresse och attityder till politik etc för att kunna förklara skillnader i deras politiska beteende.

I Lazarsfelds och hans medarbetares undersökning liksom ofta även i senare valsociologisk litteratur har påvisats skillnader mellan de väljare, som är stabila i sitt röstningssätt och de väljare, som skiftar parti. De senare framställs som det passiva skiktet i valmanskåren.²

"These people, who in a sense were the only ones of the entire electorate to make a complete change during the campaign were: the least interested in the election; the least concerned about its outcome; the least atten-

tive to political material in the formal media of communication; the last to settle upon a vote decision and the most likely to be persuaded, finally, by a personal contact, not an "issue" of the election. — The notion that the people who switch parties during the campaign are mainly the reasoned, thoughtful, conscientious people who were convinced by the issues of the election is just plain wrong. Actually, they were mainly just the opposite."

De partibytare som Lazarsfeld och hans medarbetare studerade i "The People's Choice" var de som skiftade partipreferens under valkampanjens gång och inte mellanvalsbytarna, men ändå har deras karakteristik kommit att präglade valforskarnas bild av de rörliga väljarna över huvud taget.

I nästa stora arbete från Columbiauniversitetet, "Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign", som är en regional panelstudie av presidentvalet 1948, författad av Bernard Berelson, Paul F. Lazarsfeld och William N. McPhee och publicerad 1954, beskrivs partibytarna på ett likartat sätt:³

"For those who change political preferences most readily are those who are least interested, who are subject to conflicting social pressure, who have inconsistent beliefs and erratic voting histories."

Även valforskarna vid Survey Research Center i Ann Arbor, Michigan har med sina undersökningar bidragit till bilden av partibytarna som det apatiska och ointresserade skiktet i väljarkåren. 1954 kom "The Voter Decides" av Angus Campbell, Gerald Gurin och Warren Miller och något senare publicerades från samma universitet följande två berömda arbeten om politiskt beteende: "The American Voter" och "Elections and the Political Order", båda författade av Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren Miller och Donald E. Stokes.⁴

I "The American Voter" kan man läsa följande karakteristik av den rörliga delen av väljarkåren:⁵

* Artikeln är en omarbetad version av två uppsatser av förf. inom ramen för forskningsprojektet Representationsundersökningen vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet: *Stabila väljare och partibytare. Del I. En studie av attityder till politik och åsiktsbildning bland stabila väljare och partibytare vid riksdagsvalen 1964 och 1968* (Stencil, 1972) samt *Stabila väljare och partibytare, Del II* (Stencil, 1973)

"The segment of the electorate most likely to alter its image of these political actors is not the part that is best informed about government but the part that is least involved in politics, psychologically speaking, and whose information about details of policy is most impoverished."

På likartat sätt tolkar de engelska forskarna R. S. Milne och H. C. Mackenzie sina data om partibytare från valet 1955 i "Marginal Seat".⁶

Starkt kritisk mot de amerikanska och engelska undersökningarnas bild av de rörliga väljarna är den holländske valforskaren Harry Daudt i "Floating Voters and the Floating Vote."⁷ Han har gjort en andrahandsanalys av flera amerikanska och engelska undersökningar och efter att ha rekonstruerat vissa tabeller har han kommit fram till en helt annan tolkning än de tidigare forskarna. Han sammanfattar sitt kapitel om partibytarnas politiska intresse med att säga, att från data, som han undersökt, kan man inte dra några säkra slutsatser om skillnader mellan stabila och rörliga väljare med avseende på politiskt intresse.

Kritiska invändningar har också framförts från annat håll mot den traditionella amerikanska uppfattningen. I sin analys av det tyska valet 1961 vederlägger Max Kaase synen på partibytaren som den a-politiska väljaren.⁸ Han betonar också vikten av att vid analysen studera olika partibytargrupper och inte se partibytarna som en homogen grupp.

Vi finner också hos V. O. Key i det arbete som publicerades först efter hans död, "The Responsible Electorate", kritik mot tidigare forskning på området.⁹ Vad V. O. Key främst studerat är väljarnas "rationalitet". Hans allmänna tes anges redan i bokens första kapitel: "The perverse and unorthodox argument of this little book is that voters are not fools." Vad angår partibytarna menar han att dessa är rationella, de fattar partiståndpunkt i valen i enlighet med sina attityder i sakfrågor. Hans data tyder inte heller på ett särskilt lågt politiskt intresse hos de rörliga väljarna:¹⁰

"Instead, the switchers, who (in company with new voters) call the turn, are persons whose peculiarity is not lack of interest but agreement on broad political issues with the standpatters towards whom they shift."

2. En teoriprövning på svenska data

Frågan om väljare som byter parti skiljer sig från stabila partiväljare med avseende på politiskt engagemang har således intresserat ett flertal valforskare. Tack vare de svenska valundersök-

ningarna som gjorts vid statsvetenskapliga institutionen vid universitetet i Göteborg sedan 1954 – och i synnerhet den panelundersökning, som genomfördes vid andrakammarvalen 1964, 1968 och 1970 – har vi fått möjlighet att på svenska data testa hypoteser angående eventuella skillnader mellan stabila väljare och partibytare på ett mycket stort material.¹¹ Tar man i beaktande att intervjudata avser svar som avgivits i direkt anslutning till tre val och att vid dessa intervjuer "recall data" beträffande valdeltagande och partival erhållits för ytterligare två val, är det en relativt lång tidsperiod som väljarna kunnat följas. Vi har därigenom fått ett mycket stort antal personer, som bytt parti under denna period, i många fall vid flera val.

Huvudsyftet med denna uppsats är att med utgångspunkt från delvis motsägande resultat i tidigare undersökningar med hjälp av svenska data söka fastställa om partibytarna utgör ett mera passivt och oengagerat skikt av valmanskåren än den kategori väljare, som är stabila i den meningen att de stöder samma parti vid flera på varandra följande val. Uppsatsen syftar alltså inte till att söka förklara orsakerna till partistabilitet respektive partibyte utan har i stället rent deskriptiv karaktär: att jämföra partibytare och stabila väljare med avseende på ett antal variabler från vår panelundersökning, vilka utgör mått på politiskt engagemang.

Uppsatsens andra syfte är att undersöka om partibytare utgör en homogen kategori med avseende på politiskt engagemang eller om skillnader kan påvisas mellan olika partibytarkategorier beroende på mellan vilka partier bytet skett.

Med begreppet politiskt engagemang knyter vi här an till det i statsvetenskaplig litteratur ofta använda begreppet "political involvement". Vi finner det använt på likartat sätt bl a av Angus Campbell mfl och Robert A. Dahl.¹² Här kommer jag närmast att följa den gruppering av olika mått på politiskt engagemang som Bo Särllvik använder i sin doktorsavhandling "Electoral Behavior in a Multiparty System".¹³ Det kommer att utgöra ett sammanfattande begrepp för röstningsbenägenhet, intresse för politik och för valutgången, känsla av politisk kompetens, massmediaexposition och politisk information.

De frågeställningar, som här kommer att belysas, kan i korthet formuleras så:

Karakteriserar partibytarna allmänt sett av låg participation och lågt politiskt engagemang? Anser tex partibytarna själva att de inte har något eller ringa intresse för politik?

Har partibyterna en mera negativ inställning till det politiska systemet i stort och ett lägre förtroende för partieliten, så att de oftare än de stabila väljarna är ointresserade av valutgången och oftare än dessa upplever en känsla av maktlöshet inför möjligheten att förstå politik och själva kunna påverka den?

Finner vi skillnader mellan partibytare och stabila med avseende på politisk kommunikation? Med detta begrepp innefattar vi dels personligt engagemang i diskussioner om politiska frågor dels massmediaexposition. Är partibyterna mindre aktiva i politiska diskussioner och har de mindre intresse för det politiska innehållet i tidningar, tidskrifter och radio/TV och besöker de mindre ofta valmöten än de stabila väljarna?

Är partibyterna mindre informerade i politiska och konstitutionella förhållanden än de stabila väljarna?

Har partibyterna en lägre röstningsbenägenhet än de stabila väljarna, dvs är det en större andel av den förra kategorin, som är rörliga också i så måtto att de oftare än stabila avstår från att delta i val?

I uppsatsens avslutande avsnitt jämföres stabila väljare och väljare, som bytt mellan partier, med avseende på deras åsikter i politiska sakfrågor. Huvudfrågeställningen i detta avsnitt kan formuleras så: Skiljer sig de politiska attityderna hos väljare, vilka röstat på ett och samma parti vid flera på varandra följande val från deras, vilka just bytt till detta parti? Syftet är här att presentera ett urval data från ett mycket stort analysområde. En mera inträngade analys med delvis helt andra utgångspunkter kommer att presenteras i en särskild framställning. Som vi kommer att visa är det i själva verket med avseende på *politiska åsikter* och inte med avseende på *politiskt intresse* som partibyterna skiljer sig från stabila väljare.

3. Operationella definitioner av

”stabila väljare och ”partibytare”

Som ett första led i denna undersökning om olika väljarkategoriernas politiska intresse genererades en klassificering baserad på data från de båda riksdagsvalen 1964 och 1968. Vid bearbetningen av materialet är således definitionen av *stabila väljare* denna: individer i urvalet som röstat på samma parti både 1964 och 1968. *Partibytare* definieras som: individer som röstade på olika partier vid de båda riksdagsvalen.¹⁴ Det har synt mig vara av intresse att till en början stude-

ra två riksdagsval och se just på den kategori, som genom att skifta parti mellan två sådana val, kan åstadkomma förändringar i riksdagens sammansättning. (Våra intervjuundersökningar hänför sig ju också till dessa båda val.) Därvid tas således inte hänsyn till intervjupersonernas röstningssätt 1966. Vi har dock företagit en kompletterande analys, då vi delar upp stabila väljare och partibytare vid riksdagsvalen 1964 och 1968 efter stabilitet/rörlighet 1966–1968 respektive icke-röstning 1966. Slutligen introduceras i analysen en klassificering med avseende på stabilitet och rörlighet under hela perioden 1962–1970.

Ett av uppsatsens syften har också varit att med en ytterligare uppdelning av intervjuurvalet efter partival 1964 och 1968 söka utrona eventuella samband mellan politiskt intresse och engagemang och väljarnas partiståndpunkter vid dessa båda val. Med denna målsättning genererades variabler, med vilkas hjälp stabila väljare och partibytare förs in i en höger-vänsterklassificering, som täcker hela partisystemets spektrum (Se t ex Tabell 2).

4. Tid för röstningsbeslut

När partibytaren framställs som den ointresserade och oinformerade väljaren har detta ofta kombinerats med belägg för att han också är mera osäker om sitt partival än den stabile väljaren och när han slutligen fattar sitt röstningsbeslut gör han det i ett sent skede före valet.¹⁵

För att se om de slutsatser som dragits om partibytaren i detta avseende överensstämmer med de data vi har om den svenske partibytaren, har vi utnyttjat en intervjufråga med tre svarsalternativ: intervjupersonen uppgav, att han bestämt sig under sista veckan före valet, att han bestämt sig tidigare under hösten eller sommaren eller att han visste sedan länge hur han skulle rösta.

Som vi kan se av Tabell 1 står det helt klart, att partibyterna fattar sitt röstningsbeslut i ett sent skede i långt större utsträckning än de stabila. 25 % av partibyterna bestämde sig under sista veckan före valet mot endast 7 % av dem som ej bytte parti.

Vi har också fördelat stabila väljare och partibytare efter partival 1964–1968 och resultatet framgår av Tabell 2. Av de stabila socialdemokraterna var det 91 %, som visste sedan länge hur de skulle rösta. Motsvarande tal för stabila mittenpartister och högermän var 83 % resp 87 %. Andelen intervjupersoner som bestämde sig

Tabell 1
Stabila väljare och partibytare 1964/1968: Tid för röstningsbeslut
Procentuell fördelning

Tid för röstningsbeslut	Stabila väljare	Partibytare
under sista veckan före valet	7 %	25 %
tidigare under hösten och sommaren	5 %	27 %
Ip visste sedan länge hur Ip skulle rösta	88 %	47 %
vet inte/vill ej svara	0 %	1 %
Summa procent	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	1679	355

under sista veckan före valet i dessa kategorier var 4 %, 10 % resp 9 %.

Partibytarna däremot uppvisar här ett helt annat mönster. Naturligt nog är det inom partibytarkategorierna klart färre, som visste sedan länge hur de skulle rösta. Samtidigt är det många

som bestämde sig mycket sent. Inte mindre än omkring en fjärdedel av varje partibytargrupp bestämde sig så sent som sista veckan före valet.

Ett anmärkningsvärt undantag utgör kommunisterna. Andelen som bestämde sig under sista veckan före valet i kategorin "bytare mellan kommunister och socialdemokrater" är mycket låg i jämförelse med andra bytarkategorier. Vidare uppvisar de stabila kommunisterna en mycket stor proportion, som bestämde sig under sista veckan före valet. Visserligen är antalet kommunister i intervjuvalet litet, men sannolikt återspeglar våra data kommunisternas speciella situation vid just detta val: den tjeckoslovakiska krisen i augusti spelade en stor roll i den svenska valkampanjen. Vi vet också, att kommunisternas andel av rösterna minskade från 6,4 % i kommunalvalet 1966 till 3 % i andrakammarvalet 1968.¹⁶ Tendensen i våra data blir helt plausibel, om vi antar att en tämligen stor proportion av de tidigare kommunisterna bestämde sig för att *byta parti* redan i augusti, medan samtidigt en rätt stor del av vår "stabila" kategori utgörs av personer, som ända till sista veckan före valet allvarligt övervägde ett partibyte, fastän de till sist höll fast vid sin kommunistiska röstning.

Tabell 2
Röstningssätt 1964/1968: Tid för röstningsbeslut*
Procentuell fördelning

Tid för röstningsbeslut	Röstningssätt 1964/1968								
	Stabila K	Bytare K ↓ S	Stabila S	Bytare icke soc.p. ↓ soc.p.	Bytare soc.p. ↓ icke soc.p.	Bytare mellan mittenpartier	Stabila "mittenpartier"	Bytare mittenpartier ↓ H	Stabila H
under sista veckan före valet	31 %	14 %	4 %	30 %	23 %	24 %	10 %	28 %	9 %
tidigare under hösten och sommaren	—	27 %	4 %	23 %	35 %	30 %	7 %	20 %	3 %
Ip visste sedan länge hur Ip skulle rösta	69 %	59 %	91 %	45 %	42 %	43 %	83 %	52 %	87 %
vet inte/vill ej svara	—	—	1 %	2 %	—	3 %	0 %	—	1 %
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

* Intervjupersonerna har här klassificerats efter röstningssätt 1964/1968. Till kategorin "socialistiska partier" har förts väljare som röstade på kommunisterna eller socialdemokraterna. Till "icke socialistiska partier" har förts väljare som röstat på Centerpartiet, Folkpartiet, Höger, KDS eller borgerliga samlingslistor. KDS-anshållarna har – pga sitt ringa antal – förts till kategorin "mittenpartier".

5. Intresse för politik och för valutgången

Efter att ha konstaterat att partibytarna fattar sitt röstningsbeslut i ett sent skede i långt större utsträckning än de stabila går vi över till att se hur det förhåller sig med det politiska intresset bland väljarna. För att få ett mått på självuppskattat intresse för politik har vi ställt frågan "Hur pass intresserad är Ni i allmänhet av politik? Är Ni: mycket intresserad, ganska intresserad, inte särskilt intresserad eller inte alls intresserad av politik?" I Tabell 3 ges hela svarsfördelningen för de båda kategorierna stabila väljare och partibytare.

Vi finner här inga skillnader mellan de båda kategoriernas självuppskattade intresse för politik. 53 % av de stabila och 52 % av partibytarna uppger sig vara "mycket" eller "ganska" intresserade av politik. Andelen som uppger sig vara "inte alls intresserad" är i stort sett densamma för båda grupperna (9 % resp 8 %). Vid uppdelningen efter partival 1964/1968 (Tabell 4) finner vi inte heller belägg för mindre politiskt intresse bland bytarkategorierna.

Ett mått liknande det vi använt för att mäta intresset för politik återfinns i Tabell 5. Vi har med detta velat mäta självuppskattat intresse för valutgången. Den intervjufråga som ställdes hade följande lydelse: "Om vi tänker på årets val. Bryr/Brydde Ni Er personligen mycket om vilka

Tabell 3

Stabila väljare och partibytare 1964/1968: Självuppskattat intresse för politik
Procentuell fördelning

Intervjupersonen uppger sig vara:	Stabila väljare	Partibytare
"mycket intresserad"	11 %	10 %
"ganska intresserad"	42 %	42 %
"inte särskilt intresserad"	38 %	40 %
"inte alls intresserad"	9 %	8 %
vet inte/vill ej svara	0 %	—
Summa procent	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	1687	356

partier som vinner/vann eller förlorar/förlorade vid valet i år, eller tycker Ni att det inte spelar/spelade så stor roll för Er egen del?"¹⁷

Här finner vi att partibytarna tenderar att vara något mindre intresserade av valutgången än de stabila. 82 % av de senare bryr sig mycket om valutgången mot 70 % av partibytarna.

I Tabell 6 där de intervjuade delats upp efter röstningssätt 1964/1968 framträder ett något oklart mönster. Vissa bytarkategorier uppvisar lika stora andelar intresserade som motsvarande

Tabell 4

Röstningssätt 1964/1968: Självuppskattat intresse för politik
Procentuell fördelning

Intervjupersonen uppger sig vara:	Röstningssätt 1964/1968								
	Stabila K	Bytare K ↓ S	Stabila S	Bytare icke soc.p. ↓ soc.p.	Bytare soc.p. ↓ icke soc.p.	Bytare mellan mitten-partierna	Stabila "mitten-partister"	Bytare mitten-partierna ↓ H	Stabila H
"mycket intresserad"	19 %	19 %	11 %	12 %	13 %	4 %	11 %	10 %	13 %
"ganska intresserad"	50 %	35 %	43 %	36 %	44 %	39 %	40 %	50 %	46 %
"inte särskilt intresserad"	19 %	43 %	36 %	44 %	32 %	51 %	43 %	32 %	36 %
"inte alls intresserad"	12 %	3 %	10 %	8 %	11 %	6 %	6 %	8 %	5 %
vet inte/vill ej svara	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	16	37	1008	73	71	80	490	95	173

Tabell 7
Stabila väljare och partibytare 1964/1968: Uppfattningar om partier och politik
Procenttalen i denna tabell ger för varje kategori procentandelen, som gav uttryck åt en *positiv* inställning till partier och politik. För omdömen som gav uttryck åt en *positiv* inställning redovisas alltså andelen instämmanden, medan andelen som ej instämde däremot anges för omdömen med negativ tendens.

	Stabila väljare	Partibytare
A. Politiken är ofta så invecklad att man inte kan sätta sig in i vad den rör sig om	28 %	31 %
B. Det finns åtminstone något parti, som alltid försöker tillvarata mina intressen	70 %	71 %
C. Det som händer i politiken har sällan någon större betydelse för mig	58 %	50 %
D. Partierna är bara intresserade av folks röster men inte av deras åsikter	22 %	20 %
E. Det är aldrig någon svårighet att se var de <i>viktiga</i> skillnaderna mellan partierna finns	41 %	31 %
F. Folk som jag kan visserligen rösta men något annat kan man inte göra för att påverka politiken	38 %	35 %
G. De riksdagsmän som vi väljer förlorar fort kontakten med vanligt folk	49 %	48 %
H. Genom att rösta kan man verkligen vara med och bestäma om hur det skall vara ordnat här i landet	89 %	80 %
I. Man kan aldrig lita på att något av partierna tänker hålla sina löften	61 %	54 %
J. De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker	83 %	74 %

Vi har därvid utnyttjat tre Guttman-skolor, som baseras på frågor, som använts för att mäta politisk kompetens.¹⁹ Två av dessa skolor presenteras i Tabell 9. Där redovisas den procentuella andelen av respektive röstningskategori för de olika skalstegen.

Vi ämnar inte i detta sammanhang gå in på en djupare analys av dessa skolor, men vi vill ändå peka på några fakta. Vi finner att bland de stabila väljarna är det en större andel som är positiv till partisystemet (36 %) än det är bland de rörliga väljarna (30 %) men att procentdifferensen inte är särskilt stor.²⁰ När vi ser på den andra skalan ser vi också en obetydlig procentdifferens men i detta fall går den i andra riktningen. 61 % av partibytarna hör till den kategori som har högt politiskt självförtroende mot 59 % av de stabila väljarna.²¹ Det är närmast dessa två skolor som svarar mot våra "intressevariabler", och där har vi alltså funnit små osystematiska skillnader. Vissa frågor i vår serie är sådana att partibytarna naturligt nog svarar annorlunda än de stabila. Dessa tre frågor som avses bildar också en skala som inte redovisas här men som också testats mot vår partibytarvariabel. På denna skala fann vi en viss skillnad men möjligen kunde man förväntat större skillnader. Eftersom attitydfrågorna ställts vid just den tidpunkt då partibytet ägt rum är det inte förvånande om man finner en mera cynisk inställning till partierna och det politiska systemet över huvud taget.

Tabell 9
Stabila väljare och partibytare 1964/1968: Attityd till partisystemet och politiskt självförtroende
Procentuell fördelning

Attityd till partisystemet	Stabila väljare	Partibytare
negativ	34 %	41 %
balanserad	30 %	29 %
positiv	36 %	30 %
Summa procent	100 %	100 %
Politiskt självförtroende		
negativ	41 %	39 %
positiv	59 %	61 %
Summa procent	100 %	100 %

Tabell 8

Röstningssätt 1964/1968: Uppfattningar om partier och politik

Procenttalen i denna tabell ger för varje kategori procentandelen, som vid resp fråga gav uttryck åt en *positiv* inställning till partier och politik. För omdömen som gav uttryck åt en positiv inställning redovisas alltså andelen instämmanden, medan andelen som ej instämde däremot anges för omdömen med negativ tendens.

	Röstningssätt 1964/1968								
	Stabila K	Bytare K ↓ S	Stabila S	Bytare icke soc.p. ↓ soc.p.	Bytare soc.p. ↓ icke soc.p.	Bytare mellan mitten- partier	Stabila "mitten- partier"	Bytare mitten- partier ↓ H	Stabila H
Politiken är ofta så invecklad att man inte kan sätta sig in i vad den rör sig om	56 %	38 %	26 %	33 %	25 %	26 %	27 %	36 %	37 %
Det finns åtminstone något parti, som alltid försöker tillvarata mina intressen	81 %	92 %	90 %	80 %	83 %	78 %	87 %	76 %	83 %
Det som händer i politiken har sällan någon större betydelse för mig	69 %	76 %	72 %	70 %	65 %	70 %	62 %	77 %	70 %
Partierna är bara intresse- rade av folks röster men inte av deras åsikter	50 %	62 %	61 %	55 %	49 %	43 %	53 %	48 %	57 %
Det är aldrig någon svårighet att se var de <i>viktiga</i> skillnaderna mellan partierna finns	75 %	65 %	63 %	52 %	54 %	58 %	59 %	47 %	57 %
Folk som jag kan visserli- gen rösta men något annat kan man inte göra för att påverka politiken	38 %	11 %	22 %	25 %	22 %	16 %	23 %	22 %	24 %
De riksdagsmän som vi väljer förlorar fort kon- takterna med vanligt folk	31 %	20 %	41 %	33 %	30 %	25 %	41 %	40 %	40 %
Genom att rösta kan man verkligen vara med och be- stämman om hur det skall vara ordnat här i landet	69 %	81 %	86 %	80 %	67 %	76 %	79 %	72 %	78 %
Man kan aldrig lita på att något av partierna tänker hålla sina löften	13 %	43 %	41 %	33 %	29 %	37 %	35 %	35 %	36 %
De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte myc- ket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker	50 %	62 %	54 %	52 %	46 %	45 %	40 %	44 %	47 %

7. Politisk kommunikation

När Lazarsfeld och hans medarbetare karakteriserade de rörliga väljarna som mindre politiskt intresserade och engagerade än stabila väljare, pekade man också på att de förra i mindre utsträckning utsatte sig för propaganda via massmedia och oftare hade påverkats av inflytande i den närmaste miljön, när det gällde att slutligen göra sitt partival.²² I tabell 10 presenteras ett urval undersökningsresultat från valundersökningen 1968, som belyser olika sidor av exposition för politisk kommunikation, och med det begreppet avser vi här dels individens intresse av att engagera sig i de politiska diskussioner, som kan förekomma i hans primär- och sekundärgrupper, dels hans benägenhet att aktivt söka information i politiska frågor genom olika former av massmediaexposition.

Ett mått på självuppskattad diskussionsaktivitet ges i första raden av tabellen.

Intervjupersonerna tillfrågades om hur de brukade göra om de var med i ett sällskap, där samtalet kom in på politik. Efter att ha visats ett frågekort med fyra svarsalternativ, fick intervjupersonerna ange vilken beskrivning som de tyckte passade in på dem själva.²³ I tabellen anges procentandelen inom respektive kategori, som uppgav sig vara med i diskussioner för det mesta och säga sin åsikt.

Begreppet mediaexposition refererar till väljarnas intresse att följa valkampanjen genom press, radio/TV, valmöten och tidskrifter med politiskt innehåll.²⁴ I tabellens andra rad anges procentandelen som läste "ofta" eller "varje dag" nyheter och artiklar i tidningar och i den tredje raden procentandelen, som brukade läsa någon tidskrift eller veckotidning, som innehöll artiklar om politiska frågor. Vi ställde också en fråga om intervjupersonerna hörde några program med politiska diskussioner eller utfrågning av partiledarna under sista månaden före valet i radio/TV. I tabellen anges procentandelen, som hörde sex eller flera sådana program.

Slutligen ges i nedersta raden den procentuella andelen av respektive röstningskategori, som besökte något möte som partierna ordnade inför valet.

Vi finner i detta material intet stöd för föreställningen, att de rörliga väljarna skulle mindre aktivt delta i politiska diskussioner eller mindre utsätta sig för massmediaexposition än de stabila väljarna. Vi har också jämfört de olika partiernas stabila väljare med deras resp rörliga

Tabell 10

Stabila väljare och partibytare 1964/1968: Politisk kommunikation
Procentuell fördelning

	Stabila väljare	Partibytare
Hög diskussionsaktivitet (självuppskattad)	26 %	33 %
Läser "ofta" eller "varje dag" det som finns i tidningar av nyheter och artiklar om politik	46 %	51 %
Brukar läsa någon tidskrift eller veckotidning som innehåller artiklar om politiska frågor	28 %	27 %
Hörde minst sex program med politiska diskussioner eller utfrågning av partiledare under sista månaden före valet i radio/TV	73 %	79 %
Besökte valmöten	13 %	9 %

grupper och finner i allmänhet mycket små skillnader – om de över huvud taget finns – och inget tecken på systematiskt samband mellan låg exposition för politisk kommunikation och politisk rörlighet.

8. Är partibytarna mindre politiskt informerade än de stabila väljarna?

Kunskap om politik kan ju ses som ett resultat av politiskt intresse och en nödvändig förutsättning för att kunna sätta sig in i politiska problem. Valforskarna har också hävdad, att människor med mindre politiskt intresse också är mindre kunniga och informerade i politiska frågor.²⁵ Hur förhåller det sig då med de rörliga väljarna? Kan vi i vårt material finna belägg för att partibytarna är mindre politiskt informerade än stabila väljare. I Tabell 11 redovisar vi några frågor som ställts för att belysa väljarnas kännedom om politiska och konstitutionella förhållanden.

Den exakta formuleringen av de tre första frågorna, som vi använt för att mäta politisk information återfinns i Tabell 11, där procentandelen inom respektive röstningskategori, som avgett korrekt svar anges. (Vad som avses med "korrekt svar" återfinns i Tabell 12.) Som synes gäl-

Tabell 11

Stabila väljare och partibytare 1964/1968: Politisk information

Procenttalen anger hur stor andel av resp kategori, som besvarat intervjufrågorna korrekt

	Stabila väljare	Partibytare
Vilket eller vilka partier är med i den nuvarande regeringen?	82 %	82 %
I år har man beslutat en ändring av grundlagarna, som medför att riksdagen kommer att förändras om några år. Har Ni hört eller läst något om vad förändringen innebär?	59 %	67 %
Sedan skulle jag be Er att se på den här planschen med fotografier som föreställer de fem partiledarna i riksdagen. Vilken partiledare föreställer bild ...?	80 %	80 %
Känner Ni till namnet på någon av dem, som står/stod på Ert partis valsedel i den här valkretsen i år?	47 %	34 %

ler dessa frågor kunskap om regeringsparti, grundlagsändring och möjlighet att rätt identifiera de fem partiledarna i riksdagen.

Den sista frågans lydelse var: "Känner Ni till namnet på någon eller några av dem som stod på partiernas valsedlar i den här valkretsen vid valet i år?" För varje nämnt namn ställdes flera tilläggsfrågor, däribland denna: "Vilket parti tillhör han?" Varje kandidatnamn har satts i relation till röstningssättet och i tabellen anges hur stor procentuell andel, som namngav minst en kandidat för det egna partiet.

Varken av Tabell 11 eller av Tabell 12 där väljarna uppdelats efter röstningssätt 1964/1968, finner vi något stöd för föreställningen att partibytarna allmänt sett skulle utgöra ett politiskt sämre informerat skikt. I frågan om innebörden av grundlagsändring är gruppen bättre informerad och på två av frågorna har en lika stor andel av de båda kategorierna avgett korrekt svar. Ett undantag utgör frågan om kandidatnamn på det egna partiets valsedel, på vilken en klart större andel av de stabila väljarna avgett korrekt svar

men detta kan sammanhånga med ett flertal faktorer. Det faktum att partibytarna dels bytt parti, dels också som vi tidigare sett ofta bestämt sig mycket sent gör det rimligt att vänta sig, att de skall uppvisa lägre andel med korrekt svar. Vi vet också att väljare som intervjuades före valet är mindre kunniga på detta område än de väljare, som intervjuades efter valet, men här har inte kontrollerats för detta, varför här kan finnas en felkälla.

9. Alternativ uppdelning av stabila väljare och partibytare 1964/1968 efter tid för röstningsbeslut

För att komplettera vårt mått på partibyte, dvs väljarnas faktiska röstningsbeteende vid de två valen 1964 och 1968, har vi också använt ett annat mått på skiftningar i partisympatier bland väljarna, nämligen deras egen uppfattning om vid vilken tidpunkt de avgjorde sitt slutliga partival inför riksdagsvalet 1968. Eftersom vår undersökning inte är en panelundersökning av den typ Lazarsfeld m fl genomförde – dvs upprepade intervjuer under valkampanjens gång fram till valdagen – har vi ej möjlighet att komma åt alla tänkbara skiftningar i partisympatierna. Det kan t ex här vara fråga om väljare, som skiftat partisympati under mellanvalsperioden eller bestämt sig för att avstå från att rösta, men som ändå på valdagen röstade på samma parti som 1964 och som därför i uppsatsen definieras som stabila väljare. Andra åter kan verkligen ha bytt parti enligt definitionen men kanske under mellanvalsperioden tänkt rösta på ett helt annat parti än som blev fallet 1968. Alla sådana och liknande skiftningar kommer vi naturligtvis inte heller åt med detta mått, men det ger oss ändå en viss information om och möjlighet att göra jämförelser mellan de väljare som bestämt sitt partival sent och de som varit övertygade länge.

Det kompletterande måttet har operationaliserats med intervjufrågan: "När bestämde Ni Er för hur Ni skulle rösta i år? Var det under sista veckan före valet eller tidigare under hösten och sommaren eller visste Ni sedan länge hur Ni skulle rösta?" Till kategorin "bestämde sig sent" har förts de väljare, som bestämde sig under sista veckan före valet eller tidigare under hösten och sommaren. Övriga har förts till kategorin "bestämt parti sedan länge".²⁶

I Tabell 13 kan vi studera sambandet mellan stabilitet/rörlighet och väljarnas partiidentifikation. Begreppet partiidentifikation – ursprung-

Täbell 12

Röstningssätt 1964/1968: Politisk information

Procentalen anger hur stor andel av resp röstningskategori, som besvarat resp intervjufråga korrekt.*

	Röstningssätt 1964/1968								
	Stabila K	Bytare K ↓ S	Stabila S	Bytare icke soc.p. ↓ soc.p.	Bytare soc.p. ↓ icke soc.p.	Bytare mellan mitten- partierna	Stabila "mitten- partister"	Bytare mitten- partierna ↓ H	Stabila H
Vilket eller vilka partier är med i den nuvarande regeringen?	75 %	84 %	81 %	81 %	80 %	87 %	83 %	78 %	86 %
I år har man beslutat en ändring av grundlagarna, som medför att riksdagen kommer att förändras om några år. Har Ni hört eller läst något om vad förändringen innebär?	56 %	60 %	54 %	70 %	62 %	67 %	65 %	71 %	75 %
Sedan skulle jag be Er se på den här planschen med fotografier, som föreställer de fem partiledarna i riksdagen. Vilken partiledare föreställer bild...?	75 %	89 %	77 %	74 %	78 %	79 %	84 %	83 %	87 %
Känner Ni till namnet på någon av dem, som står/stod på Ert partis valsedel i den här valkretsen i år?	38 %	30 %	42 %	33 %	41 %	25 %	54 %	39 %	57 %

* *Korrekt svar* innebär att intervjupersonen på *fråga 1* kunde ange vilket parti, som är med i den nuvarande regeringen, på *fråga 2* nämnt minst ett av besluten rörande övergång till enkammarriksdag och införande av gemensam valdag för kommunala val och riksdagsval, på *fråga 3* kunde identifiera samtliga fem partiledare rätt samt på *fråga 4* kunde ange namnet på minst en riksdagskandidat från det egna partiet i den egna valkretsen.

ligen introducerat av Angus Campbell m fl i amerikanska valundersökningar och senare allmänt använt vid studiet av politiskt beteende – används för att beteckna väljarens personliga känsla av att "tillhöra" ett visst politiskt parti, oavsett om vederbörande är formell medlem eller inte.²⁷ Om förvärvandet av känsla av tillhörighet till ett parti kan ses som en psykologisk process över tid bör de stabila väljarna rimligen haft en större chans att skaffa sig ett starkare engagemang och förtroende för sitt parti än de rörliga väljarna. Som väntat finner vi också att partibyarna vid valen 1964/1968 karakteriseras av en lösare anknytning till sina respektive partier (dvs de partier till vilka de bytt i valet 1968) än de

stabila väljarna.²⁸ Hälften av de stabila väljarna uppger sig ha stark partiidentifikation mot endast en femtedel av de rörliga väljarna. Det är också mycket ovanligare att bland de stabila finna individer, som uppger att de inte känner sig som anhängare till ett parti eller att de inte ens står närmare något av partierna. Endast 3 % av de stabila saknar partiidentifikation eller partipreferegens medan motsvarande andel för de rörliga väljarna är 13 %.

När vi delar upp stabila väljare och partibyare efter tidpunkt för röstningsbeslut framkommer också en annan tendens. Stabila väljare som bestämde sitt partival sent, uppvisar den lägsta andelen med stark partiidentifikation och to m en

Tabell 13
Stabila väljare och partibytare 1964/1968 uppdelade efter tid för röstningsbeslut: Partiidentifikation
Procentuell fördelning

Partiidentifikation vid 1968 års val	Stabila väljare			Partibytare		
	Bestämt parti sedan länge	Bestämde sig sent	Samtliga	Bestämt parti sedan länge	Bestämde sig sent	Samtliga
Stark partiidentifikation	56 %	11 %	50 %	26 %	14 %	19 %
Svag partiidentifikation	27 %	32 %	28 %	27 %	24 %	25 %
Partipreferens	15 %	47 %	19 %	34 %	51 %	43 %
Ingen partiidentifikation eller partipreferens	2 %	10 %	3 %	13 %	11 %	13 %
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	1477	192	1687	168	184	356

Tabell 14
Stabila väljare och partibytare 1964/1968 uppdelade efter tid för röstningsbeslut: Politiskt intresse och politisk
kommunikation
Procentuell fördelning

Mått på politiskt intresse och politisk kommunikation	Stabila väljare		Partibytare	
	Bestämt parti sedan länge	Bestämde sig sent	Bestämt parti sedan länge	Bestämde sig sent
<i>Politiskt intresse</i>				
"mycket" eller "ganska" intresserad av politik	55 %	40 %	50 %	55 %
"brydde sig personligen mycket om vilka som vann vid valet i år"	84 %	62 %	74 %	67 %
<i>Politisk kommunikation</i>				
Hög diskussionsaktivitet (självuppskattad)	26 %	28 %	27 %	39 %
Läser "ofta" eller "varje dag" det som finns i tidningar av nyheter och artiklar om politik	48 %	37 %	45 %	56 %
Brukar läsa någon tidskrift eller veckotidning som innehåller artiklar om politiska frågor	29 %	23 %	21 %	32 %
Hörde minst sex program med politiska diskussioner eller utfrågning av partiledare under sista månaden före valet i radio/TV	73 %	80 %	81 %	78 %
Besökte valmöten	13 %	6 %	9 %	9 %

klärt lägre andel än vad partibytarna, som bestämt parti sedan länge gör (11 % resp 26 %). Vi finner här också, att det är en lika stor andel av de stabila, som bestämt sig sent, som av partibytarkategorierna som helt saknar partiidentifikation eller partipreferens. Bland de väljare, som här klassificerats som stabila, finns alltså en till sitt antal inte så liten grupp, som in i det sista tvekat om sitt partival och kanske bytt partipreferens under valkampanjens gång men som till sist beslutat sig för att rösta på sitt "gamla" parti, och denna grupp har en lika lös anknytning till sitt parti som de som verkligen bytte parti mellan 1964 och 1968. Samtidigt är det en förhållandevis stor andel av dem som faktiskt bytte parti, men som bestämt sitt partival sedan länge, som redan börjat känna en stark anslutning till det parti, som de bytte till.

Vi har också velat testa denna variabel med stabila och rörliga väljare fördelade efter tid för röstningsbeslut mot några av de mått på politiskt intresse och engagemang, som använts tidigare i resultatredovisningen.

I Tabell 14 redovisas politiskt intresse och

politisk kommunikation. När vi jämför stabila väljare och partibytare, finner vi att tidpunkten för röstningsbeslut inte tycks ha något entydigt samband med det politiska intresset. En ungefär lika stor andel av partibytarna – oavsett när de fattade sitt röstningsbeslut – som av de stabila väljare, vilka bestämt parti sedan länge, är "mycket" eller "ganska" intresserade av politik. Vi finner emellertid också här en tendens likartad den vi fann när vi mätte partiidentifikation: kategorin stabila väljare, vilka bestämde sitt partival sent, tycks inte endast ha en lösare anknytning till sitt parti utan också vara något mindre politiskt intresserad.

Självuppskattat intresse för valutgången är högre bland stabila än bland rörliga väljare har vi tidigare konstaterat. Det sambandet framkommer även i Tabell 14 och här tycks också finnas ett svagt samband med tidpunkten för röstningsbeslutet. Både rörliga och stabila väljare som bestämde sig sent visar något lägre intresse för valutgången än de vilka bestämt sig sedan länge inom respektive kategori.

Vi har tidigare i uppsatsen påpekat, att i vårt

Tabell 15

Stabila väljare och partibytare 1964/1968 uppdelade efter tid för röstningsbeslut: Politisk information
Procentalen anger hur stor andel av resp kategori, som besvarat resp intervjufråga korrekt

Mått på politisk information	Stabila väljare		Partibytare	
	Bestämt parti sedan länge	Bestämde sig sent	Bestämt parti sedan länge	Bestämde sig sent
Känner Ni till namnet på någon av dem, som står/stod på Ert partis valsedel i den här valkretsen i år? (Procentandel som nämnt minst ett korrekt namn)	49 %	35 %	40 %	29 %
I år har man beslutat en ändring av grundlagarna, som medför att riksdagen kommer att förändras om några år. Har Ni hört eller läst något om vad förändringen innebär?	60 %	58 %	65 %	70 %
Vilket eller vilka partier är med i den nuvarande regeringen?	82 %	82 %	84 %	80 %
Sedan skulle jag be Er se på den här planschen med fotografier, som föreställer de fem partiledarna i riksdagen. Vilken partiledare föreställer bild...? (Procentandel som identifierat samtliga partiledare korrekt)	81 %	79 %	79 %	81 %

material inte funnits stöd för föreställningen att partibytarna skulle vara mindre politiskt informerade eller mindre utsatta för politisk kommunikation. När vi nu för in tid för röstningsbeslut har bilden alltså inte förändrats.

10. Politiskt intresse bland stabila väljare och partibytare 1964/1968 uppdelade efter röstningsbeteende 1966

Vi har hittills i uppsatsen inriktat oss på väljare som bytte parti mellan valen 1964 och 1968. Nu vill vi också göra en kontroll för att se om resultatet på något avgörande sätt förändras, om vi också för in röstningsbeteendet 1966.

I Tabell 16 har väljarna delats upp dels efter stabilitet/bytte 1964/1968 samt tid för röstningsbeslut 1968, dels efter stabilitet/bytte 1966/1968 respektive icke-röstning 1966. För varje kategori anges den procentuella andelen "mycket" eller "ganska" intresserad av politik.

Studerar vi först totalkolumnen, finner vi att de som bytte parti 1966/1968 knappast skiljer sig från dem som röstade på samma parti vid dessa båda val, medan de som avstod från att rösta 1966 uppvisar en något lägre andel politiskt intresserade. Vi finner också ett samband mellan tidpunkt för röstningsbeslut och intresse för politik. Av totalkolumnen framgår att väljare som gjorde sitt partival sent är mindre politiskt intresserade än övriga, oavsett röstningsbeteende 1966. Den kategori, som uppvisar en särskilt låg andel av politiskt intresserade är intervjupersoner, som röstade på ett annat parti 1966 än 1964 och 1968 och som dessutom avgjorde sitt partival i ett sent skede 1968. Endast 21 % av dessa var "mycket" eller "ganska" intresserade av politik mot 52 % av hela den kategori, som bytte parti 1966/1968. Kategorin är numeriskt mycket liten. Inte desto mindre är den av intresse som utgångspunkt för hypotesgenerering: Låg grad av politiskt engagemang kan eventuellt förväntas vara karakteristiskt för en kategori väljare med "flytande" partipreferenser, som framträder först när man analyserar data för mer än två val.

Vi har redan nämnt, att de som icke-röstade 1966 hade en något lägre andel politiskt intresserade än både stabila och rörliga väljare 1966/1968. I denna kategori framkommer sambandet mellan tidpunkt för röstningsbeslut och politiskt intresse. De som bestämde sig sent är påtagligt mindre politiskt intresserade.

Sammanfattningsvis kan här sägas, att partibytarna 1966/1968 inte var mindre politiskt in-

Tabell 16

Självuppskattat intresse bland stabila väljare och partibytare 1964/1968 uppdelade efter tid för röstningsbeslut 1968 samt stabilitet/rörlighet 1966/1968 respektive icke-röstning 1966

Procenttalen i denna tabell ger för varje kategori andelen "mycket" eller "ganska" intresserad av politik

	Stabila väljare 1964/1968				Partibytare 1964/1968				Totalt			
	Bestämt parti sedan länge	Bestämde sig sent	Samtliga		Bestämt parti sedan länge	Bestämde sig sent	Samtliga		Bestämt parti sedan länge	Bestämde sig sent	Samtliga	
Stabila väljare 1966/1968	56 % (1368)	45 % (143)	55 % (1511)		44 % (106)	59 % (46)	49 % (152)		55 % (1474)	48 % (189)	54 % (1663)	
Partibytare 1966/1968	55 % (20)	21 % (24)	33 % (48)		55 % (40)	58 % (109)	57 % (149)		55 % (60)	51 % (133)	52 % (193)	
Ej röstande 1966	47 % (64)	31 % (16)	44 % (80)		71 % (14)	25 % (12)	50 % (26)		51 % (78)	29 % (28)	45 % (106)	

tresserade än de väljare som var stabila vid dessa båda val. Här måste dock göras en kraftig reservation: endast en punktkontroll har företagits med avseende på en variabel och mycket – åtminstone i detalj – kan förändras vid en mera ingående analys. Vi har dock inte funnit något som strider mot de tidigare erhållna resultaten.

11. En multipel regressionsanalys av sambandet mellan politisk stabilitet/rörlighet och politiskt intresse och engagemang

I det föregående har analysen huvudsakligen inriktats på enskilda frågor och med partibytarvariabeln inskränt till att avse valen 1964/1968. För att få ytterligare ett test med våra data och närmast för att kontrollera om våra resultat står sig, om vi försöker ge en mera sammanfattande bild har vi tillämpat en annan teknik – nämligen att bestämma multipelkorrelationer. Samtidigt har vi utvidgat undersökningen till att också omfatta ytterligare två mått på stabilitet/rörlighet avseende valen 1968/1970 respektive tidsperioden 1962–1970. Det första måttet har operationaliserats på samma sätt som måttet för partibyte 1964/1968. När det gäller måttet för tidsperioden 1962–1970 har *stabila väljare* definierats på följande sätt: intervjupersoner som inte bytte parti någon gång under perioden. *Partibytare* är intervjupersoner, som röstat på minst två partier under perioden.²⁹

Måtten på stabilitet/rörlighet, som i multipla regressionsanalyserna fått utgöra de beroende variablerna, har därvid dikotomiserats så att stabila väljare fått värdet 1 och partibytare värdet 0.

Som oberoende variabler har utnyttjats våra mått på politiskt intresse, engagemang samt partiidentifikation och tid för röstningsbeslut. Variablerna gavs kodvärden mellan 1 och 5 och behandlades som intervallskalor, där kodvärdet 1 betecknade lägsta grad av politiskt intresse och övriga värden en stigande intressenivå till värdet 5 som högsta grad av politiskt intresse på skalan.

Vid tolkningen av utfallen av regressionsanalyserna måste man naturligtvis hålla datamaterialets karaktär i minnet. Vi har sålunda tillåtit oss att behandla alla oberoende variabler som intervallskalor, fastän mätnivån är ordinalskalans. Vidare är vår beroende variabel en kraftigt snedfördelat dikotomi. Egentligen användes regressionsanalysen här endast som en summarisk teknik för att få ett mått på hur stor del av variansen i den beroende variabeln som gemensamt "kan förklaras" av en hel uppsättning oberoende variabler. Utfallet har givetvis inte den siffermässiga precision, som korrelationskoefficienterna kan ge intryck av.

Databearbetningen genomfördes i två steg. I det första inkluderades samtliga oberoende variabler, dvs både måtten på politiskt intresse/engagemang och partiidentifikation och tid för röstningsbeslut.³⁰ Som framgår av Tabell 17 förklarar dessa mått en mycket liten del av varian-

Tabell 17

Regressionsanalyser: samband mellan politisk stabilitet/rörlighet och politiskt intresse/engagemang, partiidentifikation och tid för röstningsbeslut

Talen i tabellen anger andelen förklarad varians i multipla regressionsanalyser med mått på politisk stabilitet/rörlighet för olika tidsperioder som beroende variabel. Som oberoende variabler har dels använts mått på politiskt intresse/engagemang, partiidentifikation och tid för röstningsbeslut dels enbart intresse/engagemangsmåtten.

	1964/1968	Stabila väljare och partibytare 1968/1970	Perioden 1962–1970
Mått på politiskt intresse och engagemang samt partiidentifikation och tid för röstningsbeslut	17 %	7 %	16 %
Mått på politiskt intresse och engagemang	5 %	3 %	5 %

sen i den beroende variabeln, som utgörs av tre olika mått på stabilitet/rörlighet.

När vi i den följande analysen utesluter partiidentifikation och tid för röstningsbeslut bekräftas våra tidigare resultat angående "intressemåten". De uppvisar mycket låga korrelationer med politisk stabilitet/rörlighet, och andelen förklarad varians i dessa regressionsanalyser har nu sjunkit till resp 5, 3 och 5 %.

Vi har i detta avsnitt prövat en annan teknik och fört in andra mått på politisk stabilitet/rörlighet, men liksom i den tidigare analysen framträder endast ett svagt samband mellan å ena sidan partibyte och andra sidan ett brett register av indikatorer på olika aspekter av politiskt intresse och engagemang.

12. Politiskt intresse bland stabila väljare och partibytare 1964–1970 klassificerade efter valdeltagandefrekvens

Att känslan av partitillhörighet och styrkan i denna känsla är korrelerad med individens röstningsbenägenhet har påvisats i flera undersökningar.³¹ Övertygade partihängare har större röstningsbenägenhet än de mera ljumma. Bakom den försvagade participationen har man menat ofta ligga någon form av attitydkonflikt, som i sin tur ofta uppfattas som ett resultat av social cross pressure. En sådan attitydkonflikt antas då leda inte blott till denna försvagade participation utan även till benägenhet att uppskjuta röstningsbeslutet och att byta parti.³²

I studier av politisk participation behandlas ofta valdeltagande som en grundläggande form av den politiska processen. Eftersom valdeltagandet i Sverige är högt och karakteriseras av stor stabilitet och det dessutom för vårt urval är något högre än för valmanskåren, kan vi dock knappast vänta några större differenser mellan de olika kategorierna.³³

I vårt intervjumaterial för stabila väljare och partibytare 1964/1968 – kompletterat med röstlängdsuppgifter beträffande valdeltagande under perioden 1962–1968 – har vi visserligen funnit en något högre röstningsbenägenhet, men procentdifferensen var relativt obetydlig.³⁴

Vi avser i detta avsnitt att först komplettera redovisningen med nytt datamaterial dels genom att undersökningsperioden utsträcks till att också gälla valet 1970, dels genom att andra mått på stabilitet/rörlighet förs in. Därefter kommer vi att se om det föreligger något samband mellan kombinationen av icke röstning och politisk rörlighet och intresset för politik.

I Tabell 18 redovisas valdeltagandefrekvens under perioden 1962–1970 för röstberättigade väljare i intervjuurvalet. Måtten på stabilitet/rörlighet avser tre tidsperioder: 1964/1968, 1968/1970 samt under perioden 1962–1970. För varje kategori anges den procentuella andelen som röstade vid samtliga val resp avstod från att rösta i ett, två eller tre val.³⁵ Som framkommer av tabellen föreligger en viss skillnad mellan stabila väljare och partibytare. Skillnaden är dock

Tabell 18

Stabila väljare och partibytare: Valdeltagandefrekvens under perioden 1962–1970

Procenttalen anger den procentuella andelen av resp kategori som röstade vid samtliga val under perioden resp avstod från att rösta vid ett eller flera val. I tabellen ingår endast den del av urvalet, som hade rösträtt vid samtliga fem val.

Antal val, i vilka intervjupersonen deltagit under perioden 1962–1970	1964/1968		1968/1970		1962–1970	
	Stabila väljare	Partibytare	Stabila väljare	Partibytare	Stabila väljare	Partibytare
5	84 %	79 %	81 %	68 %	76 %	69 %
4	14 %	19 %	14 %	25 %	16 %	23 %
3	2 %	2 %	4 %	5 %	5 %	5 %
2	0 %	0 %	1 %	2 %	3 %	3 %
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	1523	323	1652	288	1501	637

Tabell 19

Stabila väljare och partibytare under perioden 1964–1970: Självuppskattat intresse för politik

Stabila väljare har klassificerats efter det antal val de deltog i under perioden 1964–1970. Partibytare har klassificerats dels efter det antal val de deltog i, dels efter det antal partier de röstade på under perioden. Procenttalen anger för resp kategori den procentuella andelen som uppgav sig vara "mycket" eller "ganska" intresserad av politik.

Stabilitet i partival under perioden 1964–1970	Antal val, i vilka intervjupersonen deltagit under perioden 1964–1970		
	4	3	2
Stabila väljare	56 % (1220)	48 % (189)	52 % (64)
Partibytare som under perioden röstat på 2 partier	50 % (374)	51 % (69)	48 % (27)
<i>varav:</i>			
bytte endast vid 1 val	51 % (272)	—	48 % (27)
bytte under perioden tillbaka till sitt gamla parti	44 % (102)	—	—
icke-röstade <i>före</i> eller <i>efter</i> valen då partibytet ägde rum	•	55 % (47)	—
icke-röstade vid valet <i>mellan</i> de val då partibytet ägde rum	•	41 % (22)	—
Partibytare som under perioden röstat på 3 eller fler partier	46 % (48)	55 % (11)	•

inte särskilt stor, när vi ser på stabila väljare och partibytare 1964/1968 och 1962–1970. En avsevärt större differens visar sig emellertid mellan stabila väljare och rörliga 1968–1970. Således deltog 81 % av de stabila i samtliga val, medan endast 68 % av partibytarna gjorde så.³⁶ Betraktar vi procenttalen för icke-röstning vid två eller tre av de fem valen, ser vi, att dessa är mycket låga och några skillnader mellan stabila väljare och partibytare framkommer inte.

Vi har också delat upp partibytarna under perioden 1962–1970 i två kategorier efter det antal partier som de röstat på under femvalsperioden 1962–1970 och funnit, att den procentuella andelen, som deltagit i alla de fem valen, sjunker med stigande antal partier. 76 % av de stabila väljarna deltog i samtliga val mot 71 % av dem som röstade på två partier och 62 % av dem som röstade på tre eller fyra partier.³⁷

I den följande analysen har vi följt upp just de kategorier, som *både* byter parti en eller flera gånger och avstår från att rösta vid ett eller flera val. Icke-röstning kan ju tänkas vara ett uttryck

för missnöje med ett parti eller hela det politiska systemet, det kan också vara ett utslag av ett ringa intresse för politik. Vissa data i vårt tidigare material tydde på, att det var just bland dem som var politiskt rörliga och som samtidigt hade en låg röstningsbenägenhet som man skulle kunna finna de politiskt minst intresserade och engagerade.

För att finna ett svar på den frågeställningen företogs en analys av de stabila väljarna och partibytarna under perioden 1964–1970.³⁸

Vi har i det här sammanhanget valt att begränsa analysen till dels mått på självuppskattat intresse för politik, dels mått på den politiska informationsgraden. I Tabell 19 redovisas självuppskattat intresse inom de olika kategorierna. Stabila väljare har klassificerats efter det antal val de deltog i och partibytarna dels efter det antal val de deltog i, dels efter det antal partier de röstade på samt när icke-röstningen ägde rum i förhållande till partibytet. Ehuru redovisningen görs för ett stort antal kategorier i dessa tabeller, erfordras egentligen ingen detaljkommentar. I

stället kan man allmänt konstatera att inte heller de partibytare som under perioden 1964–1970 röstade på fler än två partier, skiljer ut sig som någon markerat ointresserad kategori. Det kan dock noteras en svag tendens till lägre intresse bland vissa underkategorier. Partibytare, som under perioden bytte tillbaka till sitt gamla parti, och väljare som icke-röstade vid valet mellan de val, då partibytet ägde rum, tycks vara mindre politiskt intresserade. 44 % inom den förra och 41 % inom den senare kategorin var "mycket" eller "ganska" intresserade av politik mot 56 % av de stabila som hade röstat vid samtliga val. Det bör betonas att den senare av de båda bytar-kategorierna är numeriskt mycket liten. Som mått på *politisk information* användes här två intervjufrågor.³⁹ Intervjupersonerna fick re-

dovisa sin kunskap om den grundlagsändring, som skulle genomföras och sin kännedom om riksdagskandidater på årets valsedlar. I Tabell 20 redovisas för varje fråga den procentuella andelen med rätt svar.

Vi har konstaterat att partibytarna 1964/1968 inte var mindre informerade i politiska och konstitutionella förhållanden än stabila väljare mer än i ett avseende, nämligen kännedom om kandidatnamn på årets valsedlar.

Samma resultat får vi nu, när måttet på stabilitet/rörlighet hänförs till hela perioden 1964–1970. När vi också tar valdeltagandefrekvensen i beaktande finner vi, att de stabila väljarna uppvisar en sjunkande informationsgrad med antalet gånger intervjupersonen icke-röstat. Skillnaden mellan dem som avstod att rösta vid

Tabell 20

Stabila väljare och partibytare under perioden 1964–1970: Politisk information

Stabila väljare har klassificerats efter det antal val de deltog i under perioden 1962–1970. Partibytare har klassificerats dels efter det antal val de deltog i, dels efter det antal partier de röstade på under perioden. Procenttalen anger för resp kategori den procentuella andelen, som besvarade resp intervjufråga korrekt.

Stabilitet i partival under perioden 1964–1970	"Grundlags-ändring"	"Kandidatnamn"	Antal intervjupersoner
Stabila väljare	59 %	48 %	1454
varav:			
<i>röstade i samtliga val</i>	62 %	52 %	1206
<i>avstod från att rösta i 1 val</i>	48 %	33 %	186
<i>avstod från att rösta i 2 val</i>	47 %	23 %	62
Partibytare	64 %	34 %	515 %
varav:			
<i>röstade i samtliga val</i>			
röstade på 2 partier bytte endast vid 1 val	66 %	40 %	265
röstade på 2 partier, bytte under perioden tillbaka till sitt gamla parti	68 %	28 %	100
röstade på fler än 2 partier	61 %	30 %	44
<i>avstod från att rösta i 1 val</i>			
röstade på 2 partier, icke-röstade före eller efter valen, då partibytet ägde rum	63 %	28 %	46
röstade på 2 partier, icke-röstade vid valet mellan de val då partibytet ägde rum	48 %	32 %	21
röstade på fler än 2 partier	91 %	18 %	11
<i>avstod från att rösta i 2 val</i>	44 %	19 %	27

Tabell 21

Röstningssätt 1964/1968: Inställning i frågor om statlig välfärdspolitik och förtroende för regeringen

Voting record	The 1964 and 1968 elections			Number of cases
	Attitude to Welfare State Politics	Confidence in Government	All Partisan Attitudes	
Voted consistently for the Conservative party	21	28	11	180
Changed between Conservative party and "Centrist party"	33	36	24	95
Voted consistently for one of the "Centrist parties"	40	37	30	470
Changed between "Centrist parties"	40	39	30	80
Changed between Non-socialist party and Socialist party	54	52	54	143
Voted consistently for Social Democr. party	70	71	78	1008
Changed between Social Democr. and Communist parties	80	65	78	37
Voted consistently for Communist party	78	44	59	16

Källa: Bo Särilvik, "Voting Behavior in Shifting Election Winds", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 5, 1970, sid. 264. Attitydmåtten hänför sig till intervjuundersökningen 1964.

ett val och dem som avstod vid två är dock klar endast när det gäller kännedom om kandidatnamn. Rimligen bör det vara så att ju fler gånger man röstat desto större chans är det att man sett kandidatlistorna och också minns ett eller flera namn från dem. Vanligen återkommer ju namnen på valsedlarna val efter val.

Samma tendens – om än svag och icke helt entydig – finner vi för partibytena. Den politiska informationsgraden sjunker med stigande antal gånger icke-röstning. Det bör dock betonas att antalet, som avstått från att rösta vid två val, är mycket litet.

13. Stabila väljare och partibytena 1964/1968: Åsikter i politiska sakfrågor

Vi har i det föregående studerat partibytena och stabila väljares politiska intresse och engage-

mang utan att finna några distinkta skillnader mellan de båda kategorierna i detta avseende. Om vi nu i stället ser till åsikter i politiska sakfrågor, framkommer då någon skillnad mellan de väljare, som i flera val stött ett parti, och de som just börjat rösta på ett parti eller just lämnat det?

Förhållandet mellan väljarnas åsikter i politiska sakfrågor och deras röstningssätt har varit föremål för mycken statsvetenskaplig debatt.⁴⁰ Kravet på att väljarna skall vara rationella i sitt partival, dvs rösta i överensstämmelse med sina åsikter, framställs ofta som det viktigaste i en demokrati. I det här sammanhanget avser vi inte att göra någon mera sammanfattande översikt över diskussionen på detta område: endast några problem och frågeställningar kommer att beröras. De skall belysas med ett antal tabeller, i vilka stabila väljare och politiskt rörliga 1964/1968 jämförs med avseende på inställning i

åsiktfrågor av mera central betydelse i svensk politik samt i frågor med moraliska och kulturella värderingar.

Inte minst Michiganskolans valundersökningar har starkt framhävt, att väljarnas åsikter i politiska sakfrågor spelar en förhållandevis liten roll, för deras partival i varje givet val.⁴¹ Som tidigare framgått har bla V. O. Key i sin bok "The Responsible Electorate" försökt vederlägga den negativa bild, som på denna grund har givits av *partibytarna*. De har felaktigt karakteriserats som ointresserade, okunniga, orationella och närmast apatiska väljare, menar Key. I stället söker Key visa, att "voters are not fools", de är rationella och röstar i enlighet med sina åsikter i politiska sakfrågor.⁴²

Vi kan här också knyta an till svensk valforskning, där Bo Särilvik i "Voting Behavior in Shifting Elections Winds" studerat stabila väljare och partibytare 1964/1968 och bla undersökt sambandet mellan politiska attityder och röstningsbeteende.⁴³ De attitydmått, som han använde, utgjordes av index baserade på intervjupersonernas inställning i frågor om statlig välfärdspolitik och förtroende för regeringen. Han utgår från den traditionella uppfattningen i svensk politik att partierna kan grupperas efter en vänster-högerdimension: VPK - S - C - F - H, där man möjligen kan diskutera den inbördes placeringen av mittenpartierna. Han visar, att de politiska partierna vinner respektive förlorar sitt röststöd i första hand genom övergångar mellan angränsande partier på denna vänster-högerdimension. Han visar vidare, att de som byter parti är väljare vilkas "modala position" ligger mitt emellan de "modala positionerna" för de stabila anhängarna till de partier, mellan vilka bytet sker. I Tabell 21 återges den i det här sammanhanget centrala tabellen i Bo Särilviks uppsats.

Vi övergår nu till att inspektera våra data som de presenteras i tabellerna 22-25. Samtliga tabeller grundar sig på våra intervjudata från 1968 års valundersökning. I den första av dessa tabeller redovisas en serie intervjufrågor, som alla är relaterade till "vänster-högerdimensionen" i svensk politik (Tabell 22).

Gemensamt för de intervjufrågor, som presenteras i denna tabell, är vidare att de gäller generella politiska inställningar snarare än åsikter i bestämda sakfrågor.⁴⁴

Intervjufrågorna hade således formen av en serie omdömen dels om värdet och önskvärdhe-

Tabell 22

Röstningssätt 1964/1968: "Vänster-högerfrågor"

Procentalen i denna tabell ger för varje kategori procentandelen, som vid resp fråga gav uttryck åt en vänsterinställning", dvs uttryckte sig positivt om statligt inflytande på bankerna och näringslivet, ökad jämlikhet och ökade sociala reformer etc.

		Röstningssätt 1964/1968																								
Stabila K	Bytare	S	↓	K	↓	K	↓	S	Stabila	Bytare	Stabila	Bytare	Stabila	Bytare	Stabila	Bytare	Stabila	Bytare	Stabila							
	Bytare	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓							
Staten kan aldrig driva ett företag eller en industri lika effektivt som det privata näringslivet	Bytare	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓							
	Bytare	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓							
		69 %		83 %		55 %		44 %		25 %		16 %		12 %		14 %		11 %		10 %		13 %		14 %		11 %

Risken för arbetslöshet blir mindre om staten får mer inflytande på bankernas och företagens handlande	75 %	100 %	77 %	65 %	55 %	38 %	31 %	26 %	15 %	27 %	8 %	23 %	21 %
De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet	75 %	83 %	84 %	79 %	72 %	53 %	60 %	47 %	41 %	42 %	23 %	55 %	47 %
Näringslivet fyller bäst sina uppgifter om det slipper inblandning från statens sida	81 %	100 %	68 %	58 %	51 %	22 %	17 %	15 %	9 %	17 %	6 %	14 %	11 %
Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna	75 %	83 %	68 %	65 %	58 %	42 %	26 %	36 %	42 %	22 %	22 %	36 %	32 %
Det behövs mer sociala reformer, eftersom många trygghetsfrågor fortfarande är olösta	75 %	83 %	81 %	85 %	78 %	65 %	71 %	66 %	63 %	61 %	55 %	77 %	53 %
I många avseenden har det gått för långt med jämlikhet här i landet	94 %	100 %	77 %	81 %	80 %	70 %	78 %	70 %	63 %	44 %	46 %	68 %	63 %
I vårt land bör man sträva efter mer jämlikhet när det gäller sådant som inkomster och arbetstid	94 %	100 %	97 %	92 %	88 %	83 %	78 %	81 %	67 %	66 %	51 %	82 %	84 %

<i>inte önskvärt</i>	—	—	5 %	6 %	9 %	20 %	32 %	41 %	40 %	38 %	59 %	20 %	27 %
ingen bestämd mening, vet inte/vill ej svara	(14 %)	(33 %)	35 %	51 %	51 %	53 %	43 %	43 %	56 %	48 %	34 %	53 %	64 %
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	7	3	20	508	45	30	28	236	25	21	95	15	11
Skattefrågan													
<i>oriktigt</i> att besluta om en sänkning av den statliga inkomstskatten i år	37 %	(17 %)	39 %	53 %	54 %	38 %	47 %	49 %	41 %	32 %	29 %	36 %	26 %
<i>riktigt</i>	63 %	(66 %)	42 %	28 %	26 %	48 %	36 %	33 %	33 %	58 %	53 %	32 %	42 %
vet inte/vill ej svara	—	(17 %)	19 %	19 %	20 %	14 %	17 %	18 %	26 %	10 %	18 %	32 %	32 %
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	16	6	31	988	69	69	58	465	46	41	170	22	19
Försvarsfrågan													
det anslås <i>för mycket</i> pengar till försvaret	(86 %)	(67 %)	65 %	22 %	25 %	27 %	18 %	9 %	8 %	19 %	2 %	27 %	36 %
anslagen är ungefär <i>lagom</i>	(14 %)	(33 %)	30 %	57 %	58 %	50 %	50 %	60 %	56 %	38 %	36 %	26 %	9 %
det anslås <i>för litet</i> pengar till försvaret	—	—	—	3 %	4 %	3 %	18 %	10 %	16 %	19 %	40 %	7 %	9 %
ingen bestämd mening, vet inte/vill ej svara	—	—	5 %	18 %	13 %	20 %	14 %	21 %	20 %	24 %	22 %	40 %	46 %
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	7	3	20	509	45	30	28	236	125	21	95	15	11

I tabellerna har också medtagits de små kateoier av stabila KDS-väljare resp bytare mellan KDS och andra partier. Ehuru dataunderlaget är svagt, finner man att dessa väljarkategoriernas "åsiktprofiler" närmast liknar mellanpartiväljarnas.

Till "vänster-högerfrågorna" kan vi också hänföra tre centrala politiska sakfrågor, nämligen "skattefrågan", "bankfrågan" och "försvarsfrågan" (Tabell 23).

I den första av dessa frågor ombads intervjupersonerna att ta ställning till frågan om staten borde sätta in representanter i styrelserna i bankerna, i den andra om det skulle vara riktigt eller oriktigt att besluta om en sänkning av den statliga inkomstskatten 1968. I den sista tillfrågades intervjupersonen om vad han ansåg om kostnaderna för försvaret: var försvarsanslagen för små, för stora eller lagom? I Tabell 23 återges den procentuella svarsfördelningen för de tre frågorna. Vi kan här konstatera i stort sett samma mönster som i de tidigare frågorna. Vissa avvikelser förekommer dock: i "skattefrågan" avviker kommunisterna, både de som är stabila och de som skiftat till socialdemokratisk preferens. De uppvisar på denna fråga lägre procentandelar än övriga kategorier. Endast Högerens stabila och nytillkommande anhängare anser i högre grad att det är riktigt att sänka inkomstskatten.

I Diagram I belyses slutligen i grafisk form attityderna i "vänster-högerfrågorna" (Tabell 22-23) bland väljare, som 1964/1968 var stabila partianhängare och väljare, som mellan dessa val skiftade partipreferens. Här har för varje kategori lagts samman den procentuella andelen "vänstersvar". Den erhållna summan har dividerats med antalet frågor, varvid vi fått ett mått på genomsnittlig "vänster-högerposition" bland de skilda kategorierna. Diagrammet visar detta genomsnittsmått för var och en av våra väljarkategorier.

En annan bild av sambandet mellan åsikter och röstningsbeteende framträder, om vi i stället undersöker åsiktsläget i politiska sakfrågor, som inte synes ha en lika stark förankring i "vänster-högerdimensionen". I Tabell 24 har sammanförts svarsfördelningar för tre sådana frågor. Dessa gäller jordbrukspolitiken, reklam-TV samt EEC. Intervjupersonen fick på den första frågan ange om han ansåg att jordbrukspolitiken i landet har en inriktning som är riktig eller felaktig och på den andra ange om han tyckte att förslaget att tillåta privatägda TV-bolag med reklam var ett bra förslag eller om han ogillade det.

Tabell 24

Röstningssätt 1964/1968: Åsikter i "jordbruksfrågan", "TV-frågan" och "EEC-frågan"

Procentuell fördelning. Procenttal i fördelningar, som grundar sig på mindre än 10 personer har satts inom parentes.

		Röstningssätt 1964/1968												
		Stabila K	Bytare S	Bytare K	Stabila S	Bytare icke soc.p.	Bytare soc.p.	Bytare mellan mitten- partierna	Stabila "mitten- partier"	Bytare H	Bytare mitten- partierna	Stabila H	Bytare KDS	Stabila KDS
Jordbruksfrågan	rikting politik	(14%)	(33%)	20%	25%	15%	10%	7%	6%	4%	9%	7%	7%	9%
	felaktig politik	(86%)	(33%)	50%	34%	47%	50%	75%	79%	64%	62%	70%	80%	82%

På EEC-frågan tillfrågades han om han tyckte att Sverige skulle komma med i EEC eller om det var bättre att Sverige stod utanför.

Jordbruksfrågan avviker på flera sätt. Kommunisterna har t ex lägre andel än stabila socialdemokrater, som svarar att jordbrukspolitiken har en riktig inriktning (20 % resp 25 %). Bland bytare mellan mittenpartierna och stabila mittenpartier är det färre eller lika få som bland högermännen som anser att politiken sköts rätt. Här kommer väl in sådana faktorer som att kommunisterna är ett oppositionsparti och inte har samma anledning som socialdemokraterna att försvara den förda politiken. Centerpartiet som alltid ansetts företräda jordbrukarnas intressen och som ingår i "mittenpartierna" kan väl i särskild hög grad väntas se jordbruksfrågan som en betydelsefull fråga, där det egna partiet verkligen tagit ställning.

Inte heller när det gäller TV-frågan framträder den gängse vänster-högergrupperingen med någon särskild tydlighet; i EEC-frågan kan inget "vänster-högermönster" urskiljas. Det kan dock vara riktigt med en försiktig tolkning av data, då procentbaserna är mycket små, eftersom vissa frågor endast ställdes till halva urvalet. Dessutom är andelen personer, som svarat att de inte har någon mening i resp fråga, relativt hög på alla dessa frågor.

Slutligen har vi – delvis som kontrast mot de föregående frågorna – i Tabell 25 redovisat svarsfördelningarna i några frågor som gäller moraliska och kulturella värderingar.

I den här serien ingår en fråga om *undervisningen i kristendom i skolorna* där intervjupersonen bads säga om han tyckte att den enbart skulle ge kunskaper om religionen eller om den också skulle fostra eleverna i kristen anda. Som väntat visade sig kommunisterna radikalast och KDS-anhängarna mest konservativa i detta avseende. I övrigt följer inte svarsfördelningen alls vänster-högermönstret. Några systematiska skillnader mellan ett partis stabila och rörliga väljare visar sig inte heller.

Intervjupersonerna tillfrågades också om sin inställning i *abortfrågan*. De svarsalternativ som erbjöds den intervjuade i abortfrågan återfinns i tabellen. Även på denna fråga är det samma två partier, som skiljer ut sig från de övriga: Kommunisterna och KDS. I övrigt följer en rätt jämn fördelning mellan kategorierna på samtliga svarsalternativ.

På frågan om vår nuvarande *filmcensur* sköts på rätt sätt, är för slapphänt eller om det censu-

Tabell 25

Röstningssätt 1964/1968: Inställning i sakfrågor med moraliska eller kulturella värderingar
Procentuell fördelning. Procenttal i fördelningar, som grundar sig på mindre än 10 personer, har satts inom parentes.

	Röstningssätt 1964/1968											
	Stabila K	Bytare S	Bytare ↓	Bytare K	Stabila S	Bytare icke soc.p.	Bytare soc.p.	Bytare soc.p.	Bytare soc.p.	Bytare soc.p.	Bytare soc.p.	Bytare soc.p.
Kristendomsundervisning												
skall bara ge kunskaper/ vara frivillig/avskaffas	75 %	(100 %)	39 %	51 %	55 %	45 %	43 %	30 %	50 %	39 %	28 %	5 %
skall både ge kunskaper och fostra i kristen anda	19 %	—	55 %	44 %	44 %	54 %	55 %	68 %	50 %	61 %	70 %	95 %

reras i onödan finns en viss tendens att kritiken mot censuren för att vara för slapp tilltar ju längre till höger vi kommer på vår klassificering efter röstningssätt. Differenserna är dock mycket små och avbrott i trenden förekommer.

En fråga som ligger lite vid sidan om dessa "moralfrågor" men är korrelerad med dem, är frågan som i tabellen benämnes "avskeda gifta kvinnor". Den har följande lydelse: "Ibland måste ju ett företag avskeda en del av arbetsstyrkan. En del anser att men i så fall först skall avskeda gifta kvinnor vars män har förvärvsarbete. Andra anser att det skulle vara felaktigt. Vad anser Ni om saken?" Här kan man i stället för en höger-vänsterdimension se en viss tendens hos ytterpartierna – Kommunisterna och Högern – att innesluta en större andel, som tycker det är felaktigt att avskeda gifta kvinnor först. Detta kan sannolikt vara beroende av ett antal andra variabler som utbildning, kön och ålder.

Tillsammans taget visar datamaterialet i tabellerna 22–25 att det är väljarnas – och partiernas – placering längs vänster – högeraxeln i det svenska partisystemet, som sätter sin prägel på partival och partibyte. Eftersom denna vänster-högeraxel väsentligen inrymmer en åsiktsdifferentiering i sociala och ekonomiska frågor,

är det också i sådana frågor som ett bestämt mönster i sambanden mellan åsikter och röstningssätt framträder.⁴⁷

14. Sammanfattning

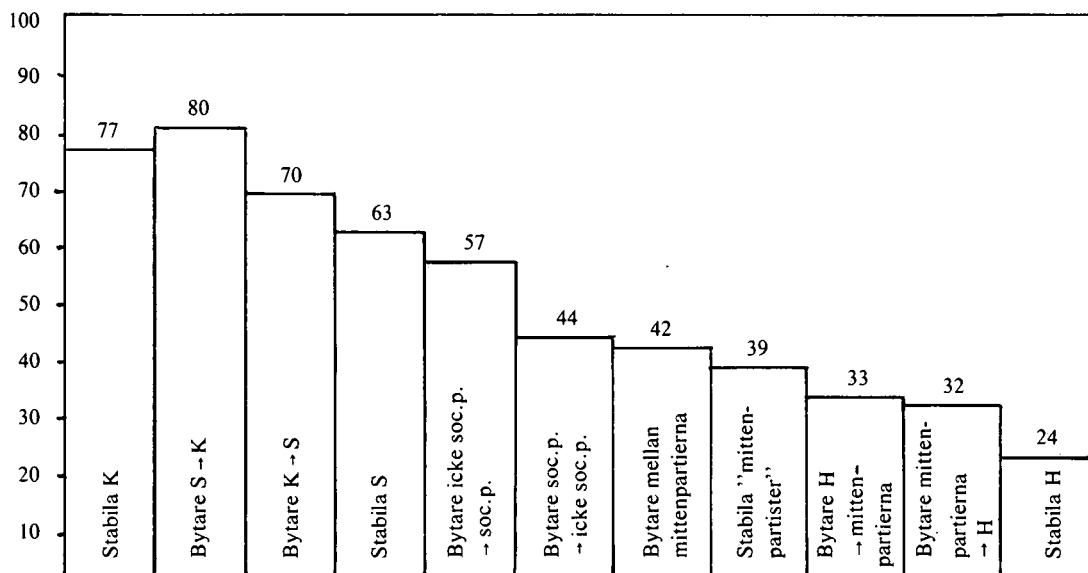
Huvudsyftet med denna uppsats har varit att studera politiskt intresse och engagemang bland väljare som är stabila respektive byter parti mellan två val för att utröna eventuella skillnader mellan kategorierna i detta avseende. Av det här presenterade datamaterialet, som i första hand berör väljare, som var stabila respektive rörliga vid valen 1964/1968, kan sammanfattningsvis sägas följande:

Partibytarna karakteriseras av en lösare anknytning till sina aktuella partier än de stabila väljarna. Det är också betydligt vanligare, att partibytarna helt saknar partiidentifikation eller partipreferens än att de stabila väljarna gör så. Partibytarna har också i långt större utsträckning än de stabila bestämt sin röstning i ett mycket sent skede.

När vi mätt självuppskattat intresse för politik har vi inte funnit någon skillnad mellan partibytare och stabila väljare.

Självuppskattat intresse för valutgången var dock något större bland de stabila än bland de rörliga väljarna.

Diagram 1
Stabila väljare och partibytare 1964/1968: Attityder i "vänster-högerfrågorna"

Känslan av politisk kompetens har mätts med ett antal attitydfrågor, där väljarna fått ange sin uppfattning om partier och politik. Vi har här inte funnit någon klar skillnad mellan stabila väljares och partibytars uppfattningar. Vi har dock konstaterat en tendens till en mer skeptisk attityd bland väljarna i mitten av vår klassificering.

Något systematiskt samband mellan låg exposition för politisk kommunikation och politisk rörlighet har inte framkommit. Vi har heller inte funnit stöd för föreställningen, att partibytarna allmänt sett skulle utgöra ett politiskt sämre informerat skikt.

För att även något belysa skiftningar i partisympatierna under mellanvalsperioden har vi gjort en uppdelning av stabila väljare och partibytare efter tidpunkt för röstningsbeslut. Vi har då funnit en viss tendens hos väljare, vilka bestämde sitt partival nära valdagen, att vara något mindre politiskt intresserade och engagerade än de vilka fattat sitt beslut långt före valdagen. Detta framkom dock något tydligare för stabila väljare än för partibytarna.

När vi klassificerade stabila och rörliga väljare efter röstningsbeteende vid valet 1966 för att se om huvudresultatet beträffande stabila och rörliga väljares politiska intresse på något avgörande sätt skulle påverkas om vi också tog hänsyn till partibyte mellan 1966 och 1968. Vi har av denna enstaka kontroll inte funnit något som talar mot de resultat, som tidigare framkommit.

Inte heller när vi använder andra operationella definitioner av stabila väljare och partibytare eller annan teknik som regressionsanalys, finner vi något stöd för tesen, att partibytarna generellt sett skulle utgöra ett särskilt oengagerat och passivt skikt i den svenska valmanskåren. Regressionsanalyserna har inte visat några starka samband mellan stabilitet/rörlighet och intresse för politik. Tillsammans har hela uppsättningen av oberoende variabler förklarar föga av variansen i den beroende variabeln. Vi har inte heller funnit att resultaten påverkats nämnvärt av att vi givit andra operationella definitioner av måtten på stabilitet/rörlighet i politiskt avseende.

I nästa avsnitt var syftet att ytterligare undersöka relationen mellan stabilitet i partival och valdeltagande i en serie av val. Allmänt sett kan man säga att valdeltagandefrekvensen är något lägre bland de rörliga än bland de stabila väljarna men differensen är liten. Det väsentliga här var annars att testa ett mått på stabilitet/rörlighet som sträckte sig över fyravalsperioden 1964–1970 och som tog hänsyn också till

icke-röstning. Både för stabila väljare och partibytare tycks finnas ett svagt samband mellan icke-röstning och en lägre grad av politisk information.

Till sist riktades intresset mot stabila väljares och partibytars åsikter i politiska frågor. Syftet var att i detta sammanhang presentera ett urval av våra data på detta område och peka på några karakteristiska drag. Sammanfattningsvis kan sägas att vi här fann markanta och politiskt relevanta skillnader mellan stabila och rörliga väljare. Ett partis fasta anhängare skilde sig från såväl sina nytillkommande som sina "avhoppande" anhängare. Detta visade sig med stor tydlighet i de frågor som vi kallade "vänster-högerfrågor", medan någon systematisk differentiering inte framträdde, när vi undersökte åsiktsläget i politiska frågor av annan karaktär.

Vi har sålunda kunnat påvisa att vänster-högeraxeln i det svenska partisystemet framträder inte bara i de stabila väljarnas partiuppdelning utan också som ett mönster i sambandet mellan politiska åsikter och partibyte. Med tillgång till paneldata, som omfattar röstnings- och valdeltagandeuppgifter från fem val och attitydmått från tre skilda intervju tillfällen, finns stora möjligheter för fortsatt analys av detta mönster.

Noter

¹ Paul F. Lazarsfeld, Bernard R. Berelson, Hazel Gaudet, *The People's Choice. How the Voter Makes up his Mind in a Presidential Campaign*. (New York and London: Columbia University Press, Third Edition, 1968.)

² Paul F. Lazarsfeld et al. a.a. sid. 69

³ Angus Campbell et al., *The American Voter*, sid 547

⁴ R. S. Milne, H. C. Mackenzie, *Marginal Seat, 1955. A Study of Voting Behavior in the Constituency of Bristol North East at the General Election of 1955*. (London, 1958) Jfr även M. Janowitz and D. Marwick, *Competitive Pressure and Democratic Consent. An Interpretation of the 1952 Presidential Election* (Ann Arbor, 1956)

⁵ Harry Daudt, *Floating Voters and the Floating Vote. A Critical Analysis of American and English Election Studies*. (Leiden: H. E. Stenfert Kroese N. V., 1961)

⁶ Max Kaase, *Wechsel von Parteipräferenzen. Eine Analyse am Beispiel der Bundestagswahl 1961*. (Meisenheim am Glan: Verlag Anton Hain, 1967)

⁷ Bernard R. Berelson, Paul F. Lazarsfeld, William N. McPhee, *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1954)

⁸ Angus Campbell, Gerald Gurin, Warren E. Miller, *The Voter Decides*. (Evanston, Illinois and White Plains, New York, 1954)

- Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren E. Miller, Donald E. Stokes, *Elections and the Political Order*. (New York, London, Sydney: John Wiley & Sons, Inc., 1967)
- ⁹ V. O. Key, *The Responsible Electorate. Rationality in Presidential Voting 1936-1960*. (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1966)
- ¹⁰ Ibid., sid. 104
- ¹¹ Uppsatsen baserar sig på resultaten av de intervjuundersökningar som vid andrakammarvalen 1964, 1968 och 1970 utfördes vid Göteborgs universitets statsvetenskapliga institution i samarbete med statistiska centralbyrån. Forskningsprojektet Representationsundersökningen, inom vars ram uppsatsen utarbetats, har genomförts under ledning av professor Bo Särilvik i syfte att studera en central aspekt av den representativa demokratin, nämligen relationerna mellan väljarna och deras representanter på rikspolitisk nivå. Projektet har erhållit ekonomiskt stöd dels från statens råd för samhällsforskning dels från stiftelsen riksbankens jubileumsfond. För undersökningsdesign, bortfall och fältarbete redogörs inte här. I stället hänvisas läsaren till den detaljerade beskrivning som finns i den rapport, som avgavs i samband med riksdagsvalet 1968. (Riksdagsmannavalen 1965-1968, Del 2, Stockholm, 1970)
- ¹² Campbell et al. *The American Voter*, sid 101 ff. Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis* (Eaglewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1963), sid. 56 ff.
- ¹³ Bo Särilvik, *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System* (Akad. avh., stencil, Göteborg, 1970), sid. 97 ff.
- ¹⁴ Från analysen utslöts följande fyra kategorier: intervjupersoner som a) utgått ur urvalet pga dödsfall eller emigration b) var bortfall 1964 och/eller 1968 c) ej var röstberättigad 1964 och/eller 1968 d) ej röstade eller röstade men inte uppgav parti 1964 och/eller 1968. I kategorien stabila väljare ingår förutom de väljare, som röstade på samma parti vid valen 1964 och 1968, även de väljare som vid det ena valet röstade på antingen Centerpartiet eller Folkpartiet eller Högerpartiet och vid det andra valet röstade på någon typ av borgerlig samlingslista. Kategorien *stabila väljare* kom därefter att bestå av 1687 intervjupersoner och kategorin *partibytare* av 356 intervjupersoner. I vissa tabeller förekommer små avvikelser från dessa tal pga bortfall som uppkommit genom okodbara svar eller intervjuarfel på vissa attitydfrågor.
- ¹⁵ Lazarsfeld et al., a.a., sid. 52 ff.
- ¹⁶ Jämför diskussionen om valutgången i Bo Särilvik, *Voting Behavior in Shifting "Election Winds"*, An Overview of the Swedish Elections 1964-1968, *Scandinavian Political Studies*, vol. 5, 1970, sid. 241 ff.
- ¹⁷ Anledningen till de skilda formuleringarna hänför sig till att det ena delurvalet intervjuades före valdagen och det andra efter valet.
- ¹⁸ Campbell et al., *The Voter Decides*, sid 187 ff.
- ¹⁹ De tre i texten omnämnda skalorna ingår i en mera omfattande skalanalys, som företagits av Bo Särilvik. Här kan nämnas att samtliga tre skalor är s k "starka" skalor. Loevingers homogenitetskoefficient är 0.54, 0.42 resp 0.53. Värdet på Guttman's reproduktibilitetskoefficient är 0.96, 0.96 resp 0.97. För hänvisning till Bo Särilvik, PM ang konstruerade skalor (stencil, mars 1972)
- ²⁰ I skalan ingår omdömena D, G, I och J i Tabell 13
- ²¹ I skalan "Politiskt självförtroende" ingår omdömena A, C och F i Tabell 13
- ²² Lazarsfeld et al., sid 124
- ²³ Frågans fyra svarsalternativ: a) "jag brukar inte bry mig om att lyssna när folk börjar prata om politik", b) "jag brukar nog lyssna, men jag lägger mig aldrig i diskussionen", c) "det händer ibland, men inte så ofta att jag säger ifrån vad jag själv tycker", d) "jag brukar för det mesta vara med i diskussionen och säga min åsikt". I tabellen har intervjupersoner, som valt alternativ d klassificerats som personer med "hög diskussionsaktivitet"
- ²⁴ Intervjufrågornas exakta lydelse och de olika svarsalternativen: 1) "Hur brukar Ni själv göra om Ni är med i ett sällskap, där samtalet kommer in på politik? Vilken av de här beskrivningarna tycker Ni bäst passar in på Er själv?" *Svarsalternativ*: "jag brukar inte bry mig om att lyssna när folk börjar prata om politik", "jag brukar nog lyssna, men jag lägger mig aldrig i diskussionen", "det händer ibland, men inte så ofta, att jag säger ifrån vad jag själv tycker", "jag brukar för det mesta vara med i diskussionen och säga min åsikt". 2) "Hur mycket brukar Ni läsa av nyheter och artiklar om politik i dagstidningar? Vilket av svaren på det här kortet stämmer bäst in i Er fall?" *Svarsalternativ*: läser "aldrig", "någon gång", "ofta", "varje dag" det som finns i tidningen av nyheter och artiklar om politik. 3) "Brukar Ni läsa någon tidskrift eller veckotidning, som innehåller artiklar om politiska frågor?" 4) "TV och radio hade en del program med politiska diskussioner eller utfrågning av partiledare under sista månaden före valet. En del har lyssnat på många av programmen. Andra hade inte tid eller tyckte inte att programmen var så intressanta att de ville lyssna. Hörde Ni på någon av diskussionerna eller utfrågningarna av partiledarna i TV eller radio?" De som svarade "ja" fick följdfrågan: "Ungefär hur många sådana program hörde Ni i TV eller radio under sista månaden före valet?" 5) "På många platser har partierna ordnat möten med debatter och föredrag. Har Ni varit på något sådant möte i år?"
- ²⁵ Campbell et al., *Elections and the Political Order*, sid 136 ff.
- ²⁶ Med denna klassificering får vi följande fördelning på de fyra kategorierna:
	Stabila väljare	Parti- bytare	Summa intervju- personer
"Bestämt parti sedan länge"	1477	168	1645
"Bestämde sig sent"	192	184	376
Summa intervjuers	1669	352	2021
- ²⁷ Campbell et al., *The American Voter*, sid. 120 ff.
- ²⁸ För att operationalisera begreppet partiidentifikation har vid 1968 års valundersökning använts en frågeserie utformad på följande sätt: "Många känner sig som anhängare av ett bestämt parti. Men det finns ju många som inte har någon sådan inställning till något av partierna. Brukar Ni själv betrakta Er som t.ex. folkpartist eller socialdemokrat eller högerman eller centerpartist eller kommunist? Eller

- har "Ni inte någon sådan inställning till något av partierna?" Den intervjuperson, som svarade ja, fick därefter frågan vilket parti han tyckte bäst om samt följdfrågan: "En del är ju starkt övertygade anhängare av sitt parti. Andra är inte så starkt övertygade. Hör Ni själv till de starkt övertygade anhängarna av Ert parti?" De som ej kände sig som partianhängare fick i stället frågan om de hade någon partipreferens: "Är det något parti som Ni ändå tycker Er stå närmare än de andra partierna?" ("Vilket parti?")
- ²⁹ Från bearbetningen har vissa kategorier uteslutits: intervjupersoner som röstat vid färre än två val eller inte uppgivit parti vid minst två val samt intervjupersoner, som blev bortfall eller utgått ur urvalet pga dödsfall eller emigration. Som partibyte har inte räknats om intervjupersonen övergått från att rösta på Centerpartiet eller Folkpartiet eller Högeren till att rösta på någon typ av borgerlig samlingslista.
- ³⁰ För en utförlig diskussion kring metod och resultat se Särilvik, *Stabila väljare och partibytare*, Del II (Stencil 1973).
- ³¹ Se t ex Campbell et al., *The American Voter*, sid. 96 ff.
- ³² Lazarsfeld, et al., a.a. sid. 66 ff; Bo Särilvik, *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*, (S.O.U. 1959:10), Stockholm
- ³³ Bo Särilvik, *Politisk rörlighet och stabilitet i valmanskåren*, Statsvetenskaplig Tidskrift 1964:4
- ³⁴ I de båda valen 1962 och 1966 deltog 89 % resp 95 % av de stabila och 86 % resp 93 % av de rörliga väljarna. Av den del av urvalet, som hade rösträtt under hela perioden 1962–1968, röstade 86 % av de stabila väljarna och 81 % av partibytarna vid samtliga val.
- ³⁵ Såsom kategorierna definierats måste intervjupersonerna ha deltagit i minst två val under perioden. De som deltagit i ett eller inte deltagit i något val har uteslutits från bearbetningen. Så har också skett med dem som ej uppgivit partipreferens vid minst två val eller varit bortfall vid något av de tre intervju-tillfällena eller utgått ur urvalet pga emigration eller dödsfall.
- ³⁶ Jfr diskussionen kring valdeltagandefrekvensen bland stabila väljare och väljare som övergått från ett parti till ett annat i Bo Särilvik, *Valet 1970*. Redogörelse för statistiska centralbyråns och Göteborgs universitets statsvetenskapliga institutions intervjuundersökning vid riksdagsvalet 1970 *Allmänna valen 1970*, vol. III, SOS, Statistiska centralbyrån, Stockholm, 1973
- ³⁷ Antalet röstande på fyra partier är så få i vårt urval, att det inte går att dra några som helst slutsatser om deras röstningsbenägenhet.
- ³⁸ En fyrsiffersklassificering som angav partipreferens resp icke-röstning för de fyra valen 1964 – 1966 – 1968 – 1970 genererades. Med den variabeln klassificerades 1473 intervjupersoner som stabila väljare och 531 intervjupersoner som partibytare. Från bearbetningen uteslöts följande kategorier: intervjupersoner, som endast röstade i ett val eller var röstberättigade vid samtliga fyra val och/eller ej lämnade uppgift om partival vid samtliga fyra val.
- ³⁸ Vi har här endast tagit med två frågor. De övriga två som användes i ett föregående avsnitt visade dålig diskrimineringsförmåga. Båda hade en mycket hög svarsprocent med korrekta svar.
- ⁴⁰ För en diskussion om demokratiska doktriner och en analys av den amerikanska demokratidebatten, se Leif Lewin, *Folket och eliterna*, Stockholm, 1970. Sören Holmberg ger i två artiklar "*Politiska sakfrågor och väljarbeteende*" och "*Politiska sakfrågor och den demokratiska teorin*" en översikt över teorier och metoder, som använts vid studiet av politiska sakfrågor.
- ⁴¹ Se t ex Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren E. Miller, Donald E. Stokes: *The American Voter* (New York, London, Sydney: John Wiley & Sons, Inc. 1966)
- ⁴² V. O. Key, *The Responsible Electorate, Rationality in Presidential Voting 1936–1960*. (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1966)
- ⁴³ Bo Särilvik, *Voting Behavior in Shifting Election Winds. An Overview of the Swedish Elections 1964–1968*, *Scandinavian Political Studies*, vol 5, 1970, sid. 262 ff.
- ⁴⁴ Den exakta formuleringen i de intervjufrågor som ligger till grund för detta avsnitt återfinns i Appendix till Särilvik, *Stabila väljare och partibytare*, Del II (Stencil 1973)
- ⁴⁵ Bo Särilvik, *Skiljelinjer i valmanskåren*, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, häfte 2–3, 1965
- ⁴⁶ Jämför med den med annan teknik av Bo Särilvik genomförda analysen, som omnämns i samband med Tabell 21
- ⁴⁷ En diskussion av vänster-högerdimensionen i svensk politik återfinns i Sören Holmberg, *Riksdagen representerar svenska folket. Empiriska studier i representativ demokrati*. Studentlitteratur, Lund 1974. Holmbergs analys redovisar resultat från såväl 1968 års väljarundersökning som 1969 års riksdagsundersökning

Översikter och meddelanden

Diskussion om u-landsforskning

I StvT:s debatt kring u-landsforskningen publiceras här tre inlägg. Professor Göran Hydén, sedan flera år verksam i Östafrika, f.n. i Dar es-Salaam, belyser relationerna mellan forskning och politik i u-länderna. De båda följande inläggen återger skrivelser, som professor Jörgen Westerståhl resp. docent Lars Rudebeck och hans forskargrupp för någon tid sedan tillställde Statens råd för samhällsforskning.

Forskning och politik i u-land

Statsvetenskaplig Tidskrift är mig veterligen det enda organ som uppmuntrat och följt upp debatten kring u-landsforskningsutredningens betänkande "Forskning för utveckling" (SOU 1973:41). Vad som enligt min uppfattning är frapperande med både själva betänkandet och den – begränsade – debatt som följt i dess spår är hur trots vackra fraser om motsatsen det svenska forskarperspektivet slår igenom. Granskar man meningsutbytet kring betänkandet upptäcker man att det kretsar runt två frågeställningar:

– i vilken utsträckning bör det svenska forskarsamhällets egenintresse tillgodoses? (Annerstedt samt Bergman/Nilsson i *Rapport* 1974:1; Eduards i *StvT* 1974:2; Wadström/Möllby i *Forskning och framsteg* 1974:4; samt svar av utredningens huvudsekreterare, professor Karl-Eric Knutsson i samma tidskrift 1974:5)

– hur skiljer sig utvecklingsforskningens akademiska uppläggning från annan forskning? (Hjern och Rudebeck i *StvT* 1974:2; Lundahl och Södersten i *Ekonomisk debatt* 1974:2 och 1974:7; Knutsson och Hettne i samma tidskrift 1974:6).

Jag kan mycket väl förstå att för många svenska forskare dessa frågeställningar ter sig angelägna. Jag hade dock väntat mig att en rad andra problemställningar också skulle kommit fram i debatten även om inte betänkandet ägnade sig åt dessa. Det faktum att så inte är fallet har föranlett mig att göra följande inlägg.

Två problemställningar, som betänkandet endast tar upp i förbigående och debatten i stort helt förbiset,

borde enligt min mening uppmärksammas mycket mer ingående när vi talar om utvecklingsforskning eller forskning i u-land. Den första gäller utvecklingsforskningens plats i u-landsamhället. Den andra rör våra egna utvecklingsteoretiska modellers värde och användning. Dessa frågor berör de politiska och metodiska aspekterna på utvecklingsforskning. De är åtminstone i det afrikanska u-landsperspektivet betydelsefulla för att bättre förstå utvecklingsforskningens relativa värde.

Utvecklingsforskning och politik i Afrika

Utredningens betänkande utgår från att forskning i u-länderna inte bör bedrivas för sin egen skull utan att den måste vara relaterad till samhällets vidare målsättningar och problem. I korthet bör forskningen utgöra ett redskap, med vilket underutvecklingen kan bekämpas. Den kan bidra till en bättre förståelse av underutvecklingens karaktär; den kan också medverka till att möjligheterna för en lösning av olika samhällsproblem förbättras. Detta synsätt tillerkänner forskningen en central roll i den allmänna beslutsprocessen. Vare sig det är fråga om naturvetenskaplig eller samhällsvetenskaplig forskning, kartläggande eller utvecklingsteoretisk sådan, förväntas forskningsresultaten spela en viktig roll för de politiska beslutsfattarna i all synnerhet om uppläggningsbeslutet besitter de tre nyckel egenskaperna: "värderelians", "problemorientering" och "tvärvetenskaplighet".

Här har utredningen och debattörerna accepterat ett gängse synsätt bland biståndsgivarorgan inom i-länderna. I sin jakt efter nyckelvariabler som kan bidra till att häva underutvecklingen har dessa under de senaste åren kommit att erkänna forskningens betydelse. Utredningen ger också en god översikt över hur man nått detta stadium. Det är dock viktigt att erinra sig att detta synsätt härstammar från i-länderna och inte från u-länderna som genomgående ställt sig mer frågande men i brist på inflytande över debatten inte kunnat göra sin stämma hörd på samma sätt som biståndsgivarorgan och forskargrupper i Europa och Amerika.

Man presenterar utvecklingsforskningen som en företeelse, som kvalitativt skiljer sig från annan "vanlig" forskning och som därför förväntas ha mycket märkbara effekter. Ingen ifrågasätter egentligen att dessa effekter kan vara annat än positiva. (Självklart råder en debatt mellan borgerliga och marxister om hur denna forskning bör utformas, men samtliga tar för givet att utvecklingsforskning är något gott i sig.) Knappast någon uppmärksamhet ägnas frågan om hur fenomenet "utvecklingsforskning" ter sig i t. ex. afrikanernas ögon. Vilket värde kan den tänkas ha för dem? Är det verkligen så stort som vi föreställer oss?

Att dessa frågor ägnats så liten uppmärksamhet är så mycket mer förvånande som betänkandet hänvisar till det faktum att forskningens roll inte är djupt förankrad i de flesta u-landssamhällen. (Där förekommer också en uppgift om att när utländska forskare efter Castros maktövertagande gav sig in på att definiera det kubanska samhällets problem och designera lösningar på dessa tog regimen saken i egna händer och kvävde vad dessa utlänningar uppfattade som en spirande utvecklingsforskning.) Det finns väldigt litet – om något – som övertygar mig om att utredningen och debattörerna verkligen insett konsekvenserna av att forskningen i de flesta u-länder verkligen inte är någon inhemsk prioritet. I så fall skulle man inte så okritiskt förstora utvecklingsforskningens betydelse.

I våra samhällen tar vi forskningen för given. På ett systematiskt sätt använder vi oss av denna för att mer effektivt göra oss till herrar över vår fysiska och sociala omgivning. På senare år har forskningen också snabbt spridit sig utanför universitetets murar. Större privata institutioner och företag har sina egna forskningsenheter, och de som inte själva äger en sådan förlitar sig i allt större utsträckning på konsultverksamhet och s. k. beställningsforskning. Självklart är inte alla överens om värdet av den forskning som bedrivs. Vänstern kritiserar skarpt den forskning som enligt dess uppfattning syftar till att förstärka det bestående. Den kritiserar dock inte forskningen i sig. För dess anhängare är det en fråga om i vems tjänst den utförs. Detta framkommer också i betänkandet om utvecklingsforskning och den debatt som följt. Oavsett ideologisk förankring argumenterar man som om denna typ av forskning kommer att tas emot med öppna armar.

Så är dock naturligtvis inte fallet, inte ens om utvecklingsforskningen i första hand bedrivs av inhemsk personal. I Östafrika, till exempel, saknas ett riktigt "forskarsamhälle", som kan fungera som intressegrupp och försvara forskningens betydelse i samhället. Till dags dato består forskningens fanbärare i denna del av Afrika av utlänningar. I stor utsträckning kan detta tillskrivas historiska omständigheter (vilka inte

kan bli föremål för diskussion i denna korta artikel). I korthet kan dock sägas att i dessa samhällen, där människans makt över tingen fortfarande är lågt utvecklad kan inte forskningen påräkna samma förståelse. Det är ur vår synvinkel paradoxalt att så är fallet, men vi kan inte bortse från detta faktum. Det är den sociala och politiska verklighet i vilken en forskare måste fungera. Situationen kanske bäst kan sammanfattas i ett östafrikanskt ordspråk som säger att "en hövding härskar inte över ting utan över människor." President Nyere gör sig till tolk för samma syn när han hävdar att utveckling innebär inte utveckling av tingen utan av människorna. Detta synsätt har en spontan anklagning inte blott i dessa samhällen utan även i miljövårds- och liknande kretsar i i-världen som menar att vi gått för urskillningslöst till väga i vår ambition att tämja naturen.

Vad dessa grupper inom i-länderna lätt bortser ifrån är emellertid det faktum att de utgår från en helt annan strategi än t. ex. Nyere när de argumenterar att utvecklingen måste vara mer människocentrerad. För dem spelar forskningen en central roll i strävan att etablera vilka effekter som t. ex. olika typer av resursutvinningar har på vår miljö. För en politiker i Östafrika intar inte forskningen samma centrala plats när man talar om utveckling av människorna. De är inte som vi ute efter att via ökad kontroll kontroll över tingen förstärka den sociala kontrollen över andra människor (jmf Marx). De sätter i stället den sociala kontrollen i förarsätet; ökad kontroll över den fysiska omgivningen kan endast uppnås om social samstämmighet råder. För det senare krävs en centralt kontrollerad maktapparat som kan hålla tillbaka sociala motsättningar, vare sig dessa är av stam- eller klasskaraktär.

Det är bl. a. denna samhällssyns utbredning som förklarar varför så gott som samtliga afrikanska stater oavsett ideologisk förankring har föredragit enpartisystem och varför militären i de länder där enpartisystemen visat sig oförmögna att kontrollera motsättningarna så lätt kunnat legitimera sitt maktövertagande. Den största politiska konsten i Afrika är att bygga upp ett nätverk av sociala förpliktelser man och man emellan som är sådant att det bidrar till att legitimera och därmed stabilisera ett hierarkiskt och centralt kontrollerat maktsystem. Det är i denna typ av samhällssystem som forskningen skall passas in. I de flesta afrikanska länder är systemet elastiskt nog att kunna härbärga viss forskningsverksamhet, t.o.m. dra fördel av dess resultat. Så snart som forskningen emellertid kan tänkas rubba stabiliteten i maktsystemet så förkastas eller förbises den helt och hållet. Risken med en starkt uppreklamerad utvecklingsforskning, vilken stöds av utländska biståndsorgan, är att den uppfattas

som ett hot. Under dessa omständigheter minskas systemets elasticitet ännu mer och möjligheterna för att forskningsresultaten bedöms på sakliga grunder och ses som ett bidrag till hävandet av underutvecklingen reduceras.

Det vore dock fel att endast fästa uppmärksamheten på de svårigheter som finns att institutionalisera forskning i den samhällsmiljö som råder i Afrika. Vi måste också närmare granska oss själva. Hur värdefulla är de urvalsinstrument som föreslagits till användning inom utvecklingsforskningen?

Våra modellers svagheter

När vi samhällsvetare studerar andra människors sätt att handla söker vi våra förklaringsgrunder i specifika sociala situationer och faktorer. Vi granskar dock oss själva mer sällan utifrån samma utgångspunkter. I vilken utsträckning är t. ex. valet av modeller inom utvecklingsforskningen betingat av andra faktorer än rent akademiska? Det är naturligtvis omöjligt att ge exakt svar på denna fråga. Samtidigt är det dock nödvändigt att påpeka att vare sig vi är medvetna därom eller ej så är det väldigt lätt att andra människor, inte minst i u-länderna, misstänker att utvecklingsforskare bakom vackra epitet som "problemorientering" och "värderrelevans" döljer ett ganska djupgående egenintresse.

Folk i dessa länder har goda skäl för dylika misstankar. Genom sin tonvikt på relevans och tillämpning – vare sig det är fråga om makro- eller mikroproblem – är utvecklingsforskaren benägen att använda sig av målmodeller. Huvudsyftet med sådan forskning är att mäta eller uppskatta i vilken utsträckning en bestämd regim eller organisation har uppnått sina officiella målsättningar. Den evalveringshysteri som vuxit fram inom och kring utvecklingsforskningen under senare år är det mest slående, dock ingalunda det enda exemplet. Forskare både på höger- och vänsterkanten har brukat vad som kan beskrivas som målmodeller.

Metoden att värdera resultat gentemot officiella målsättningar har sin akademiska funktion att fylla, men det vore fel att förneka dess sociala värde för forskaren själv. Genom att påpeka brister och antyda vad som inte gjorts men som måste göras för att uppnå målen kan forskaren framträda som kritiker och förslagsställare. Vad mer är, han kan posera som radikal och progressiv. Han kan upphöja sig själv till någon slags överdomare av utvecklingsansträngningarnas värde. I korthet, modellen bidrager till att legitimera forskarens sociala position. Han behöver den för att kunna fortsätta sin verksamhet.

Denna kommentar om förhållandet mellan modellval och forskarens sociala roll gäller inte bara utvecklings-

forskarna men är kanske särskilt relevant i deras fall. Afrika är fullt av dylika forskare – från konsulter i prydlig mustasch till akademiker med långt skägg – som samtliga förlitar sig på att deras noga utarbetade urvalsinstrument skall producera relevanta resultat. De skulle inte befinna sig i dessa länder om det inte vore för sina modellers presumtiva värde. De har ingen socialt etablerad position i samhället men försöker via dessa modeller att hitta en nisch från vilken de kan fortsätta sin verksamhet. Även i de fall när dessa modeller hjälper forskaren att författa oklanderliga rapporter, artiklar eller böcker följer dock inte automatiskt att forskarens sociala position legitimeras. I dessa samhällen vilka präglas av ett myller av ömsesidiga personliga kontakter och förpliktelser finns inget direkt samband mellan akademisk briljans och social acceptabilitet. Naturligtvis finns liknande problem i alla samhällen men erfarenheten hittills har visat, att de är särskilt påtagliga i just de situationer där ett hierarkiskt maktsystem byggs upp med hjälp av dylika ömsesidiga förpliktelser. I dessa lägen spelar urvalsinstrumentens akademiska värde väldigt liten roll, och forskningsresultaten värderas utifrån andra utgångspunkter, framförallt frågan om hur dessa påverkar balansen inom det existerande maktsystemet.

Talrika är de nationalekonomer och konsulter med samhällsvetenskaplig bakgrund som funnit att deras förslag saknar gehör därför att de inte fått grepp om det lokala maktsystemet eller de utgått från att makt inte går att inkorporera i deras modeller. Men varför fortsätter u-länderna att ta emot forskare och konsulter i så stora antal som fallet är? En mycket viktig anledning är att de gör det såsom en "uppoffring" så att de ej går miste om finansiellt bistånd som för dem är mycket viktigare. Forskaren åker gratis på u-hjälpens bekostnad, inte minst därför att de viktigare biståndsorganen i världen själva gjort sig till tolkar för utvecklingsforskningens betydelse.

I detta sammanhang är det också värt att påpeka att u-länderna genomgående föredrar icke-marxistiska forskare. Det främsta skälet är att de vanligtvis lämnar utan avseende maktsystemets karaktär. De lägger inte sin näsa i blöt. Det är annorlunda för marxisterna. Deras modeller ställer hela det existerande maktsystemet i fråga och därför är deras forskning mycket känsligare. Genom att studera i första hand maktrelationer sätter de sitt finger på en öm punkt. När de utvärderar resultat är de mindre intresserade av vad de maktavande åstadkommit än hur maktsystemet kan förändras i riktning mot större samstämmighet med den "objektiva verkligheten".

Utvecklingsforskare, vare sig de har "borgerliga" eller marxistiska sympatier, begår vanligtvis tre metodiska

misstag som inskränker värdet av deras forskning. Den första är att de tenderar att jämföra modell med verklighet som om de vore jämförbara. Resultaten är inte tillfredsställande förrän verkligheten bringats i överensstämmelse med modellen. Dessa är dock inte jämförbara.

En modell av hur saker och ting skall se ut är en logisk konstruktion där de interna motsättningarna eliminerats eller reducerats till ett minimum. Verkligheten, framförallt när vi rör oss med större enheter, som samhällen eller offentliga institutioner, är komplicerad. Förekomsten av autonoma semi-autonoma grupper och organisationer nödvändiggör kompromisser som oundvikligen innebär avsteg från de idealiska tillståndet såsom det definierats i modellen. I förhållandet till modellens perfektion är alla ansträngningar i verkligheten ofullkomliga. Detta är ett relativt självklart påstående, och likväl envisas den ene forskaren efter den andre att använda sig av målmodeller, där man oftast väldigt mekaniskt mäter resultat och prestationer i förhållande till officiella målsättningar. Den ger inget utrymme för möjligheten att avvikelser i den allmänna utvecklingstrenden är temporära. Än mindre kan denna modell inkorporera en dialektisk utvecklingslinje.

Det andra misstaget som dessa forskare begår är att de gärna pådyvlar andra sin egen uppfattning av vad en bestämd målsättning innebär. Forskarens egen åsikt om t. ex. vad "effektivitet" eller "socialistisk ekonomi" blir ofta huvudkriteriet för en uppskattning om framsteg i förverkligandet av dessa mål. Detta förutsätter att de politiska aktörerna har samma uppfattning som forskaren. Detta är dock sällan fallet. Därför framställer forskaren sig själv som en "besserwisser". Denna form av självgodhet irriterar lätt beslutsfattare och bidrar också till att forskningsresultatens värde reduceras.

Ännu ett misstag som begås är att antaga att de officiella målsättningarnas enda funktion är att bli uppfyllda. Samhälls- eller organisationsmål har dock andra syften. De är till för att legitimera samhällssystemet eller organisationen, även enskilda beslut inom dessa enheter. Inte minst i Afrika används målen också för att få folk entusiastiska att engagera sig i utvecklingsansträngningarna. Varje samhälle tvingas ägna en stor andel av sina resurser till att lösa interna konflikter och att utveckla sin politiska infrastruktur. Trots att dessa aktiviteter tillhör politikens kvintessens är utvecklingsforskare vanligtvis oförmögna eller ointresserade att ta dem i beaktande. Man koncentrerar sig helst på mål som kan mätas eller mål vars materiella substans är uppenbar.

Avslutning

Under dessa omständigheter är det inte så märkvärdigt om beslutsfattare i u-länderna betraktar utvecklingsforskningen mer som något nödvändigt ont än som en samhällstillgång. De har goda skäl därtill. I den situation som råder i u-landssamhällena, t. ex. i Afrika och med den både höga ambitionsnivå och tveklaktiga modellinriktning utvecklingsforskningen anammats finns risken att den förvandlas till berget som födde en mus. En genomläsning av den borgerliga såväl som den marxistiska litteraturen om utveckling och underutveckling har övertygat mig att vi skapat en rad potenskinkulisser i form av vackra teoretiska modeller och urvalsinstrument men att bakom dessa döljer sig den nakna verkligheten opåverkad. Vi har skapat en samhällsvetenskapens Stalinallé, där besökarna – de politiska beslutsfattare i u-länderna, till vilka utvecklingsforskarna särskilt vänder sig – inte har svårt att upptäcka det orimliga i situationen.

Denna varning mot att försöka skapa en typ av forskning vars egenskaper förväntas överglänsa andra insatser på samma område innebär inte att jag förkastar forskning i u-länderna helt och hållet. Självklart behöver även dessa länder sin egen forskningspotential. Vad jag vänder mig emot är dock en brådmogen satsning på forskning i ett läge när varken forskarna själva har mycket att erbjuda och konsumenterna endast i ringa utsträckning uppfattar verksamheten som en prioritet. Samhälls- eller utvecklingsforskning är en komplicerad uppgift och det tar tid att bygga upp en förståelse för dess värde. U-länderna, inte minst de afrikanska staterna, behöver bygga upp sin egen forskningskapacitet. I dessa ansträngningar kan även forskare från i-länderna spela en viss roll. Låt oss dock inte göra detta under falsk varubeteckning. Att göra det under den storslagna etiketten "utvecklingsforskning" försvårar bara uppgiften.

Göran Hydén

Yttrande rörande docent Lars Rudebeck; innehavare av Rådets forskartjänst nr 10 "Politik och samhällsförändringar i u-länder".

Enligt protokoll den 29 november 1973 beslöt Rådet att låta en sakkunnig granska docent Rudebecks produktion för att Rådet skulle kunna ta ställning till de fortsatta formerna för stöd till Rudebecks vetenskapliga verksamhet. Beslutet föranleddes av en skrivelse från Rudebeck i vilken denne tagit upp frågan om dels vad som skulle ske med honom personligen då hans rådstjänst upphörde, dels vad som skulle ske med den forskargrupp Rudebeck samlat kring sig. Till sakkunnig utsåg Rådet undertecknad. Yttrandet överlämnas härmed.

I centrum för docent Rudebecks vetenskapliga produktion under den tid han varit anställd vid Rådet står två skrifter, *Utveckling och politik – en samhällsvetenskaplig teoristudie med anknytning till konkret politisk verklighet*, 1970 (I) samt *Guinea-Bissau – A study of political mobilization*, 1974 (II). Rudebeck har därutöver författat åtskilliga andra skrifter. Flertalet av dem har en nära anknytning till de båda nämnda böckerna; den i bok I förekommande fyrfältstabellen återfinnes exempelvis på flera andra håll. Övriga, fristående skrifter utgöres väsentligen av översiktsarbeten eller kortare recensioner e.dyl. Det förefaller alltså naturligt att koncentrera granskningen av Rudebecks produktion på de två huvudarbetena.

Boken *Utveckling och politik* (186 sidor) kan reellt sett sägas bestå av tre delar, nämligen en kritik av vissa utvecklingsteorier, en presentation av Rudebecks egna begrepp och föreställningar på detta område samt, som en praktisk illustration, en översiktlig beskrivning av Tunisiens jordbrukspolitik under 1960-talet, särskilt jordbrukskooperationens öde. Sistnämnda avsnitt finns det knappast skäl att här särskilt kommentera.

Kritiken av olika utvecklingsteorier (Almond och Powell, Apter m.fl.) är enligt min uppfattning intressant och välgjord och i många stycken övertygande. Att det finns vad Rudebeck kallar "etnocentriska" inslag – dvs. det egna samhällssystemet blir ett ideal – i flera av dessa utvecklingsteorier demonstreras på ett ganska klart sätt. Det är också anmärkningsvärt att, enligt vad Rudebeck anger i en not (sid. 162), en kritik av motsvarande slag icke framförts tidigare.

Det anmärkningsvärda i detta ligger bl.a. däri, att om man utgår från den värder relativistiska tradition som varit förhärskande i vårt lands samhällsvetenskap från 1920-talet, är det naturligt att betrakta själva utvecklingsbegreppet med skepsis. Den mest allmänna innebörden av utveckling torde vara en förändring från något "sämre" till något "bättre" eller från något "lägre" till något "högre". Att låta värderande ställningstaganden ingå i vetenskapliga teorier strider mot värder relativismen. Att man likväl utan större svårighet i många sammanhang kan använda begreppet utveckling och tala om t.ex. utvecklingsländer sammanhänger med att de flesta härvid har i tankarna en viss, faktiskt bestämd förändring, avseende teknik och ekonomi och i riktning mot det tillstånd som råder i den industrialiserade världen. När man som exempelvis Almond och Apter på vetenskaplig väg anser sig kunna fastställa ett generellt utvecklingsmål ger man sig däremot ut på ett teoretiskt gungfly, där de egna värderingarna lätt nog blir den enda fasta punkten. I det kritiska avsnittet har alltså Rudebeck här gjort en ingalunda oväsentlig insats.

Det sagda innebär inte att jag är beredd att acceptera

den "trappstege", med vars hjälp Rudebeck sammanfattar sin analys av olika utvecklingsteorier. Trappstegen är konstruerad med användande av två variabler, den ena kallad "grad av historisk relativism i själva utvecklingsbegreppet" och den andra "grad av normativ medvetenhet och precisering hos samhällsvetaren". Med hjälp av denna stegen placeras Almond längst ner, Apter på ett mellansteg och Rudebeck på det högsta trappsteget. Någon kanske härtill skulle vilja anmärka, att vad Rudebeck gör är att ersätta "etnocentricitet" med "egocentricitet". För den som har någon vana vid teoritrapptegar av detta slag är det emellertid inte egendomligt utan egentligen ganska självklart, att författaren anser sig själv inta den teoretiskt mest avancerade ståndpunkten.

Till Rudebecks egen teoretiska grundsyn får vi anledning att flerstädes återkomma. Här skall endast tilläggas, att om man skulle tala om teoretisk relevans i samband med denna stegen – och operationalisera relevansen t.ex. genom antalet hänvisningar i litteraturen – finge man nog vända stegen upp och ner. Vad som gjorts Almonds kritiserade arbete så berömt och citerat är emellertid främst andra delar av begreppsapparaten än de som har med utvecklingsbegreppet att göra.

Rudebeck är icke värder relativist. Det framgår både av generella uttalanden – normativa inslag sägs vara oundvikliga i alla samhällsteoretiska premisser – och av hans egen begreppsapparat.

Ett centralt begrepp för Rudebeck är "underutveckling", vilken han definierar som en motsättning mellan sociala och mänskliga behov och potentiella möjligheter att tillgodose dem; denna motsättning har med samhällets "struktur" att göra. Behoven och möjligheterna att tillgodose dem skall i första hand bedömas "objektivt". Underutveckling är, säger Rudebeck vidare, ett relativt begrepp och bör därför också "definieras relativistiskt" – i förhållande till krav, förväntningar och existerande möjligheter. Därför kan en sådan definition "aldrig bli exakt i någon absolut mening" (I sid. 13). Graden av underutveckling skall alltså uppfattas såsom skillnaden mellan krav och möjligheter, men varför skulle detta hindra att man sökte för ett visst land och vid en viss tidpunkt ange hur stor underutvecklingen är? Är t.ex. ett visst afrikanskt folk underutvecklat ända till dess att man får kylskåp och bilar eller räcker det att man erhåller en dräglig minimistandard i fråga om mat, bostäder och grundläggande utbildning? På frågor av detta slag lämnar Rudebeck ingenstades något svar och det ligger nära till hands att se definitionsresonemangen som ett slags ursäkt härför. – Politisk utveckling gäller enligt Rudebecks syn spörsmålet om hur de politiska systemen reagerar på de spänningar och motsättningar som underutvecklingen ger upphov till.

Rudebecks mest centrala tankar angående underutvecklingens problematik sammanfattas i den förutnämnda fyrfältstabellen. Efter den ena axeln skiljer han mellan olika politiska system – mobiliseringsinriktade system respektive "vested interest"-system – samt efter den andra axeln mellan olika utvecklingsstrategier, omvälvningsstrategi respektive anpassningsstrategi. Det mest utvecklingsbefrämjande tillståndet föreligger enligt Rudebeck i politiska mobiliseringssystem som väljer omvälvningsstrategi (ruta 1), det minst utvecklingsvänliga i vested interest-system som väljer anpassningsstrategi (ruta 4). Politiska system och strategier beskrivs här från början som väsentliga oberoende variabler, vilka antas påverka värdena på den beroende variabeln, dvs. utvecklingen.

Det är främst två invändningar jag vill rikta mot denna framställning. Den första gäller svagheten i operationaliseringshänseende. Ovissheten om var den exakta gränsen går mellan olika slag av politiska system och olika slags utvecklingsstrategier är påtaglig. Rudebeck är själv medveten härom och det blir inte lättare, när han talar om faktiska system som håller på att vandra från den ena rutan till den andra. Men det väsentliga problemet gäller den beroende variabeln: eftersom Rudebeck inte ger anvisning om hur man skall mäta graden av utveckling, kan man heller aldrig pröva om hans antagande om att vissa politiska system och utvecklingsstrategier är överlägsna andra, när det gäller att befrämja utveckling. Detta sammanhänger med att Rudebeck konsekvent vägrar att operationalisera utveckling t.ex. i form av stegrad levnadsstandard e.dyl Han säger att dylika mått är nära korrelerade med underutvecklingens strukturella villkor (II sid. 229) men att det är de sistnämnda som är avgörande. Såvitt jag kan se leder detta till att de s.k. "objektiva" kriterierna för underutvecklingen lämnar stort utrymme för bedömarens subjektiva uppfattning om utvecklingen.

Den andra invändningen gäller frågan om det egentligen är möjligt att göra en klar skillnad mellan beroende och oberoende variabler i detta fall. Det förefaller nämligen som om den mobilisering och den politiska omvälvning som kombineras i ruta 1 egentligen också av Rudebeck anses vara en nödvändig ingrediens i själva utvecklingen, dvs. den beroende variabeln kommer att ingå i den oberoende. Härmed har man skapat ett slags slutlig garanti för att någon prövning av de ursprungliga antagandena om vad som befrämjar utveckling icke kan äga rum. Det hela blir då bara ett invecklat sätt att uttala sin positiva värdering av vissa politiska regimer och vissa strategier. (I den senare boken sägs det rent ut att till villkoren för underutvecklingens övervinnande i tredje världen bl.a. hör "radical socialist strategies", II sid 229).

I den nyutkomna skriften om Guinea Bissau (277 sidor) behandlas först kolonialstyret och bakgrunden till befrielseörelsen. Därefter kommer en redogörelse för det ledande partiets, PAIGC, ideologi och mål, samt i tre kapitel en beskrivning av den sociala och politiska organisationen inom de delar av kolonien som befrielseörelsen har haft kontroll över under senare år. Det avslutande kapitlet heter "Some Theoretical and Concluding Remarks".

Tyngdpunkten ligger alltså på en beskrivning av samhälle och politik i de befriade områdena. Mitt huvudintryck av denna framställning är positivt. Rudebeck har en, redan i doktorsavhandlingen demonstrerad, förmåga att komma i kontakt med personer och skaffa fram uppgifter som är svårtillgängliga. Man får också det intrycket att Rudebeck bemödar sig att kontrollera den bild av det faktiska läget som partiets ledande representanter ger. Det är självfallet svårt för en svensk läsare att bedöma, om väsentliga moment är utlämnade eller bilden i övrigt tillrättalagd med hänsyn till den starka sympati för befrielseörelsen som bär upp framställningen. Huvudintrycket är dock att Rudebeck inte förhåller sig okritisk till sina informatorer. Att situationen i ett befriat område under ännu pågående krig är utomordentligt problematisk ur källkritisk synpunkt behöver inte särskilt understrykas. Det märkliga är att Rudebeck trots dessa förhållanden kunnat åstadkomma en både överskådlig och detaljrik beskrivning.

Den huvudsakliga framställningen i boken är alltså rent deskriptiv. I det sista kapitlet skall sedan slutsatserna följas. Vad som där sker är att vi först får en kort presentation av vissa huvudtankegångar från bok I och att sedan begreppet mobilisering närmare diskuteras. Rudebeck kritiserar vissa förekommande försök att bestämma detta begrepp därför att dessa försök inte anses ge tillräcklig insikt i mobiliseringens problematik. Han påpekar sedan att begreppet mobilisering inte systematiskt används i marxistisk litteratur; för Rudebeck är det däremot ett nyckelbegrepp. Han skiljer mellan social mobilisering (ever on-going process whereby people's awareness of the structural conditions and contradictions of society is influenced by these conditions and contradictions themselves) och politisk mobilisering (process involving the political organization and participation of the people).

Jag skall inte kommentera dessa begreppsbestämningar på något annat sätt än genom att framhålla att de syns mig så utomordentligt allmänna att det inte behövs några ingående studier av speciella mobiliseringsförlopp för att komma fram till dem. Om någon prövning av bestämda frågeställningar är det inte tal och naturligtvis ännu mindre om prövning av några preciserade hypoteser. Den sammanfattande slutsatsen blir

endast: "We hope to have strengthened our initial assumption that the political and military control established by the PAIGC in liberated Guinea-Bissau does in fact, to a considerable extent, rest upon social and political mobilization of the kind discussed and conceptualized in this chapter" (2:248). – Det förefaller svårt att tänka sig att någon skulle vilja definiera social och politisk mobilisering på ett sådant sätt att han inte ansåg sig kunna konstatera att dylik mobilisering förekommit "to a considerable extent" i samband med ett framgångsrikt befrielsekrig.

Avslutningsvis säger Rudebeck att hans begrepp mobilisering har en allmännare tillämpning, eftersom det betecknar en metod med vars hjälp man kan bygga legitim politisk makt. Sådan makt säger han kan i det långa loppet byggas endast på att de grupper och klassers intressen tillfredsställs, i vilkas namn makten utövas. "Fictitious mobilization" bygger däremot på demagogisk mystifikation, manipulation etc. Sedan följer: "Our study of the mobilization led by the PAIGC in Guinea-Bissau has not proved the absolute truth of any general propositions. But it has given us some detailed insights into the conditions and mechanisms of mobilization in one concrete case." Avslutningsvis heter det att "the core of the theme of the book" utgörs av de kapitel, där den sociala och politiska organisationen inom de befriade områdena beskrivs. I denna sista karakteristik finns det alla skäl att instämma.

Jag har så utförligt redovisat slutkapitlets innehåll för att klargöra, att några egentliga slutsatser inte förekommer. Det är alltså inte frågan om en empirisk undersökning i strikt mening utan om en deskription, följd av vissa allmänna reflektioner. Hur pass intressant en deskription är, beror på omständigheterna. I detta fall är omständigheterna så speciella att även en deskription blir av intresse.

Rudebeck framhåller att ett antal av hans allmänna teoretiska antaganden och premisser är mer eller mindre tydligt relaterade till marxistiska och marxistinspirerade tankar, även om det inte är frågan om marxism i någon strikt mening. Det finns anledning att något beröra Rudebecks förhållande till marxismen. Rudebeck är långt ifrån någon exegetisk marxist, dvs. han använder inte hänvisningar till vissa auktoritativa texter för att styrka sina teser. I själva verket förefaller han inte vara särskilt bevandrad i Marx' teorier (jfr exempelvis vad som sägs om relativismen hos Marx, I sid. 156, och resonemanget om "historielöshet", II sid. 75 ff.). Vad han däremot tillägnat sig synes vara marxismens allmänna vetenskapssyn.

Lika uppenbart som det är att marxismen som inspirationskälla för olika politiska ideologier äger den största aktualitet, lika klart är det enligt min mening att marxismen representerar en föråldrad vetenskapssyn.

Alla teorier om samhället bygger naturligtvis i någon mening på observationer av samhället; vad vi lärt under senare år är emellertid, enkelt uttryckt, att det finns ett antal tekniker varigenom man på ett mera strikt sätt kan pröva generella antaganden om samhället. Det är denna prövning som marxister, liksom Rudebeck, inte vill underkasta sina teorier, trots vad man säger om betydelsen av att konfrontera "teori och praxis".

Ofta gör man härvid gällande att de teorier som är verkligt intressanta inte är av sådant slag att de tillåter en dylik prövning. Men Rudebecks ursprungliga antagande om att vissa politiska system och vissa utvecklingsstrategier befrämjar utveckling förefaller vara ett antagande av sådant slag att en empirisk prövning bör vara möjlig att genomföra, med hänsyn till den variation i beröda avseenden som de många u-länderna uppvisar. Rudebeck avvisar inte operationalisering och mätning – principiellt säger han att de behövs (se t.ex. II sid 246) men han gör aldrig något allvarligt försök i denna riktning, och framförallt, själva begreppsbildningen är som tidigare visats genomgående sådan att en operationalisering ter sig utesluten. På ett ställe anger Rudebeck direkt vilka forskningsuppgifter som kan formuleras med utgångspunkt från hans egen föreställningsram: "The possible range is all the way from general macro-considerations on imperialism to very specific investigations of the processes and mechanisms of liberation from imperialism and underdevelopment" (II sid. 230).

Tydligare kan man knappast ange att vad man egentligen vill göra är att å ena sidan spekulera och å andra sidan detaljbeskriva historiska förlopp; empiriska undersökningar, där man prövar gjorda antaganden, är icke aktuella. Spekulationen och beskrivningen brukar sedan förenas genom att aktörer i det beskrivna skeendet klassificeras med användande av begrepp, som är tillräckligt vaga för att ge den klassificerande största frihet och som samtidigt ofta utpekar aktören som ond eller god. Medan allmänt teoretiserande och historisk deskription kan vara ingredienser i vetenskaplig verksamhet, faller den sist berörda verksamheten utanför denna ram.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att båda de huvudskrifter Rudebeck publicerat under sin tid som forskare, anställd av Rådet, har vissa påtagliga förtjänster: den första skriften väsentligen i de kritiska avsnitten, den andra skriften som en beskrivning av samhälle och politik i ett område där kolonialmaktens valde just brutits och där observatören på ett ganska unikt sätt direkt kunnat följa i befrielseörelsens spår. Vidare behöver det knappast särskilt understrykas, att själva det problemområde Rudebeck ägnat sin uppmärksam-

het = politikens roll i u-länderna = är av centralt intresse i vår tid. Däremot förefaller mig Rudebecks eget teoretiserande kring u-landsproblem och det allmänna forskningsprogram han företräder leda i en riktning som icke är fruktbar ur vetenskaplig synpunkt.

Göteborg den 22 november 1974

Jörgen Westerståhl

Forskning om politik och samhällsförändringar i u-länder. Några synpunkter.

Bakom denna skrivelse står den forskargrupp som vuxit fram i anslutning till Lars Rudebecks forskartjänst med inriktning på "politik och samhällsförändringar i u-länder". I en rapport till Statens råd för samhällsforskning daterad september 1974 redogjorde Rudebeck för verksamheten inom gruppen. Där fastslogs bl.a. att vi är en aktivt fungerande forskargrupp som håller på att utveckla ett gemensamt medvetande om teoretiska grundproblem inom forskningsområdet, utan att alla medlemmar nödvändigtvis har samma teoretiska grundsyn.

Professor Jörgen Westerståhl har i ett yttrande till Statens råd för samhällsforskning av den 22 november 1974 granskat Rudebecks två senaste böcker och avgett omdömet att de har "vissa påtagliga förtjänster" samt berör ett forskningsområde "av centralt intresse i vår tid", men att Rudebecks "allmänna forskningsprogram" leder "i en riktning som icke är fruktbar ur vetenskaplig synpunkt".

Vi anser att professor Westerståhls karakteristik är missvisande och felaktig. Dessutom tycks han vilja utdöma all statsvetenskaplig u-landsforskning som inte överensstämmer med hans eget snäva forskningsideal. Detta är ett försök till likriktning som enligt vår mening skulle ha förödande konsekvenser för u-landsforskningen i Sverige. Eftersom det inte finns någon allmänt accepterad samhällsteori, är det viktigt för vetenskapens utveckling att olika forskningsinriktningar ges utrymme vid universiteten.

Vi vill här avge en kort principiell deklaration för att klarlägga några utgångspunkter i vårt forskningsprogram och precisera vår syn på några grundläggande teoretiska problem i forskningen om politik och utveckling. Vi diskuterar följande problem:

- 1) Problemområdet
- 2) Teoretiska utgångspunkter
- 3) Kriterier på vetenskaplig fruktbarhet

1. Problemområde

I centrum för vårt forskningsintresse står underutvecklingens politiska problematik. Vi anser att följande stycke i Rudebecks senaste bok sammanfattar en syn

på problemområdet som är gemensam för hela gruppen:

Their (de underutvecklade ländernas) underdevelopment will have to be overcome through consciously directed political action, if it is to be overcome at all. For this to become possible, dynamic political interaction must be established between the developmental needs and aspirations of the masses, and a consciously applied strategy of challenge to the social, political, and economic *status quo* of underdevelopment. The conditions under which such mobilization and its mechanisms may be established and sustained are also the conditions under which political leadership may become more closely tied to the interests of the people in overcoming underdevelopment than to alien imperialist interests. *It is surely an important task of political science to examine those conditions (vår kursiv).*¹

På grund av det koloniala arvet är de flesta u-länder idag inordnade i hårda internationella beroendeförhållanden. Samtidigt koncentreras den politiska makten inom u-länderna till ett fåtal. Nästan all hittillsvarande samhällsvetenskaplig u-landsforskning har ensidigt inriktat sig på *antingen* interna förhållanden (den s.k. moderniseringsskolan – se avsnittet "teoretiska utgångspunkter" nedan) *eller* på det externa beroendet (den marxistiskt inspirerade underutvecklingskolan). Vi anser det angeläget att studera *sambandet* mellan det internationella beroendet och förutsättningar för intern mobilisering av politiskt stöd för olika typer av utvecklingspolitik.

I vårt forskningsarbete har detta för de flesta av oss hittills huvudsakligen inneburit empiriska studier av politiska organisationer och institutioner, inklusive deras sociala bas och konkreta politiska åtgärder, inom olika länder i tredje världen. Men våra empiriska studier är teoretiskt strukturerade så att de beaktar de studerade samhällenas historiska och internationella sammanhang.

De politiska problemställningarna står i fokus för vårt arbete. De problem vi ser som centrala i u-länderna motiverar samtidigt ett vidare samhällsvetenskapligt synsätt snarare än ett statsvetenskapligt i inskränkt mening.

Det problemområde vi valt att intressera oss för är centralt i studiet av samhällsförändringar i u-länderna. Valet av problemområde behöver således inte vila på normativa premisser. Under gemensamma diskussioner har det dock vuxit fram en samstämmighet om vissa betydelsefulla förutsättningar för en självcentrerad utvecklingspolitik inriktad på folkens konkreta utvecklingsintressen. Vi tror att folkligt stöd för en sådan utvecklingspolitik är nödvändigt men inte tillräckligt

¹ Lars Rudebeck, *Guinea-Bissau. A study of political mobilization*. Uppsala, Nordiska Afrikainstitutet, 1974, sid 229.

för dess förverkligande. Ett avgörande led är att detta stöd omvandlas till att flertalet kvinnor och män aktivt deltar i produktion och styre i sitt samhälle. Vår normativa preferens förstärker intresset för en omsorgsfull, vetenskaplig analys av problemområdet. Vi tror för övrigt att det är svårt att studera politik utan att utveckla normativa preferenser.

2. Teoretiska utgångspunkter

I forskargruppen finns både systemanalytiska och marxistiska utgångspunkter representerade. Vad vi har gemensamt är dels ett forskningsintresse för teorier och hypoteser om underutvecklingens orsaker och upprätthållande, dels ett intresse för konkret empirisk forskning. En av de stora svårigheterna för all teori-konstruktion om samhällsförändringar i u-länderna är den stora bristen på empirisk dokumentation. Vår forskning om Botswana, Lesotho, Swaziland, Moçambique, Zambia, Tanzania, Kenya, Nigeria, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Senegal, Etiopien och Algeriet är ägnad att bidra till att fylla denna lucka. (Se bilaga.)

Forskargruppens första gemensamma diskussioner 1969–70 ägnades den då gängse teoribildningen om u-länderna, den funktionalistiska "moderniserings-skolan" (Almond, Apter, Coleman, Pye, m fl). Dessa diskussioner ledde till en teorikritik som skriftligt har fått uttryck i Rudebecks bok *Utveckling och politik* (1970) samt Palmbergs artikel "Den funktionalistiska utvecklingsteorin" i *Häftet för Kritiska Studier*, 1–2, 1971.

Resultatet av dessa diskussioner har blivit att dessa teoribildningar till stora delar förkastats på grund av deras unilineära, etnocentriska och teleologiska syn på utveckling, samt deras ahistoriska och idealistiska syn på samhällsförändringar. Vår kunskap om verkligheten leder oss i en annan riktning.

Kritiken av funktionalismen är vi långt ifrån ensamma om inom statskunskapen. Man kan tala om en samhällsvetenskapens kris, som bl. a. orsakats av att studiet av tredje världen gjort många forskare medvetna om de svårigheter som är förknippade med den vetenskapssyn den s.k. moderniseringskolan vuxit fram ur. I detta läge är det naturligt att man söker efter alternativa teoretiska utgångspunkter. Därvidlag har vi närmast oss den marxistiska traditionen och funnit att den i väsentliga avseenden är överlägsen moderniseringskolan med avseende på potentiell förklaringskraft och utvecklingsbara analysinstrument.

Den tivliga marxistiska diskussionen och teoribildningen om underutvecklingen har varit en viktig inspirationskälla även för dem av oss som valt en annan huvudinriktning i vårt arbete. Mot bakgrund av en stark renässans för ett marxistiskt påverkat synsätt

inom västeuropeisk och nordamerikansk samhällsvetenskap förefaller det oss egendomligt att som Westerståhl tala om marxismen som en klart "föråldrad vetenskapssyn". Det är skäl att framhålla att en lång rad forskare från tredje världen och Latinamerika i synnerhet har varit pionjärer i denna återknytning till en marxistisk tradition.

3. Kriterier på vetenskaplig fruktbarhet

När Westerståhl drar slutsatsen att det forskningsprogram som Rudebeck står för leder "i en riktning som icke är fruktbar ur vetenskaplig synpunkt", grundar han sig på följande påstående (sid. 6–7 i utlåtandet):

Alla teorier om samhället bygger naturligtvis i någon mening på observationer av samhället; vad vi lärt oss under senare år är emellertid, enkelt uttryckt, att det finns ett antal tekniker varigenom man på ett mera strikt sätt kan pröva generella antaganden om samhället. Det är denna prövning som marxister, liksom Rudebeck, inte vill underkasta sina teorier, trots vad man säger om betydelsen av att konfrontera "teori och praxis".

Eftersom detta är Westerståhls grundläggande invändning, är det anmärkningsvärt att han inte specificerar vilka "tekniker" det är fråga om. Vi antar, på grundval av hans text, att han avser att endast då man utfört "operationalisering och mätning", har man på ett vetenskapligt godtagbart sätt prövat sina teorier.

Det skulle enligt vår mening vara olyckligt om en så föråldrad, snävt positivistisk vetenskapssyn skulle få styra statskunskapens utveckling. Om operationalisering och mätning verkligen skulle vara de enda kriterierna på vetenskaplig fruktbarhet, blir det ju likgiltigt om de hypoteser som testas är triviala, ovidkommande eller tautologiska. Det förefaller oss inte vetenskapligt att låta tillgängliga "tekniker" bestämma forskningens inriktning. Tyvärr finns det inom statskunskap och sociologi många exempel på sådan "vetenskaplighet".

Att pröva hypoteser (vilket ju förutsätter någon form av operationalisering) är självklart viktigt i samhällsvetenskapen. Men hur man skall bära sig åt, det är en metodfråga och inte en grundläggande vetenskaplig fråga. Statistiken är i dessa sammanhang en hjälpvetenskap som vi skall låta statistiska utveckla. Sedan kan vi, vid behov, tacksamt använda oss av deras tekniker. Det kan också påpekas, att statistiska data från de länder vi forskar om i allmänhet är så osäkra att det förefaller meningslöst att använda sofistikerade, kostnadskrävande datatekniker för att behandla dem.

Med sådana vetenskapliga kriterier som Westerståhl tycks förespråka skulle mycket litet svensk statsvetenskap vara vetenskapligt godtagbar. Dessutom vet vi att många samhällsvetenskapliga arbeten som har haft

stör betydelse för statskunskapens utveckling, också skulle behöva underkännas. Det gäller arbeten av så skilda samhällsvetare som Almond, Easton, Mannheim, Marx och Weber.

Empirisk prövning av samhällsvetenskapliga hypoteser är ett komplicerat problem som möter alla forskare. Vi tror emellertid inte att Westerståhls grova förenkling av problematiken, i skrivelsen till forskningsrådet, för diskussionen framåt.

Klara teoretiska föreställningar är oundgängliga både för att avgränsa forskningsuppgifter och frågeställningar och för att strukturera den text där man lägger fram sina forskningsresultat.

Att göra en teoretiskt strukturerad och därför effektiv beskrivning av ett stycke verklighet är en första teoriprövning. Teorin prövas med avseende på sin förmåga att göra verkligheten förstälilig, gripbar. Om denna prövning lyckas, har en fast grund lagts både för fortsatt mera djupgående verklighetsbeskrivning och för teoriutveckling genom formulering av mera preciserade hypoteser.

Uppsala, februari 1975

Jan Andréasson

Björn Beckman

Inga Brandell

Donald Kowet

Maj Palmberg

Leighton Richardson

Lars Rudebeck

Michael Sahlin

Onésimo Silveira

Michael Ståhl

Gabriële Winai-Ström

Gruppmedlemmarnas forskning

Jan Andréasson:

Biståndspolitik i Kenya och Tanzania.
(pågående doktorsarbete)

Björn Beckman:

Doktorsavhandling om hur kakaobönderna organiserades/beskattades för nationell utveckling i Ghana.
(i det närmaste avslutad)
Fortsatta studier av den postkoloniala statens karaktär och jordbrukets politiska ekonomi.

Inga Brandell:

Beroende och oberoende i förhållandet Algeriet/Frankrike. Analys av ett bilateralt förhållande i syfte att frilägga de båda parternas internationella strategi; vad gäller metropolen gentemot dess f d kolonier och vad gäller den f d kolonin gentemot det imperialistiska systemet.
(pågående doktorsarbete)

Donald Kowet:

The impact of group conflicts on development and

underdevelopment. A comparative study of Botswana, Lesotho, and Swaziland.
(pågående doktorsarbete)

Maj Palmberg:

Zambia and Tanzania – economic dependence and the politics of independence.

(pågående doktorsarbete)

Problems in the theoretical discussion on non-capitalist development.

(pågående arbete för bok från ett seminarium hållet av Turku Peace Research Group i februari 1975)

Leighton Richardson:

Historical and structural determinants of dependency in Mozambique.

(pågående doktorsarbete)

Lars Rudebeck:

Nyss avslutad bok med titeln *Guinea-Bissau. A study of political mobilization*, Uppsala, Nordiska Afrika-institutet, 1974.

Planerar fortsatta studier av (1) gerillasamhällets institutionalisering i den självständiga staten Guinea-Bissau, och (2) den utvecklingspolitiska innebörden av jordreformen i Algeriet.

Michael Sahlin:

Politics under a "neo-authoritarian" regime: Nigeria 1970–74. Issues, actors, policy, and developmental significance.

(pågående doktorsarbete)

Onésimo Silveira:

Africa South of Sahara: Political parties and problems of socialism.

(pågående doktorsarbete om framför allt Guinea, Senegal Tanzania och Kenya)

Michael Ståhl:

Nyligen avslutad doktorsavhandling: *Ethiopia – political contradictions in agricultural development*, Uppsala, Rabén & Sjögren, 1974.

Förbereder nu en studie om de politiska förutsättningarna för landreform i militärjuntans Etiopien.

Gabriële Winai-Ström:

Relationen mellan Lesotho och Sydafrika – en studie i internationellt beroende.

(pågående doktorsarbete)

Peru – en stat i revolution uppifrån

Läget i Peru är i skrivande stund mycket oklart. Det är osäkert, om presidenten, general Juan Velasco Alvarado, är kvar i spetsen för militärregeringen. Det är ovisst, vad en förmodad maktkamp mellan vänster- och högergrupper inom militärregimen lett fram till. Har de reaktionära krafterna tagit ledningen även i Peru, det sista landet i Sydamerika med en trots allt relativt progressiv regim?

Historisk-politisk bakgrund.

Peru utropades till en självständig republik 1821, i samband med att de spanska kolonierna bröt sig ut ur det spanska kolonialväldet. Under större delen av 1800-talet styrdes Peru av militärregimer. Ekonomiskt kom Peru redan i samband med det s.k. befrielsekriget i beroende av engelskt kapital. Omkring första världskriget övertog USA den ekonomiska penetrationen av landet. Som reaktion mot det utländska ekonomiska inflytandet bildades socialistiska och populistiska partier. Viktigast var det av Victor Haya de la Torre bildade APRA (Alianza Popular Revolucionaria Americana), som tillkom 1924. APRA och Haya de la Torre var ständigt i konflikt med militären och nådde aldrig makten. Enligt proklamationerna var rörelsen revolutionär. På programmet stod kamp mot USA, nationalisering av jorden och industrier, solidaritet med alla förtryckta klasser och folk i hela världen. Men under 1940- och 50-talen gled partiet genom en opportunistisk politik över i en allians med reaktionen. Från 1956 har APRA hört hemma på yttersta högerkanten. Makten i landet har hela tiden legat hos den jord- och kapitalägande oligarkin i förbund med militären. Ibland, som under Odría 1948–56, hade landet regelrätta diktaturregimer.

Som en följd av APRA:s "convivencia" med oligarkin bildades 1956 ett nytt populistiskt parti, Accion Popular. Det leddes av Fernando Belaúnde Terry. Efter presidentvalet 1962, då ingen kandidat fick nödvändig andel av röstetalet, ingrep militären. Men vid ett nytt val ett år senare lyckades Belaúnde vinna presidentmakten.

Han fick 36,3 % av rösterna. Men det var bara 40 % av den vuxna befolkningen som hade rösträtt. En stor del av befolkningen var utesluten från valdeltagande, då de var analfabeter eller saknade identitetshandlingar. I slumområdena fick före diktatorn Odría de flesta rösterna. I kongressen saknade Belaúnde majoritet.

I början av 60-talet började jordinvasioner och bonde-revolter bli allt vanligare ute i landet. De understöddes av vänsterrörelser som MIR (Movimiento de Izquierda Revolucionaria), bildad 1962 som en utbrytning ur APRA, och ELN (Ejército de Liberación Nacional), tillkommen 1965 som en utbrytning ur kommunistpartiet. Det senare partiet fördömde däremot dessa revolter, ledda av trotskister som Hugo Blanco och Héctor Béjar.

Belaúnde tog alltmera avstånd från vänsterrörelserna. Accion Popular splittrades. Belaúnde allierade sig med APRA och oligarkin. Det som slutligen knäckte Belaúndes regim och populismen var frågan om det Rockefeller-ägda International Petroleum Company. Belaúnde hade gett ett vallöfte, att IPC-frågan snabbt skulle lösas, dvs. att bolagets oljetillgångar skulle na-

tionaliseras. Först 1968 förklarade Belaúnde, att frågan var löst. Det visade sig emellertid, att det hela var ett fiasko. Man hade gjort nya eftergifter till IPC. Resultatet blev, att militären grep in. Den 3 oktober 1968 körde stridsvagnar upp utanför presidentpalatset och president Belaúnde sattes på ett flygplan till Argentina.¹

Perus nuvarande militärregim – på väg mot ett totalitärt system?

Det visade sig snart, att det inte var vilken militärrevolt som helst som hade inträffat. Den nya regimen – under general Juan Velasco Alvarado och med 12 andra generaler och amiraler i regeringen – nationaliserade inom en vecka IPC:s anläggningar. På två-årsdagen av maktövertagandet förklarade presidenten: "Vi är i färd med att skapa ett samhälle, som varken är kapitalistiskt eller kommunistiskt. Vi bekämpar Perus problem utifrån en analys av dess verklighet. Vi skapar nya lösningar på vårt lands problem".²

Regeringen kallar sig "de väpnade styrkornas revolutionära regering". Vad har den åstadkommit sedan 1968?

Genom dekret har en rad reformer proklamerats. – Parlamentet har varit satt ur spel alltsedan 1968, konstitutionen åtminstone delvis suspenderad. – En lista på de viktigare reformlagarna ser ut så här:

Jordreformlagen 1969³

Industrilagen 1970,⁴

Gruvlagen 1971,⁵

Fiskerilagarna 1971–73⁶

Lagen om det nationella systemet för stöd åt den sociala mobiliseringen (SINAMOS) 1971–72,⁷

Utbildningslagen 1972,⁸

Lagen om expropriation av Cerro de Pasco Co. 1974,⁹

Presslagen 1974.¹⁰

Dessa lagar är faktiskt inte bara pappersreformer. Hur har de omformat samhället? Vad menar regimen med den peruanska revolutionen, med talet om ett samhälle, som varken är kommunistiskt eller kapitalistiskt?

Låt oss se på några av de nämnda reformerna och deras effekter.

När den nuvarande regimen trädde till 1968, innehade en procent av jordägarna 80 procent av jorden, medan 83 procent av jordbrukarna tillsammans disponerade över 5 procent av jorden. Dessutom fanns det över en halv miljon familjer på landet, som varken ägde eller arrenderade någon jord, dvs. var jordbruksarbetare.¹¹ Behovet av en jordreform var alltså odiskutabelt. Vad syftar jordreformen till? Vad har den uppnått?

Vid proklamerandet av jordreformlagen 1969 citera-

de presidenten Tupac Amaru, ledare för ett indianskt uppror mot de spanska kolonisatorerna på 1780-talet: "Bönder, tiden har kommit, då jordherrarna inte längre kommer att äta sig mätta på ert armod". Vidare hette det att "den revolutionära regeringens huvudsåttning är att höja de minst privilegierades levnadsstandard till en människovärdig nivå genom att genomföra ekonomiska och kulturella strukturförändringar".¹²

Syftet är både att förändra förhållandena för dem som arbetar i jordbruket och att uppnå industrialiseringseffekter. Den exproprierade jordägaren ersättes med ett kontantbeopp mellan 25 000 och 100 000 soles. Återstoden erhålles i form av statsobligationer, som emellertid omedelbart inlöses, såvida ägaren investerar hela beloppet i ett av staten erkänt industri företag.

Vad blir det av den exproprierade storgodsjorden? Det bildas olika former av jordbrukskooperativ. De stora sockerplantagerna vid kusten har omvandlats till producentkooperativ. Boskapslatifundierna uppe i Anderna blir en ny bolagsform: Sociedades Agricolas de Interés Social (SAIS). Jordbruksarbetarna på de forna godsen har såsom grupper blivit delägare. Man har inte fått jord utan vinstandelar i de nya kooperativen – och man har fått betala för dem!¹³

1971 sade Perus jordbruksminister, att det 1975 inte skulle finnas ett storgods kvar.¹⁴ Men i slutet av juni 1973 (dvs. efter fyra år) hade jordreformen gett andel i jord åt ca 125 000 familjer. Detta är beräknades, att med denna takt skulle 1975 bara 1/4 av de jordlösa på landsbygden ha fått del i jord.¹⁵ – Frågan är f.ö. om det finns jord för alla jordhungliga. – Reformarbetet går alltså långsamt, trots att det är det radikalaste i Latinamerika. Ett annat faktum: Det kommer uppträffa. Man försöker genom jordinvasioner påskynda reformerna, men regimen vill inte använda "proletariatets egna krafter" för att låna en formulering av Sven Lindqvist. Stora arresteringar sker i samband med bondeoroligheter. Fattigbondeledare som Hugo Blanco utvisas ur landet. Paternalism är det karakteristiska för jordbruksreformen, kooperativens delägare har mycket litet inflytande.¹⁶

Syftet med industri-, gruv- och fiskerilagarna är först och främst att ge staten ökat inflytande över näringslivet och minska utländska bolags maktställning. De s.k. basindustrierna, dvs. främst metall-, petrokemisk och tung industri, skall på lång sikt förstatligas. De nationaliseringar som skett, bl.a. av Cerro de Pasco Co., har emellertid skett mot ersättning till de forna ägarerna.¹⁷

Vilken effekt får dessa reformer på den ekonomiska maktstrukturen?

Industri- och fiskeriföretag över en viss storlek skall ombildas till comunidades industriales resp. de pesca. 15 % av vinsten skall i dessa avsättas till en fond, som köper aktier åt de anställda. Denna fond skall så småningom äga 50 % av aktiekapitalet, de ursprungliga ägarna 50 %. På detta sätt skall alltså de anställda bli delägare i de företag de arbetar i och klassmotsättningarna minska.¹⁸ Lagarna har på olika sätt saboterats av företagen. Även utan sabotage kommer de anställdas inflytande via aktieägarande att växa mycket långsamt.

En annan åtgärd, som syftar till att minska intresse-motsättningarna, är bildandet av en statlig fackföreningsorganisation 1972 (Centro de Trabajadores de la Revolución Peruana – CTRP).¹⁹ Även här avvisar alltså regimen den folkliga medverkan.²⁰

De lagar som kanske skarpest visar regimen korporativa och paternalistiska grundsyn är de som gäller SINAMOS (Sistema Nacional de Apoyo a la Movilización Social = Det nationella systemet för stöd åt den sociala mobiliseringen). SINAMOS har stått i centrum i diskussionerna, huruvida Peru är på väg in i ett totalitärt system, socialistiskt eller fascistiskt.²¹

SINAMOS skapades enl. lagtexten i syfte att "upplösa, utbilda och organisera befolkningen; att skapa organ för gemensamma intressen såsom kooperativ, industri-, arbetar- och lantarbetarkommuniteter o.d.; vidare att främja och stimulera dialogen mellan regering och befolkning för att styra folkets deltagande i besluten ang. sina gemensamma intressen och mål".²²

SINAMOS skall även stimulera befolkningen till att skapa "kommunal service" på landet och i städerna. Vidare skall SINAMOS samordna statliga och folkliga åtgärder i samhället. SINAMOS skall även påverka förvaltningen, så att den genomsyras av en ny samhällsmoral, som gör den till ett instrument för folkets gemensamma intressen och aspirationer.

När SINAMOS tillkom, upptog det i sig ett flertal statsorgan. Delvis ingår de nu som underavdelningar, t.ex. ONDECOOP = Nationella byrån för kooperativ utveckling, ONDECOM = Nationella byrån för kommunal utveckling, ONDEPJOV = Nationella byrån för utveckling av pueblos jóvenes.²³ Vidare finns det direktorier för lantarbetarorganisationer och lantarbetarkommuniteter, liksom en direktorier för främjande och spridande av agrarreformen.

SINAMOS arbetar på olika nivåer: Nationell, regional, provinsial och lokal nivå. Chefen för SINAMOS har rang av minister och tillhör ministerrådet. Från tillkomsten har general Leonidas Rodriguez Figueroa varit chef för SINAMOS. En känd person högt uppe i hierarkin är förre ledaren för det trotskistiska ELN, Héctor Béjar, som 1965–70 satt i fängelse för guerillaverksamhet.

SINAMOS är kanske det organ, där regimen arbetar på en revolution uppifrån klarast kommer till uttryck. Man tycker sig i SINAMOS se konturerna till ett statsbärande parti. Men chefen för SINAMOS, general Figueroa, förklarade i en intervju 1972, att SINAMOS inte är ett parti. Det representerar inte en begränsad grupps intressen utan hela folket. SINAMOS skall stödja folkets egna strävanden till aktivt deltagande i samhällsomsdaningen. Beträffande anklagelserna att SINAMOS förföljer fackföreningar och upplöser bondeorganisationer, hävdade Figueroa, att det var fråga om bondeorganisationer, som förde begränsade grupper – storböndernas – talan. Vad gällde strejker menade Figueroa, att arbetarna inte har anledning att strejka mot sig själva och att fackföreningarna i traditionell mening kommer att försvinna, då de inte har någon funktion i det samhälle som skapas. Revolutionen främjar ej klasskampen utan integrationen i samhället, poängterade han.²⁴

Förre trotskistledaren Héctor Béjar, numera ämbetsmannen i SINAMOS, säger i en intervju, att han som marxist stöder den revolutionära processen, därför att den gör den samhällsägda sektorn till den viktigaste, den sektor, där produktionsmedlen ägs och styrs av arbetarna och där staten får en stark ställning. SINAMOS skall inte bli en vertikal topporganisation som skall ersätta massorganisationerna. Dess roll är att stimulera massorganisationerna. Man arbetar inte via existerande fackorganisationer, därför att de är för svaga och ej representativa. Ledarna har ej kontakt med arbetarna.²⁵

Andra marxister däremot som sociologerna Anibal Quijano och Julio Cotler, är kritiska mot regimen. De utvisades 1973. Quijano anser, att regimen består av en allians mellan de stora företagen, den höga militära byråkratin och teknokraterna.²⁶

SINAMOS verksamhet på lokalplanet ute i slumområdena behandlas längre fram i uppsatsen (s. 166).

Även på utbildningsområdet har militärregeringen proklamerat en långtgående reform. Den har tre delmål: 1. Utbildning för arbete och utveckling; 2. Utbildning för strukturell omvandling av samhället; 3. Utbildning för nationell frigörelse.²⁷ Den nya skolan omfattar förskola, obligatorisk grundskola om nio år, vuxenutbildning samt högre utbildning. Den skall integreras i samhället på ett helt annat sätt än tidigare. Alla som är verksamma där har den dubbla funktionen av lärare och studerade. Utbildningens innehåll har breddats och gäller inte bara bokliga kunskaper. Det är en utbildning till samhällsmedborgare, där även analfabeter kan fungera som lärare. Permanent revolution måste innebära permanent utbildning.

Några nyckelord i utbildningslagen, som proklamerades 1 mars 1972, är *concientización* (medvetandegörande), *participación* (deltagande) och *nuclearización* (''decentralisering').²⁸ I motsats till tidigare är den katolska religionsundervisningen numera ej obligatorisk. En annan förändring är att folkspråket är första undervisningsspråk i områden med indianspråkig befolkning.

Utbildningsreformen visar, hur centrala utbildningsfrågorna är för regimen. Principerna är synnerligen progressiva och i västerländsk mening demokratiska.

Ändå har regimen frontalkrockat med lärarnas fackorganisation SUTEP. Hösten 1973 proklamerades undantagstillstånd i tre provinser i södra Peru. Orsaken var strejk bland lärare tillhörande SUTEP och bland studenterna i Cuzco. 500 lärare var fängslade.²⁹

Varför? De höga principerna och verkligheten är svåra att förena. I en pamflett anklagade regeringen SUTEP för totalitära avsikter, då den enl. regimen ej ville låta andra lärare än SUTEP-anslutna representera lärarkåren.³⁰ Regimen å andra sidan accepterar ej organisationer, den ej har full kontroll över och som den ej anser vara representativa.

Regeringen kämpar mot opposition både från höger och från vänster. Ett led i kampen är presslagen, som infördes 1974 och som av utländska bedömare ansågs tyda på att regimen utvecklats till diktatur.

Lagen innebär expropriering av rikstidningarna. De övertas av fack- och intresseorganisationer. Under första året utser regeringen styresmän. Hemmareaktionen blev blandad. Accion Popular (Belaúndes gamla parti) var emot, de flesta bondeorganisationer, fackföreningar och journalistorganisationer liksom småpartier inkl. kommunistpartiet var för, medan det största partiet APRA avvaktade. Målet var enl. regeringen en verkligt fri press, som garanterar alla peruaners yttrandefrihet. Pressen ska bara ägas av organisationer som representerar det nya samhället. Hittills har det enl. regimen endast funnits frihet för tidningsföretagen, som ägdes av familjer i den gamla oligarkin och av maktgrupper delvis av utländskt ursprung.³¹

Så långt torde det vara klart ådagalagt, att regimen är paternalistisk, dvs. ger liten frihet åt individer eller fristående grupper att påverka politiken. Att det finns korporativa drag ger inte minst industrilagen belägg för. Finns det även skäl för att karakterisera regimen som totalitär?

''Den kommunala självstyrelsen'' som prövosten: Är den peruanska regimen totalitär?

Peru har nästan alltid varit en mycket centralstyrd stat, inte minst sedan 1968, då den nuvarande regimen träd-

de till. Endast under vissa perioder har valda lokalstyrelser fungerat (1823–39, 1856–1920, 1963–68).³² Det är bara under Belaúndes administration 1963–68, som lokalstyrelser med valda borgmästare och kommunstyrelseledamöter haft någon politisk makt.³³ Detta var en period, då en tendens till decentralisering undantagsvis förelåg. Det gällde även den kommunala beskattningen. Lokalstyrelserna hade då vissa beskattningsmöjligheter, men de lokala allmänna utgifterna uppgick aldrig sammanlagt till ens fem procent av de statliga.

Administrativt är Peru indelat i departement, provinser och distrikt. Under perioden 1963–68 fanns i provinserna rådsförsamlingar, som övervakade distriktsförsamlingarnas verksamhet.³⁴ Lima hade en provinsförsamling (Concejo Provincial), som koordinerade och övervakade 36 distriktsförsamlingar i Storlima.³⁵ I spetsen för provinsrådet fanns en borgmästare (alcalde). Han hade vid sin sida 40 rådsledamöter, valda genom direkta och hemliga val. De var valda för tre år. Distriktsråden var valda på samma sätt.

De kommunala församlingarna var valda i proportionella val av ca 1/5 av den vuxna befolkningen.³⁶ Vid valet 1963 till provinsrådet i Lima valdes 22 representanter för Acción Popular och Democracia Cristiana (=Belaúndes koalition), 17 för Partido Aprista och Unión Nacional Odrriista samt en oavhängig representant.³⁷

Genom militärkuppen i oktober 1968 återgick man till det centralistiska styrelsesättet.

Det konkreta exempel på hur lokalstyrelsen fungerade i en barriada sommaren 1973 är hämtat från en förort till Lima, kallad Mariano Melgar (namnet efter en frihetshjälte i Perus befrielsekrig mot Spanien 1822–24). Orten är alltså en barriada – eller en pueblo joven (= ung by), som myndigheterna av politiska skäl omdöpt dessa samhällsbyggnader till. Barriada är i Peru termen på den bebyggelse som växt upp kring städerna och som karakteriseras av hastigt hopkomna hus av bastmattor o.d., bristande vägnät, vatten- och eldistribution. Stabilare bebyggelse börjar emellertid framträda. Det är egentligen inte korrekt att utan vidare kalla bebyggelsetypen för slum, om man med termen slum menar bebyggelse under fortskridande förfall.³⁸

Det bör sägas i detta sammanhang, att urbanisering- en gått oerhört snabbt i Peru de senaste årtiondena. Den urbana befolkningens andel av den totala var 1940: 35 %, 1961: 47 %, 1972: 60 %.³⁹ Detta har lett till att städerna, särskilt Lima, fått en enorm barriada-bebyggelse i en krans kring den egentliga staden. Det har även medfört en förslumning av delar av städernas äldre och centrala partier (s.k. tugurios). Storlima beräknades 1970 ha 3 milj. inv. (=ca 25 % av Perus

befolkning), varav 760 000, dvs. 1/4, bodde i barriador.⁴⁰

Hur styrs en barriada?

En konkret illustration till hur mobiliseringsorganet SINAMOS arbetar, närmare bestämt genom underavdelningen ONDEPJOV, får man, när man studerar lokalstyrelsen i en barriada. ONDEPJOV tillkom 1968 och trängde successivt undan självständiga barriadaorganisationer. När SINAMOS upprättades 1971, blev ONDEPJOV underavdelning i denna.⁴¹

ONDEPJOV:s syfte var "att studera, planera och samordna nödvändiga lösningar på nationell nivå för att intensifiera och effektivisera integrationen av befolkningen i pueblos jóvenes i landets socioekonomiska utveckling".⁴² I den citerade texten säges vidare, att det skall vara karakteristiskt för ONDEPJOV:s arbete, att man begraver den gamla paternalistiska andan och i stället bygger på en anda av ansvar och aktivt deltagande av befolkningen i de projekt man genomför för ekonomisk, social och kulturell utveckling.

ONDEPJOV har utfört s.k. pilotplaner för elektrifiering, för vatten, avlopp och renhållning. För att genomföra sådana projekt i de olika pueblos jóvenes har man skapat en s.k. Organización Vecinal, en slags kommunal styrelse. Denna har alltså ersatt den kommunala styrelse som fanns 1963–68 och som beskrivits i det föregående men som aldrig egentligen fungerat i barriadorna, trots att kommunalval anordnats.⁴³ Tidigare existerande fristående barriadaorganisationer har antingen upphört eller tvingats in i ONDEPJOV.⁴⁴ Denna nya organisation säges vara synonym med "participación popular". "Genom detta system organiserar sig invånarna i pueblos jóvenes och skapar en representation för att aktivt delta i sin egen ekonomiska, sociala och kulturella utveckling". Basorganet i denna organisation är "Comité Vecinal", som består av omkring 30 familjer bosatta i angränsande kvarter. "Familjeöverhuvudena (los Jefes de familia) samlas och väljer tre delegater som har funktionerna av koordinationssekreterare, organisationssekreterare och ekonomisekreterare. Koordinationssekreterarna från de olika kvarteren (manzanas) i en pueblo joven bildar en nominerings- och utvecklingskommitté, som inom sig utser en Junta Directiva Central om sex medlemmar: 1. generalsekreterare, 2. bitr. general sekreterare, 3. ekonomisekreterare, 4. organisationssekreterare, 5. kultursekreterare, 6. press- och propagandasekreterare".⁴⁵ Generalsekreteraren i directivan ingår i ONDEPJOV:s koordinationskommitté för någon av de 21 "oficinas locales", som upprättats i landsortsstäderna, eller i något av de fyra sektorsorganen för Lima Metropolitan. (Se organisationstabla s. 167).

För att väljas till sekreterare krävs, att man bor i resp. pueblo joven eller kvarter, att man är över 18 år,

har gått minst 3 år i primärskolan, har arbete eller sysselsättning samt ej är antecknad i straffregistret.⁴⁶

Hur fungerar nu denna organisation i verkligheten?

Mariano Melgar är en av de 40 puebls jóvenes i distriktet Villa Maria del Trionfo inom Sector Sur av Lima Metropolitana, 20 km söder om Limas centrum.⁴⁷ Denna barriada tillkom genom jordinvasion den 3 oktober 1968 – samma dag som president Velasco grep makten. Då bodde redan – olagligt – några familjer i utkanten av området, som sades tillhöra gruvministeriet och påstods komma att exploateras. En stor del av de nuvarande invånarna är invandrare till Lima från landsorten och bodde ursprungligen i slumområden (tugurios) i stadens centrum. De fann sina förhållanden där oefterrättliga och slöt sig samman och flyttade den 3 oktober 1968 ut till detta område, som är ren ökennatur. Till dem slöt sig andra i samband med invasionen och efteråt. Militären gjorde flera försök att driva bort dem men gav upp. De flesta invånarna är unga familjer. I viss utsträckning är den äldre generationen med. Nästan ingen flyttning förekommer från Mariano Melgar in till Limas centrum.

Huvuddelen av männen arbetar i fabriker inne i Limas centrum eller i de norra förorterna – det betyder långa resor med buss, 1–1½ timmes resa. En del arbetar i cementfabriken i Atocongo, längre ut i Limas södra periferi. Somliga är tjänstemän. Ganska många är sysselsatta i handel i Mariano Melgar eller i Limas centrum. Delvis är det en form av dold arbetslöshet. Den officiella arbetslösheten är låg. 1970 beräknades emellertid mindre än en tredjedel av befolkningen i Limas barriador vara ekonomiskt sysselsatta. Detta beror dock till mycket stor del på åldersfördelningen – stor andel barn – och på att kvinnorna är hemmafruar – barnstugor finns knappast.⁴⁸

Enligt plankartan innehåller Mariano Melgar 1290 tomter (lotas) av något olika storlek.⁴⁹ Hörntomterna är störst och omfattar 200 m². Som framgår av kartan är stadsplanen strikt reglerad.⁵⁰ Med 6–7 personer per tomt utgör invånarantalet minimum 8–9000 personer. Mariano Melgar innehåller 44 comités vecinales eller comités de manzanas. Enligt plankartan finns det 55 manzanas (kvarter), vart och ett omfattande mellan 12 och 78 tomter. Det betyder att kommittéerna omfattar ett eller flera kvarter om minimum 40 familjer, som utser en representant (koordinator) till den nomineringskommitté, som inom sig väljer directiva central. Valen gäller för ett år, omval förekommer ofta. (Se organisationsstabla s. 167).

Directivans arbetsuppgifter är enligt dess kultursekreterare Orlando Levanó (33 år) följande:

Genom directivan skall kontakt etableras mellan befolkningen och myndigheterna (SINAMOS). Det är alltså på detta sätt som dialogen mellan styrande och

styrda skall upprättas. Directivan skall kanalisera befolkningens önskemål betr. samhällsservice. Directivan har ingen beskattningsrätt. Men man tar upp en liten avgift emellanåt från manzankommittéerna (50 soles per kommitté insamlade genom fester, basarer o.d. 1973 var 1 sol ca 10 öre). Posterna som sekreterare är oavlönade hedersuppdrag. Generalsekreteraren i Mariano Melgar var en banktjänsteman, som omvalts några gånger, och som på egen bekostnad hade byggt en sammanträdeslokal för directivan på sin tomt. Directivan hade stora planer betr. elektrifiering, post, telegraf, telefon, skola, vattenförsörjning och samlingslokaler. All sådan samhällsservice, med undantag av skola, saknas nämligen helt. Det som i första hand prioriterats är elektrifieringen, till vilken man genom SINAMOS fått ritningar till ett system av huvudledningar. Till dessa får sedan resp. tomtägare ansluta sig på egen bekostnad.

Directivan fungerar alltså närmast som en villaägar- eller intresseförening, inte som en kommunstyrelse, då man varken har någon kommunal beslutanderätt eller någon beskattningsrätt.

Den rudimentära samhällsservice som existerar, kan beskrivas i få ord. Vattendistribution sker med tankbilar genom myndigheternas försorg. Brandväsen och polis saknas. Primärskola har man dock (åk 1–4 + förskola). Lokalerna har egenhändigt byggts av invånarna. Lärarna avlönas i princip av staten, även om föräldrarna ofta får avlöna dem under lång tid, innan anställningen tar fast form. 30 % av barnen går av olika anledningar ej i skola i Mariano Melgar, bl.a. därför att det inte finns plats. Kommunikationerna med Limas centrum – 19 km – ombesörjes av ett stort antal bussar och colectivos – taxibilar med fast rutt – ägda av flera små företag, men även en del större, alla privatägda. Utom huvudvägen söderut, som är asfalterad, saknas vägar; bussarna kör i uppkörda spår i terrängen. Emmaus har en läkar- och tandläkarmottagning, som staten avser att övertaga. Emmaus har även en yrkesskola i Mariano Melgar. Viss verksamhet bedrivs av katolska kyrkan (konfirmationsundervisning), liksom av en baptistförsamling.

Hur får man tomt?

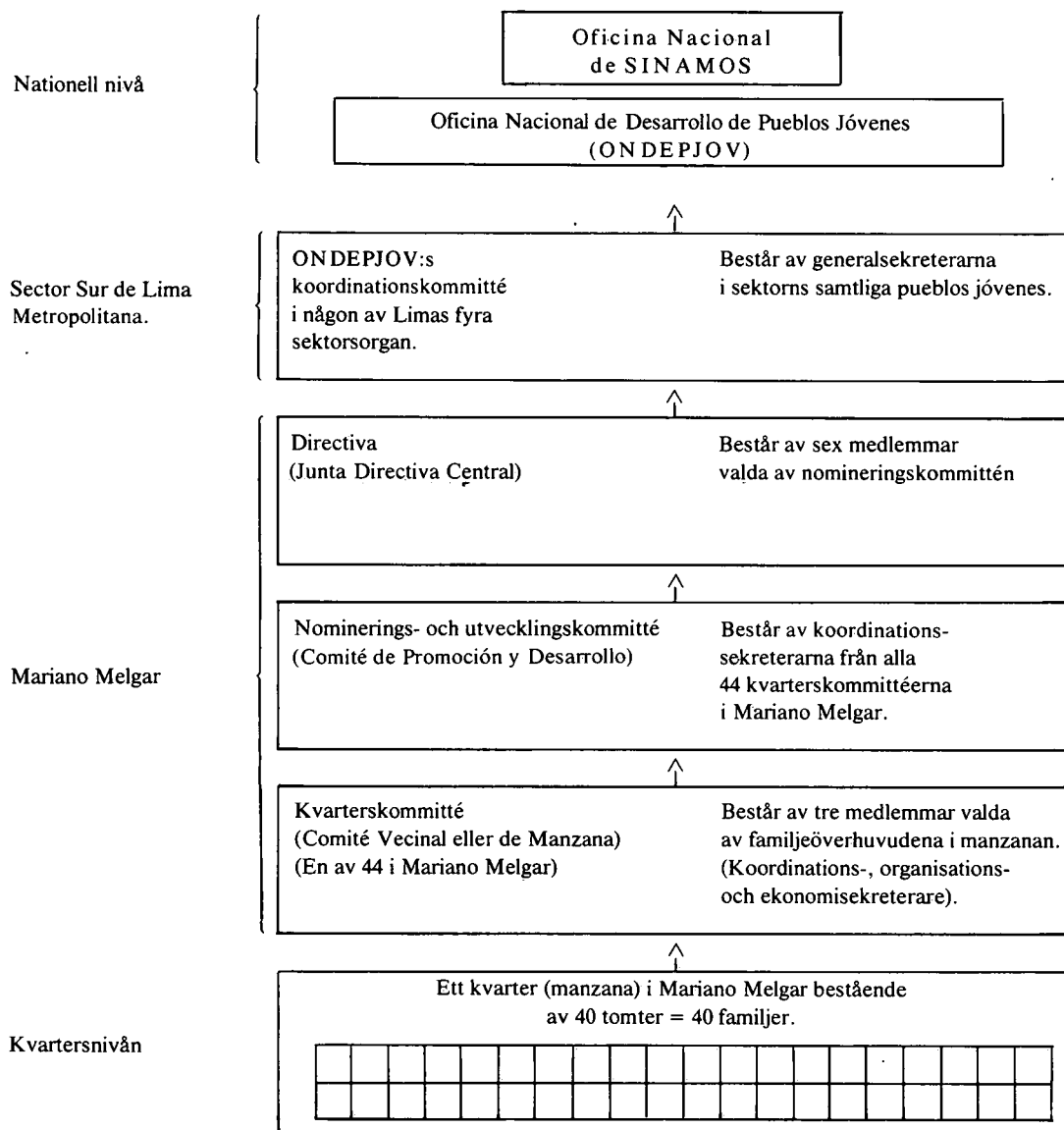
Nu är Mariano Melgar i det närmast fullbelagt. Vill man ha en tomt, tillfrågas först directivan, sedan får man genom SINAMOS en tomt för 8–9 soles per m² (= 1700 soles eller 170 kr), vilket ska betalas successivt alltefter som stadsplaneringen är klar.⁵¹ Summan inbetalas till EMADI (= Empresa de Administración de Immeubles), ett statligt företag som tillgodoser viss social service. Dessutom skall en grundavgift om 515 soles betalas av alla. Många kan inte betala, men då ordnar directivan basarer för att samla in summan. Lyckas det inte, får man vända sig till välgörenhetsor-

ganisationer. På något sätt söker directivan ordna upp det hela. Ingen kastas ut enligt vår sagesman. Invånarna får så småningom lagfart på sin ägande tomt. De flesta av de nuvarande bostäderna är primitiva hyddor med träresning och väggar av bastmattor (estera) och papper, med tak av eternit eller plast. Husen har ibland

cementgolv, men oftast jordgolv. Alla har planer på att bygga sig ett permanent hus, även de fattigaste. Man får ritningar från SINAMOS för 100 soles.

Stora skillnader föreligger mellan de fattigaste och de mera välbärgade. Men man finner ingen revolutionär stämning. Alla man talar med har i första hand

Organisationsstruktur för ONDEPJOV
(applicerad på Mariano Melgar)

(Jfr Michl, a.a., s. 167).

önskemål av närliggande art: Förbättringar av förhållandena i form av elektrifiering, vattenförsörjning, vägar, renhållning osv. Några krav på genomgripande och grundläggande förändringar i samhället möter man inte. Det enda revolutionära tecknet är regimen slagord i stil med "Más revolución, más Velasco!"

En viss skepsis gentemot myndigheter (= SINAMOS) och mot politisk verksamhet kan förmärkas. Någon mobilisering i betydelsen politiskt medvetande och engagemang hos innevånarna har inte den nuvarande regimen åstadkommit fram till 1973.

Åter till frågan: Är den peruanska staten totalitär? Inget definitivt svar kan ges med den information som står till buds. Retoriken i regeringens proklamationer, lagtexter m.m. gör källvärdet av dem tveklöst. Den auktoritära och paternalistiska inställningen hos regimen är bestyrkt, liksom tendenserna till korporativ uppbyggnad av samhället. Organisatoriskt finns stora förutsättningar för att regimen grepp om samhället skall bli totalitärt. Den mobilisering av massorna, som regimen vill åstadkomma, sker helt på dess egna villkor. Det är riktigt att beteckna regimen som revolutionär; den håller på att ändra maktrelationerna inom landet, även om det går långsamt. Men hårt trängd i kampen mot opposition från både höger och vänster är regeringen, trots alla proklamationer om motsatsen, rädd att låta initiativen komma från folket. Skillnaderna i det politiska klimatet i Chile före kontrarevolutionen 1973 och i Peru är påfallande: I Chile en regeringspolitik, som ledde till polarisering och stark folklig mobilisering; i Peru en revolutionär retorik från regimen men samtidigt en strävan att nedtona klassmotsättningarna, medan man hos stora delar av folket finner en brist på politisk medvetenhet. En totalitär stat av fascistisk typ ligger i ett sådant läge snubblande nära.⁵²

(Manus avslutat den 12 mars 1975)

Nils Grubberger

Noter

- ¹ För Perus moderna historia se t.ex. C. Brundenius, *Imperialismens ansikte. 400 år av underutveckling i Peru* (Prisma 1972), E. Halkjaer, *Peru. Beskrivning av ett u-land (U-pocket 1973)*, Fersløv-Andersen m.fl., *Peru - afhaengighed eller selvstaendighed?* (Mellempfolkeligt Samvirke 1974).
- ² Citerat från J. Velasco Alvarado, *Hverken kapitalisme eller socialisme* (i *Kontakt* 1970/71, nr 2, s. 23 ff.).
- ³ Brundenius, a.a. s. 204 ff, Halkjaer, a.a. s. 64 ff, S. Lindqvist, *Jordens gryning* (Sthlm 1974, s. 69 ff. - Texten till jordreformlagen finns översatt till tyska i "Der Fall Peru. 'Nasserismus' in Lateinamerika zur Überwindung der Unterentwicklung?" (H. R. Sonntag, red., Wuppertal 1971).
- ⁴ Brundenius, a.a. s. 244 f, Halkjaer a.a. s.84 ff.
- ⁵ Brundenius, a.a., s. 231 ff, 244 ff, Halkjaer, a.a., s. 77 f.
- ⁶ Brundenius, a.a., s. 244 f, Halkjaer, a.a., s. 71 ff.
- ⁷ Brundenius, a.a., s. 245 f, Halkjaer, a.a., s. 126 f.
- ⁸ Halkjaer, a.a., s. 114 f.
- ⁹ *Latinamerika-bulletinen*, 1974, nr 2, s. 3 ff.
- ¹⁰ *Latinamerika-bulletinen*, 1974, nr 6, s. 11 ff.
- ¹¹ Brundenius, a.a., s. 204 ff.
- ¹² *Kontakt* 1972/73, nr 6, s. 24.
- ¹² Om reformens konstruktion se Lindqvist, a.a., s. 81 ff, Brundenius, a.a., s. 212 ff, Halkjaer, a.a., s. 64 f.
- ¹⁴ *Kontakt* 1972/73, nr 6, s. 25.
- ¹⁵ *Quatro años de reforma agraria* (i *Dominical, seminario del Comercio*, 1 juli 1973). Jämför Lindqvist, a.a., s. 102.
- ¹⁶ Lindqvists bedömning av jordreformen, se Lindqvist, a.a., s. 101 ff. Om arresteringar och förföljelser av böndernas egna organisationer, se t.ex. *Latinamerika-bulletinen* 1974, nr 5, s. 7 ff., *Kontakt* 1972/73, nr 6, s. 30 f.
- ¹⁷ Regeringen har kritiserats för att den varit alltför generös mot de multinationella bolagen. *Latinamerika-bulletinen* 1974, nr 2, s. 10 (Anibal Quijano), s. 5 (gruvarbetarna).
- ¹⁸ Brundenius, a.a., s. 244 f, Halkjaer, a.a., s. 86.
- ¹⁹ Halkjaer, a.a., s. 106.
- ²⁰ En plaidoyer för den peruanska "blandekonomin" med särskilt syfte att övervinna företagarnas motstånd mot regimen är R. Lisigurski, *La revolución peruana. Qué es y donde va?* Lima 1973. Här framhålls särskilt den peruanska revolutionens originalitet och jämföras president Velascos betydelse för Latinamerika med Fidel Castros.
- ²¹ Utom förut nämnda arbeten av Brundenius och Halkjaer hänvisas till R. Lee Clinton, *The Modernizing Military: The Case of Peru* (i *Inter-American Affairs*, XXIV:4, 1971), K. Benton, *Peru's Revolution from above* (Conflict studies, no. 2, London 1970), G. W. Grayson, *Peru's Revolutionary Government* (i *Current History*, februari 1973), S. Michl, *Urban Squatter Organization as a National Government Tool: The Case of Lima, Peru* (i *Latin American Urban Research*, Vol. 3, Beverly Hills 1973), J. Lohmann, *Perus generaler har ikke fundet "den tredje vej"* (i *Kontakt* 1972/73, nr 6), J. Vogel, *Pérou: Une révolution socialiste et paternaliste* (i *Informations catholiques internationales*, 1 febr. 1974), A. K. Sjödin, *Militärregimen i Peru* (Statsvet. tidskr. 1970:4), B. Førde, *Underudviklingens og afhængighedens politik i Latinamerika. Sociale klasser og politiske magtforhold i Peru 1962-1973* (1974).
- ²² *Creación del Sistema Nacional de Apoyo a la Movilización Social. SINAMOS. Ley Organica* (dekretet 18896, 22.6.1971. och 19352, 4.4.1972.), (Lima 1972), artikel 2 i båda dekreten.
- ²³ *Pueblos jóvenes* (= unga byar) är regimen nya benämning på förortsslummen, som i Peru annars kallas *barriador*.
- ²⁴ *Kontakt* 1972/73, nr 6, s. 28 f.
- ²⁵ *Latinamerika-bulletinen* 1974, nr 2, s. 7 ff.
- ²⁶ *Latinamerika-bulletinen* 1974, nr 2 s. 7 f.
- ²⁷ *Reforma de la Educación peruana. Informe general* (Lima 1970), s. 38.
- ²⁸ *Ley general de educación. Decreto Ley no. 19326*, Lima, Marzo de 1972, s. 10 ff. - I vad mån Paulo

- Freires tankar varit vägledande vid reformen, känner förf. ej till. — Se A. Lind, Undervisning för frigörelse? (Rapport, nr 7, 1974), som menar att så varit fallet.
- ²⁹ Latinamerika-bulletinen 1973, nr 6, s. 12 ff.
- ³⁰ El proceso electoral; Cooperativo del Magisterio (Lima, juni 1973).
- ³¹ Latinamerika-bulletinen 1974, nr 6, s. 11 ff.
- ³² A. Saravia, El gobierno metropolitano y limatropoli, (Lima 1968). s. 72.
- ³³ W. L. Furlong, Peruvian and Northern Mexico Municipalities; a Comparative Analysis of Two Political Subsystems (i Comparative Political Studies, April 1972, s. 61).
- ³⁴ Saravia, a.a., s. 71; Area Handbook for Peru, Washington: U. S. Government Printing Office, 1972, s. 186 ff.
- ³⁵ Saravia, a.a., s. 71.
- ³⁶ Saravia, a.a., s. 72, Furlong, a.a., s. 62, Brundenius, a.a., s. 184.
- ³⁷ Saravia, a.a., s. 72.
- ³⁸ Jfr E. Wester, Slum och slumsanering i Peru (i Svensk geografisk årsbok 1973).
- ³⁹ Población del Peru. Censo del 4 de Junio 1972, s. 59.
- ⁴⁰ Los Pueblos Jóvenes en el Peru, Boletín de Analisis Demografico, vol. no. 13, Año 1972, s. 9. — 30 % av Perus stadsbefolkning levde 1970 i barrios.
- ⁴¹ Michl, a.a., s. 164 ff, 170 f.
- ⁴² ONDEPJOV: Creación y Evolución, ingående i en "Curso de Capacitación de Promotores Sociales para Pueblos Jóvenes" (u.å.).
- ⁴³ Sandra Powell har studerat den politiska aktiviteten i Limas barrios under Belaúndes tid som president. Ett av hennes resultat är att de politiska partierna på 60-talet inte effektivt kunde tillgodose barrios intressen. (S. Powell, Political Participation in the Barrios: A Case Study, i Comparative Political Studies, 2, July 1969, s. 211).
- ⁴⁴ Michl, a.a., s. 170 f.
- ⁴⁵ Översatt och citerat från ONDEPJOV: Creación y Evolución.
- ⁴⁶ Jfr Michl, a.a., s. 167.
- ⁴⁷ Se kartor i Wester, a.a., s. 107 och 109.
- ⁴⁸ Los Pueblos Jóvenes en el Peru, s. 31.
- ⁴⁹ Wester, a.a., s. 109.
- ⁵⁰ Wester, a.a., s. 109, jfr Michl, a.a., s. 160, not 10.
- ⁵¹ Jfr Michl, a.a., s. 160, som ger ett medelvärde om 800–1000 soles.
- ⁵² Sedan detta skrivits har jag uppmärksammat anfört arbete av B. Førde (se not 21), som tillämpar en marxistisk metod. Förf:s slutsats är bl.a., att Peru är en korporativ stat samt att den är "autoritär, paternalistisk och reglerande" (s. 181 f.)

Årets (första) folketingsval

Då det danska folketinget upplöstes i december 1974, med åtföljande nyval den 9:e januari, hade ett helt år förflutit utan folketingsval. Efter de jordskredsartade förändringarna 1973¹ var intresset till stor del inriktat på de nya folketingspartiernas valutsikter. Nära förbundet härmed var regeringsproblematiken. Valet medförde mandatförluster för det största av dessa nya partier, Fremskridtspartiet; men ej större än att det

kunde tolkas som en seger för Mogens Glistrup och hans parti. Det största av de s.k. gamla, borgerliga partierna — Venstre — hade avsevärda mandatvinster; men ej av tillräcklig omfattning för att förhindra ett politisk nederlag för statsminister Hartling och hans regering.

1. Utvecklingen 1973–74

Venstres valframgång innebar en fördubbling av mandattal och väljarandel (se *tabell 1*). Därigenom bröt Venstre en nedåtgående kurva, med ständigt sjunkande väljarandel alltsedan folketingsvalet 1957. Anmärkningsvärt var inte minst att detta utpräglade landsbygdsparti kunde göra betydande inbrytningar i städerna. Partiet har nu samma mandatmässiga styrka som på 50-talet. Detta betyder också att Venstre på nytt intar positionen som näst största parti, en ställning partiet nästan ständigt haft från 20-talets början till mitten av 60-talet. Då distansrades Venstre tillfälligt av Konservativt folkeparti, som dock under 70-talet drabbats av ett par veritabla katastrofval. De konservativs väljarandel har sjunkit från 20,4 procent 1968 till årets 5,5.

Detta bidrog till att 1975 års val trots allt blev ett politiskt nederlag för Hartling. Konservativt folkeparti hade nämligen under föregående folketingsår tillhört venstre-regeringens stödpartier, av vilka endast Kristeligt folkeparti hade vissa valframgångar. Radikala venstres fortsatta tillbakagång betyder, att partiet nu är tillbaka på nivån före det hastiga uppsvinget vid mitten av 60-talet; partiet har halverats på två val. Då samtidigt Erhard Jacobsens Centrum-Demokrater i det närmaste utplånades, hade förutsättningarna för en fortsatt venstrepolitik, baserad på den s.k. helhedsplanen, avsevärt försämrats.

Att helhedsplanen ej fick tillräckligt bred tillslutning i folketinget var den angivna orsaken till Hartlings nyvalsbeslut. Helhedsplanens förslag till vittgående ingripanden på bl.a. arbetsmarknaden blev jämte den snabbt växande arbetslösheten valkampens huvudtema. Före misslyckandet med helhedsplanen hade dock venstre-regeringen trots den stora partisplittningen lyckats samla majoritet för flera omfattande överenskommelser. Som framgår av *tabell 1*² berörde dessa framförallt skatte- och budgetpolitiken samt visse ekonomisk-politiska frågor. Centrum-Demokraterna och Kristeligt folkeparti var vid dessa tillfällen de mest pålitliga stödpartierna, medan Konservativt och Radikalt deltog i fyra av fem överenskommelser. Detta är anmärkningsvärt för Radikales del, eftersom det under våren 1974 fanns tendenser till förnyat samarbete mellan detta parti och Socialdemokratiet. Det bör dock tilläggas, att Radikala venstre var det enda borgerliga parti som stödde det socialdemokratiska förslaget till

folketingsuttalande om misstroende mot venstregeringen efter valet i januari 1975.

Fremskridtspartiet var endast partner i det s.k. bededagsforliget, som dock hade stor principiell betydelse.

Övriga partier sökte i allmänhet undvika samarbete med FRP, vars isolering förstärktes av att partiet med stor konsekvens agerade efter de gammaliberala principer som är grunden för dess politik. Speciellt efter

Tabell 1

Partiernas röstetal och mandat vid folketingsvalen 1971–75. Hela riket, utom Grönland och Färöarna.

Parti	Partiernas röster						Vunna mandat		
	Antal (000)			Relativ fördelning i procent			1971	1973	1975
	1971	1973	1975	1971	1973	1975	1971	1973	1975
Danmarks kommunistiske Parti	40	111	128	1,4	3,6	4,2	–	6	7
Venstresocialisterne	46	45	64	1,6	1,5	2,1	–	–	4
Socialistisk Folkeparti	263	184	151	9,1	6,0	5,0	17	11	9
Ovannämnda tre partier totalt	348 ¹	339	342	12,1	11,1	11,3	17	17	20
Socialdemokratiet	1075	783	913	37,3	25,6	29,9	70	46	53
Ovannämnda fyra partier totalt	1423	1122	1256	49,4	36,7	41,2	87	63	73
Centrum-Demokraterne	•	237	66	•	7,8	2,2	•	14	4
Det radikale Venstre	414	343	217	14,4	11,2	7,1	27	20	13
Retsforbundet	50	88	54	1,7	2,9	1,8	–	5	–
Kræsteligt Folkeparti	57	124	163	2,0	4,0	5,3	–	7	9
Venstre, Danmarks liberale Parti	451	374	711	15,6	12,3	23,3	30	22	42
Fremskridtspartiet	•	485	414	•	15,9	13,6	•	28	24
Det konservative Folkeparti	481	279	168	16,7	9,2	5,5	31	16	10
Slesvigsk Parti	7	•	•	0,2	•	•	–	*	*
Totalt	2884	3050	3049	100 %	100 %	100 %	175	175	175
Valdeltagande	87,2	88,7	88,2						

* Slesvigsk parti fick valt en representant vid valen 1973 och 1975 genom en kandidat, som i Sønderjylland var nominerad på Centrum-Demokraternes listor.

Efter valet 1975 inträdde i Socialistisk Folkepartis parlamentsgrupp en av de två representanterna från Grönland. En av Färöarnas två representanter anslöt sig till Socialdemokratiets parlamentsgrupp (liksom vid övriga refererade val).

¹ Genom avrundningsprocedurer kan totalsiffran skenbart avvika från summan av delmängderna. Detta gäller även för andra tabeller i artikeln.

valet 1975 har det dock blivit vanligare att Fremskridtspartiet vid valringarna återfinns i sällskap med andra borgerliga partier, företrädesvis Konservativt folkeparti.

Om åtgärder för största möjliga begränsning av den offentliga sektorn är ett viktigt inslag i en högerpolitik, har Fremskridtspartiet markerat sig som ett profilerat högerparti. Detta har förmodligen i hög grad bidragit till att partiets valresultat 1975 ej blev den kraftiga tillbakagång många hade väntat sig. Det är nämligen betecknande, att bland de s.k. nya partierna uppnåddes de bästa valresultaten av dem som hade en klar

ideologisk profil. Till dessa bör alltså Fremskridtspartiet föras; vidare kommunister och Kristeligt folkeparti (detta parti dock inom en annan dimension). Båda sistnämnda partier hade vissa valframgångar.

Däremot hade uppslutningen 1973 kring Centrum-Demokrater och Retsforbundet en mer diffus karaktär eller var knuten till vissa sakfrågor med mindre aktualitet vid valet 13 månader senare. Dessa partier drabbades då också av allvarliga nederlag. Speciellt ödesdiger blev tillbakagången för Retsforbundet, som kom under tvåprocents-spärren. Centrum-Demokraterna klarade denna med mycket liten marginal.

Tablå 1

Samverkanskonstellationer vid breda politiska överenskommelser i folketinget 1974.

PARTI

Överenskommelse: tidpunkt och innehåll ³	Soc. Dem.	Centrum- Dem.	Rad. Venstre	Rets- Forb.	Krist. FP.	Venstre	FRP.	Kons. FP.
1. Februari: generell ekonomisk överenskommelse	+	+			+	+		
2. Maj: "bededagsforliget" (bl.a. ang. punktskatter)		+	(+)		+	+	+	+
3. Juni: bostadspolitisk överenskommelse	+	+	+		+	+		+
4. September: skattepolitisk överenskommelse		+	+	+	+	+	¹	+
5. December: "helhedsplanen" (bl.a. arbetsmarknadsingrepp). Ej genomförd.		+	+		+	+	²	+

¹ Partiet splittrat i frågan.

² Partiet stöder förslaget endast om väsentliga förändringar företages.

Ett plustecken anger att partiet medverkat i det slutliga förslagens utarbetande samt i folketinget röstat för dess antagande (under punkt 5: uttalat sitt stöd för dess genomförande). Radikale venstre röstade för de förslag som framkom i samband med "bededagsforliget" men medverkade ej i den generella överenskommelse som då träffades.

³ *Specificering av innehållet:*

1. Framförallt inflationsbekämpande åtgärder, bl.a. bidrag till privata företag samt beslut om tvångssparande.
2. Höjning av punktskatterna på tobak, öl, vin och sprit samt på vissa varaktiga konsumtionsvaror. Principavtal om betydande offentliga besparingsåtgärder, kombinerat med sänkning av den personliga inkomstskatten.
4. Konkreta beslut i anslutning till ovannämnda principavtal.
5. Arbetsmarknadsingrepp, med förlängning av gällande avtal. Ändringar i den automatiska dyrtidsregleringen. Avansstopp för varor och tjänster. Höjning av skatten på vinst vid försäljning av fast egendom.

Detta tyder också på att det generellt knappast är fruktbart att arbeta med kategorier som nya vs. gamla partier, med utgångspunkt från deras tidigare folketingsrepresentation. Bakom en sådan indelning ligger uppfattningen att anslutningen till de nya partierna framförallt var ett uttryck för en "protest"-hållning. Men uttrycket "protest" har en vag betydelse. Den kraftiga tillströmningen till de nya partierna var utan tvivel till stor del en yttring av missnöje med de etablerade politikerna. Men i allmänhet var detta knappast en diffus protest mot politikerna som yrkeskår utan framförallt mot deras tidigare politik. Inte minst gäller detta Fremskridtspartiets anhängare, där intervjudata tyder på att deras ställningstagande i hög grad haft ett konkret innehåll: önskan om skattesänkningar och nedskärningar inom den offentliga sektorn.³ Valet 1975 innebar också betydande vinster för två partier med etablerade politiker i ledningen, nämligen Venstre och Socialdemokratiet. Speciellt Venstre stod nu som representant för en politik, kursomlagd i ovan nämnda riktning.

Genom Venstresocialisternes återinträde i folketinget 1975 fick även de ideologisk mer profilerade partierna till vänster om mitten en mandatmässig förstärkning. VS har i hög grad betonat de socialistiska principernas företräde framför dagspolitiska kompromisser, vilket bidrog till gruppens utbrytning ur Socialistisk folkeparti (SF) 1967. Partiet var representerat i folketinget efter 1968 års val men kom under tvåprocentspärren vid två efterföljande försök.

Kommunister, VS och SF sammanföres ibland med Socialdemokratiet under beteckningen "arbetarpartierna" (för Venstresocialisternes del dock med vissa reservationer). Att VS denna gång hamnade på rätt sida om tvåprocentstrecket bidrog, jämte Socialdemokratiets vinster, till att denna partikategori ökade sitt mandattal med tio.

2. Danmarks nya partistruktur

Efter de våldsamma omkastningarna under 1973 har stabiliteten i partiopinion varit avsevärt större från och med våren 1974. De förskjutningar, som därefter inträffat, har framförallt omfattat förhållandena mellan partierna på högerflygeln och varit mindre dramatiska än tidigare.⁴ Även om nya genomgripande förändringar givetvis kan inträffa, kan det därför vara berättigat att tala om en ny partistruktur i Danmark, med Venstre och Fremskridtspartiet som väljarmässigt dominerande borgerliga partier; med en socialdemokrati som har stöd av cirka en tredjedel av väljarna; och med betydande uppslutning kring de vänsterradikala partierna.

I det följande skall vissa sidor av denna partistruktur belysas med ekologiska data och intervjudata. Dels

användes material från en intervjuundersökning som Gallup Markedsanalyse företog i samband med folketingsvalet 1975, på uppdrag av forskare på Institut for Statskundskab i Århus och Institut for Samfundsfag i Köpenhamn; dels data som samma intervjuorganisation insamlade åt artikelförfattaren våren 1974.⁵

2.1. *Partianhängarna och höger-vänster-skalan*
I 1974 års undersökning behandlades bl.a. väljarnas attityder i politiska frågor av mer ideologisk karaktär. Här ingick deras placering på en höger-vänster-skala, varmed avses deras inställning till ekonomisk fördelningsspolitik och till olika grader av offentlig kontroll över ekonomiska aktiviteter.

På basis av fyra frågor – rörande inkomstutjämning, offentlig ekonomisk styrning, partiell och total socialisering – har konstruerats ett index, där lågt värde anger radikal eller "vänster"-hållning, högt värde moderat eller "höger"-inställning.⁶

I tabell 2 redovisas först partiernas andel av partipreferenserna, efter intervjupersonernas värden på denna skala. Den andra tabellavdelningen anger partiernas sammansättning efter dessa höger-vänster-kriterier. Det bör observeras, att 1974 års undersökning företagits under en mellanvals-period, och med partipreferens avses här inte valbeteende utan partisympati vid intervjutillfället. Fördelningen av dessa partipreferenser överensstämmer dock väl med valresultatet 1975.

Som framgår av tabellen är det alltså ett klart samband mellan partipreferenser och dylika höger-vänster-attityder. Även om det här inte föreligger intervallskalor, kan det likväl vara berättigat att närmare mäta detta samband genom regressionsanalys. Tilldelas partierna värdena 1 till 12, i den ordning som anges i tabell 1, erhålles en korrelationskoefficient på .48 för sambandet mellan partipreferens och indexvärde på höger-vänster-skalan. Detta koefficientvärde överensstämmer väl med resultaten från en motsvarande undersökning, som artikelförf. företagit med danskt intervjumaterial från 1969.

Det framgår också att de s.k. nya partierna ur denna synvinkel är en heterogen kategori. Fremskridtspartiets anhängare har attityder som närmast överensstämmer med Venstres och Konservativ folkepartis; spridningen bland FRP-sympatisörerna är dock något större. Centrum-Demokraterne och Kristeligt folkeparti vinner väljare framförallt inom den ideologiska mitten, jämförbart med Radikale venstre. Materialet tyder på att det kan vara berättigat att tala om fyra partikategorier: tre vänsterradikala partier; Socialdemokratiet; fyra mittenpartier; tre högerpartier (VK och Fremskridtspartiet). Tilldelas dessa partigrupper värdena 1 till 4 erhålles en korrelationskoefficient på .50,

för sambandet mellan partipreferens och indexvärde.⁷ Även om höger-vänster-dimensionen alltså utgör ett viktigt inslag i det danska partisystemet är det dock endast en av flera relevanta skiljelinjer, till vilka bl.a. försvarspolitik och kultur- och moralfrågor kan räknas. Detta skall av utrymmesskäl inte närmare behandlas här.

2.2 Sekundära partival

Det befogade i att placera partierna på ett höger-vänster-kontinuum framgår även av partianhängarnas sekundära partipreferenser. I tabell 3 redovisas dessa andrahandsval för de större partiernas sympatisörer.

Arbetarpartiernas anhängare visar stor inbördes solidaritet, och ett annat av arbetarpartierna är här det

vanligaste andrahandsvalet. Inom kategorien finns dock vissa iögonfallande olikheter: kommunister föredrar något av de vänster-radikala partierna, medan det bland SF-are och socialdemokrater föreligger ömsesidig popularitet. Samma inbördes relationer råder också mellan Radikale venstre och Socialdemokratiet.

Radikale och SF är för övrigt de två partier som i väljarbefolkningen i dess helhet oftast nämnes som sekundärt partival. Bland borgerliga partisympatisörer är dock Venstre vanligaste alternativ. Det gäller också för Fremskridtspartiets väljare, som visserligen sprider sina andrahandspreferenser mellan samtliga partier, men dock till tre fjärdedelar föredrar något av de borgerliga (inklusive De Uafhængige, FRP:s ideologiska föregångare).

Tabell 2.

Sambandet mellan partipreferens och attityder inom en höger-vänster-skala. Danmark 1974.

A. Partipreferens efter höger-vänster-index.

Indexvärde	Partipreferens										N(= 100 %)
	VR	SD	CD	RF	KRF	RV	FRP	VEN	KON		
0	75	21	—	—	—	1	1	1	1		89
1	56	38	—	—	—	2	4	—	—		47
2	29	42	3	3	5	3	8	7	—		152
3	15	46	3	4	3	8	9	9	3		161
4	8	46	3	2	7	8	8	14	4		406
5	8	32	3	2	7	8	10	23	7		186
6	4	27	2	2	8	10	15	26	6		413
7	3	20	2	3	7	11	15	26	13		163
8	2	12	2	2	5	10	21	33	13		221
Totalt	13	32	2	2	6	8	12	19	6		1 838

B. Partisympatisörernas fördelning på höger-vänster-index.

Indexvärde	Partipreferens										Totalt
	VR	SD	CD	RF	KRF	RV	FRP	VEN	KON		
0-1	38	6	—	—	—	1	1	0	1		7
2-3	29	23	23	28	11	12	12	7	4		17
4-5	21	42	37	28	39	31	24	29	27		33
6-7	10	24	28	31	40	41	41	43	41		31
8	2	5	12	13	10	15	22	21	27		12
N(= 100 %)	238	594	43	39	104	149	214	349	107		1 838

Tabell 3. Vissa partisympatisörers¹ sekundära partipreferenser² 1974.

Sekundär partipreferens²

Första Partipref. ¹	Kom.	V. Soc.	Soc. Fp.	Soc. Dem.	Fyra icke-borg. part.	C. Dem.	Rad. V.	Rets-Forb.	Kr. Fp.	Venstre	FRP	Kons. Fp.	Uafh. partier	Andre ⁴	N(= 100%)	Icke någon sek. partipref ⁵	N tot. ⁶
Kommunistp.	•	18	53	18	88	—	4	5	—	—	1	—	—	1	78	11	88
Soc. Fp.	23	14	•	53	89	1	2	6	—	—	1	—	—	—	84	13	97
Soc. dem.	4	1	35	•	40	9	26	4	8	7	3	3	0	0	359	36	559
Rad. venstre	1	1	2	27	31	3	•	4	14	34	3	10	—	1	93	31	134
Krist. Fp.	—	—	—	10	10	3	19	2	•	53	3	10	—	—	67	26	90
Venstre	1	—	—	5	5	6	32	1	27	•	7	20	1	—	207	31	299
Fremskr. p.	3	1	4	15	24	6	11	6	6	31	•	13	3	1	126	33	189
Kons. Fp.	—	—	—	2	2	7	23	—	25	32	6	•	2	3	68	33	102
Samtliga partier ³	4	3	16	11	35	6	19	4	10	13	4	8	1	1	1 145	31	1 656

¹ Enligt svar på frågan: "Hvilket parti ville De stemme på, hvis der var folketingsvalg i morgen?"

² Enligt svar på frågan: "Når vi ser bort fra (parti angivet under 1), hvilket parti synes De så bedst om?"

³ Inklusive övriga partier, ej refererade här.

⁴ Bl.a. Liberalt Centrum.

⁵ Procent beräknat på "N Totalt".

⁶ Ett mindre antal ologiska svarkombinationer har utelämnats.

Anmärkningsvärd är Fremskridtspartiets låga popularitet bland andra partiers anhängare.⁸ Detta gör partiets framgångar i opinionsmätningarna efter januari-valet mer svårförståeliga. En förklaring skulle dock vara, att partiet framförallt vinner (och förlorar) sympatisörer bland väljare, som har endast vaga partipreferenser och alltså ej förekommer i detta material. Det skulle väl passa in i mönstret av hastiga opinionsmässiga svängningar för detta parti. Det är också känt att inslaget av unga väljare är starkt bland Fremskridtspartiets sympatisörer; dessa har generellt en svag partiidentifikation.

2.3 Partierna och de sociala klasserna

Från intervjuundersökningen kring valet 1975 redovisas i *tabell 4* data för olika yrkeskategoriers partipreferenser. Om de skilda partianhängarnas yrkessammansättning uppfattas som indikatorer på partiernas klassbas skulle materialet tyda på betydande stabilitet i förhållandet mellan sociala klasser och *huvudkategorier* av partier. En klar majoritet av arbetarklassen stöder alltså Socialdemokratiet eller partierna till vänster därom. Mellanskiktet är partipolitiskt splittrat, med starkast ställning för de icke-borgerliga partierna i den del av skiktet som står arbetarklassen närmast. Högerpartiernas kärngrupper är företagsägare, inom och utom jordbruk. Jämfört med förhållandena på 60-talet har dock vissa förändringar ägt rum för dessa partier som helhet, framförallt i form av en stärkt ställning för högerpartierna inom arbetarklassen.

Det är Fremskridtspartiets dragningskraft på högerorienterade arbetarväljare som medfört denna förskjutning. Det bör dock observeras, att FRP:s andel av arbetarväljarna är endast obetydligt större än i väljarkåren som helhet. Företagsägare inom industri och tertiärnäringar är istället de yrkeskategorier där FRP får särklassigt störst anslutning. Till skillnad från övriga högerpartier har Fremskridtspartiet en tämligen svag ställning bland högre tjänstemän. Data från undersökningen 1974 visar att det är de offentligt anställda tjänstemännen som nästan helt undandrar FRP sitt stöd. Med tanke på Fremskridtspartiets hållning till denna yrkeskategori kan detta ses som ett av flera tecken på väljarrationalitet i den skenbart kaotiska danska politiken.

De stora omkastningarna för Venstre och Konservative har inte medfört några avgörande förändringar i dessa partiers väljarsammansättning. Venstres ställning bland arbetarna har visserligen förbättrats, men partiets kärngrupp är fortfarande jordbrukarväljarna. Konservative folkeparti får liksom tidigare stöd framförallt bland högre tjänstemän och företagsägare utom jordbruk, även om andelen konservative inom

dessa kategorier drastiskt har reducerats vid de senaste valen.

Socialdemokratiet är alltså ett utpräglat arbetarparti, även om man numera får anslutning från mindre än hälften av arbetarväljarna. Även de tre vänsterradikala partierna har som helhet ett starkt arbetarinslag. Här har andelen högre tjänstemän kraftigt vuxit under senare år, vilket har samband med dessa partiers genombrott bland lärare på olika nivåer. Än mer iögonfallande är de tre vänsterpartiernas utomordentligt starka ställning bland studerande, vilkas radikaliseringsföretag under 70-talet.

Det skall slutligen påpekas, att två av de gamla partierna med störst tillbakagång vid de senaste valen, Socialdemokratiet och Konservative, också är de partier som har störst andel pensionärer bland sina väljare. Såsom kunde förväntas är trofastheten mot partiet uppenbarligen störst inom dessa ålderskategorier. Omvänt är andelen pensionärer låg inom Venstre och FRP, två partier med stort inslag av nya sympatisörer.

Intervjumaterialet kan kompletteras med *ekologiska undersökningar*. I det följande skall redovisas data rörande partiernas väljarandelar inom vissa kategorier av lokala enheter. För analyserna har använts de kommundata-arkiv som upprättats vid Institut for Statskundskab i Århus av bl.a. *Søren Risbjerg-Thomsen*. De lokala enheter, som ingår i materialet, består av kommuner, i Köbenhavn dock av valdistrikt (afstemningsområden).

Tabell 5 visar partiernas väljarandelar i lokala enheter, grupperade efter arbetarprocenten.⁹ Även om ekologiska analyser av detta slag ej tillåter slutsatser om individuellt beteende stämmer resultaten väl överens med den bild av partiernas klassbas som erhållits genom intervjuundersökningar. Socialdemokratiets väljarandel stiger sålunda regelbundet med arbetarprocenten. Även de vänsterradikala partierna får högst väljarprocent i typiska arbetarkommuner (och stadsdelar); utslaget är kraftigast för kommunistpartiet. Alla tre högerpartierna har fallande väljarandelar med stigande arbetarprocent. Detta negativa samband är mest framträdande för Konservative folkeparti och minst regelbundet för Fremskridtspartiet. Även Radikale venstre står starkast i kommuner och stadsdelar med låg arbetarprocent, men för övriga mittenpartier är sambandet mer oregelbundet eller (för Kristeligt folkeparti) kurvlineärt.

Det visar sig alltså att de tre högerpartierna sammanlagt är starkare än arbetarpartierna i områden med mindre än 50 procent arbetare, och de har en majoritet av väljarna i de mest "medelklass"-dominerade kommunerna och stadsdelarna. Omvänt har de fyra icke-borgerliga partierna tillsammans mer än hälften av rösterna i enheter med mer än 50 procent arbetare.

Tabell 4 A.
Partival inom vissa yrkeskategorier.
Folketingsvalet jan. 1975.

Parti	Yrkeskategori ¹								Totalt
	Icke fack- utbildad arbetare	Fack- utbildad arbetare	Lägre tjänste- man	Tjänste- man i övrigt	Jord- brukare	Företags- ägare i övrigt	Yrkes- verk- samma totalt ²	Pensio- närer m.m.	
Kommunist- partiet	7	8	5	3	—	—	4	3	4
Venstresoci- alisterne	2	3	2	2	—	—	2	—	2
Socialistisk Folkeparti	5	3	3	8	1	1	5	2	4
Ovannämnda tre partier totalt	14	13	10	13	1	1	10	5	9
Socialdemo- kratiet	51	44	33	19	2	4	26	45	30
Ovannämnda fyra partier totalt	65	57	43	32	2	4	36	51	39
Centrum- De- mokraterne	2	—	3	1	1	1	1	1	1
Radikale Venstre	4	7	7	8	7	3	6	6	6
Retsforbundet	3	3	2	2	1	1	2	2	2
Kristeligt Folkeparti	4	3	7	8	9	8	6	7	6
Venstre	10	12	21	30	68	35	30	18	27
Fremskridts- partiet	12	17	10	7	10	31	13	8	12
Konservativt Folkeparti	—	—	7	12	1	16	5	8	6
N(= 100 %)	110	116	124	111	135	73	687	192	879

¹ "Familjeförsörjarens" yrke, enligt Gallups yrkesklassificering. I denna räknas såsom "familjeförsörjare" mannen i en familj, där även kvinnan arbetar.

² Inkl. studerande och lärlingar som ej försörjes av andra i familjen.

Jag vill tacka Hans Jørgen Nielsen, Institut for Samfundsfag, København, som ställt detta material till förfogande.

Tabell 4 B

Vissa partiers väljarsammansättning efter yrkeskriterier.¹ Folketingsvalet jan. 1975.

Yrke	DKP + VS + SF	Soc. dem.	Rad. v.	Krist. Fp.	Venstre	Fremskr. p.	Kons. fp.	Samtliga partier ²
1. Icke fackutbildade arbetare	21	32	10	9	5	15	—	16
2. Fackutbildade arbetare	21	29	19	7	7	22	—	17
1 + 2	42	62	29	16	12	37	—	33
3. Lägre tjänstemän	17	23	22	21	13	13	24	18
1 + 2 + 3	59	85	51	37	25	51	24	51
4. Tjänstemän i övrigt	21	12	22	21	17	9	38	16
5. Jordbrukare	1	1	22	28	45	15	3	19
6. Företagsägare i övrigt	1	2	5	14	12	25	35	11
7. Studerande; lärlingar	18	1	—	—	1	1	—	3
N(= 100 %)	71	176	41	43	204	91	34	687
Folkpensionärer m.m. ³	11	33	23	23	14	14	31	22
N totalt	80	264	53	56	238	106	49	879

¹ Se not 1, tabell 4 A.² Inkl. övriga partier som ej redovisas i tabellen.³ Procenttalet beräknat med utgångspunkt från "N totalt".

2.4 Regionala variationer

Allt sedan det demokratiska genombrottet har det även i Danmark funnits en politisk regionalism vid folketingsvalen. I grova drag har denna inneburit, att Venstre, ceteris paribus, haft ett röstmässigt överskott på Jylland; arbetarpartierna och Konservative i hovedstads-området; Radikale venstre på Öerne, där också Socialdemokratiet stått relativt starkt. Detta är en schematisk beskrivning, där lokala data inom regionerna stundom avvikit från helhetsbilden.

I tabell 6 redovisas regionala variationer, med vissa kontroller för den sociala strukturen. För överskådlig-
hetens skull har det företagits en uppdelning på endast fyra områden; delvis blir denna sammanfallande med en urbaniseringsfaktor.

Data visar att regionalism vid folketingsval alltså är av stor betydelse, med Hovedstaden och Jylland som partipolitiska motpolar. En del förändringar har dock ägt rum, framförallt för två av de s.k. gamla partierna, Venstre och Konservative.

Venstre har fortfarande stark ställning på Jylland som helhet, där partiet har lika stor väljarandel som Socialdemokratiet. Men delvis är detta betingat av strukturella faktorer, och i kommuner med mer än 40 procent arbetare är venstreandelen i det närmaste lika stor inom öernes område som på Jylland.

Venstres väljarframgång har bidragit till en utjämning av de regionala skillnaderna. Som framgår av bilagstabell 1, tabellrad b, har Venstres relativa väljarframgång varit minst på Jylland. Däremot har Ven-

stres väljarandel stigit mycket kraftigt på öerne, speciellt i kommuner med låg arbetarprocent. Denna utveckling föreligger också för perioden 1971-75: i kommuner med 30-39 procent arbetare steg sålunda Venstres väljarandel med 9,0 procentenheter på öerne, men endast 2,4 procentenheter på Jylland.

Detta kan sättas i samband med Kristeligt folkepartis framgångar. Tabell 6 visar att Kristeligt folkeparti är det mest utpräglade jyllands-partiet, vilket i sin tur kan relateras till styrkan av vissa religiösa strömningar, framförallt på Väst- och Nord-Jylland. Undersökningar har visat att Kristeligt folkeparti i stor utsträckning har erövrat väljare från Venstre, med regionala konsekvenser för detta parti.

Samtidigt har Venstre kunnat göra kraftiga inbryt-

ningar i Hovedstaden. Bilagstabell 1 visar en tredubbling av partiets väljarandel i detta område mellan de två sista folketingsvalen. Relativt sett är stigningen störst i arbetardistriktet, men detta bör ses mot bakgrund av det mycket låga utgångsläget. Än mer frapperande är Venstres framgångar i Hovedstadens typiska "medelklass"-områden; i procentenheter är där partiets växt den största i landet.

Nära förbundet härmed är Konservativ folkepartis upplösningsliknande tillbakagång. I huvuddrag är denna jämt fördelad över alla lokala kategorier, med förluster av två tredjedelar av väljarna mellan 1971 och 1975. Inom Öernes område är tillbakagången dock något mindre. I absoluta tal blir detta förlopp mest dramatiskt i hovedstads-området. I distriktet med lägst

Tabell 5.

Partiernas andel av de avgivna rösterna i lokala enheter¹, grupperade efter andelen arbetare bland de yrkesaktiva. Folketingsvalet jan. 1975.

Procentuell andel arbetare

Parti	20—29	30—39	40—49	50—59	60—69	Totalt
Kommunistpartiet	2,9	4,4	3,6	5,8	14,2	4,2
Venstresocialisterne	3,5	2,8	1,8	1,9	4,9	2,1
Socialistisk Folkep.	5,2	5,9	4,4	5,7	11,4	4,9
Ovannämnda tre partier totalt	11,6	13,1	9,8	13,3	30,5	11,2
Socialdemokratiet	18,3	25,1	29,8	36,7	41,0	29,8
Ovannämnda fyra partier totalt	29,9	38,2	39,6	50,0	71,6	41,0
Centrum-Demokraterne	2,7	3,1	2,1	1,7	0,9	2,2
Radikale venstre	8,0	7,2	7,4	5,6	3,8	7,1
Retsforbundet	1,8	1,9	1,8	1,7	1,5	1,8
Kristeligt Folkep.	3,4	5,1	5,7	4,8	2,2	5,3
Venstre	26,8	22,6	24,4	18,7	7,4	23,2
Fremskridtspartiet	15,1	14,2	13,5	12,7	8,9	13,5
Konservativ Folkep.	11,7	7,0	5,0	4,1	3,2	5,5
N enheter	10	50	208	54	5	327
N avg. röster (000)	163	408	2000	450	45	3067

¹ Kommuner; i København dock afstemningsområde.

Anm. I antalet avgivna röster ingår här också ogiltiga röster, varför procenttalen i kolumnen "totalt" något avviker från motsvarande värden i tabell 1.

Tabell 6.

Vissa partiers andel av de avgivna rösterna i lokala enheter¹ efter arbetarprocent och region. Folketingsvalet jan. 1975.

Procent arbetare	Procentuell andel DKP + VS + SF				Procentuell andel Socialdem.			
	Hoved-staden	Hoved-stadens forsteder ²	Öerne	Jylland	Hoved-staden	Hoved-stadens forsteder	Öerne	Jylland
20—29	10,5	12,2	.	.	15,3	19,7	.	.
30—39	17,6	16,2	4,4	4,0	28,9	26,9	21,5	18,2
40—49	21,9	14,7	8,2	7,7	37,2	30,5	32,0	27,6
50—59	26,1	10,0	8,0	8,3	43,9	31,5	36,2	33,2
60—69	31,1	.	20,9	.	41,1	.	40,8	.
Totalt	21,4	14,5	8,2	7,4	34,7	27,6	32,4	27,8

Procent arbetare	Procentuell andel Rad. Venstre				Procentuell andel Krist. Fp.			
	Hoved-staden	Hoved-stadens forsteder	Öerne	Jylland	Hoved-staden	Hoved-stadens forsteder	Öerne	Jylland
20—29	7,5	8,3	.	.	3,9	3,2	.	.
30—39	6,9	7,7	9,2	6,6	3,7	3,2	5,3	9,8
40—49	5,7	7,8	8,8	6,7	3,4	3,6	4,6	7,1
50—59	4,4	5,8	8,6	5,2	2,4	4,2	4,2	6,5
60—69	3,7	.	5,8	.	2,2	.	2,2	.
Totalt	5,7	7,8	8,8	6,5	3,2	3,5	4,5	7,3

Procent Arbetare	Procentuell andel Venstre				Procentuell andel Fremskridtsp.			
	Hoved-staden	Hoved-stadens forsteder	Öerne	Jylland	Hoved-staden	Hoved-stadens forsteder	Öerne	Jylland
20—29	29,1	25,7	.	.	14,6	15,3	.	.
30—39	17,1	17,4	30,6	36,5	11,5	15,1	12,7	16,0
40—49	12,5	18,9	24,5	27,4	10,1	13,6	12,6	14,4
50—59	8,3	23,4	22,8	22,8	8,3	15,1	12,3	15,2
60—69	7,2	.	11,1	.	8,7	.	12,2	.
Totalt	13,9	19,9	24,3	27,4	10,4	14,4	12,6	14,7

¹ Kommuner; i København dock avstemningsområde.² Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter.

Procent arbetare	Procentuell andel Kons. Fp.				Procentuell andel DKP + VS + SF + Socialdem.			
	Hovedstaden	Hovedstadens forsteder	Öerne	Jylland	Hovedstaden	Hovedstadens forsteder	Öerne	Jylland
20—29	14,5	10,4	.	.	25,8	31,9	.	.
30—39	10,4	6,2	11,9	3,8	46,5	43,1	25,9	22,2
40—49	5,4	5,5	5,4	4,6	59,1	45,2	40,2	35,3
50—59	3,4	5,2	4,3	4,4	70,0	41,5	44,2	41,5
60—69	3,1	.	3,7	.	72,2	.	61,7	.
Totalt	7,0	6,6	5,4	4,5	56,1	42,1	44,0	35,2

Procent arbetare	Antal enheter				Antal avgivna röster (000)			
	Hovedstaden	Hovedstadens forsteder	Öerne	Jylland	Hovedstaden	Hovedstadens forsteder	Öerne	Jylland
20—29	2	8	—	—	54	110	.	.
30—39	11	14	4	21	123	170	9	107
40—49	18	23	62	105	130	310	525	1035
50—59	17	4	18	15	128	18	84	220
60—69	4	—	1	—	42	.	3	.
Totalt	52	49	85	327	477	607	621	1362

arbetarprocent har den konservativa väljarandelen i Hovedstaden sjunkit från 43 procent 1971 till årets 14,5; i förstadskommuner med motsvarande sociala struktur från 34 till 10 procent.

Trots dessa lavinartade förskjutningar är partiets väljarandel fortfarande störst i Hovedstadens och förstadskommunernas medelklassområden. Men generellt är de regionala skillnaderna för Konservativt folkparti föga påfallande vid 1975 års val, och med kontroll för arbetarprocent blir den konservativa väljarandelen t.o.m. högre på Öerne än i Hovedstaden.

Den andra formen av hovedstads-regionalism — stor arbetarpartistyrka — har däremot inte förändrats. Köpenhamns arbetarparti har föga berörts av de senaste årens väljarmässiga omkastningar, och i Hovedstaden som helhet är Socialdemokratiets tillbakagång från 1971 till 1975 endast hälften så stor som i landet i övrigt. *Bilagstabell 2* visar att detta gäller såväl relativt som i procentenheter. De icke-borgerliga partiernas dominerande ställning i Hovedstaden har dock framfö-

rallt samband med den partipolitiska vänsterradikalismens lokala dragningskraft. I jämförbara sociala kategorier har partierna på vänsterflygeln tre-fyra gånger större väljarandel i Hovedstaden än på Öerne och Jylland. I Hovedstaden stöder fler väljare de vänsterradikaliska partierna som en helhet än något annat parti, med undantag av Socialdemokratiet. Som framgår av *bilagstabell 3* innebär detta dessutom, att de tre partiernas andel av *arbetarpartirösterna* är väsentligt större i Hovedstaden (och dess förstäder) än i övriga riket.

Samma tabell visar att det ur denna aspekt finns väsentliga skillnader mellan de vänsterradikaliska partierna. Störst koncentration av rösterna till Hovedstaden har Venstresocialisterna. Samtidigt saknas nästan helt ett positivt samband mellan arbetarprocent och detta partis väljarandel. Sistnämnda korrelation är i Hovedstaden starkast för kommunisterna. I hovedstads-distrikt med mer än 50 procent arbetare är kommunisterna näst störst av alla partier, med SF på tredjeplatsen.

Trots den stora anslutningen till de vänsterradikala partierna i Hovedstaden står också Socialdemokratiet starkare här än i övriga jämförbara områden. Utanför hovedstads-området förekommer regionala variationer för Socialdemokratiet i form av en större väljarandel inom Öernes område än på Jylland. Sistnämnda förhållande gäller även för Radikale venstre, som på Öerne länge haft några av sina säkraste valkretsar.

De två partier, som debuterade vid 1973 års val, har olikartad regional struktur. I fråga om Fremskridtspartiet är regionala skillnader ej särskilt framträdande, även om partiet har en något svagare ställning i Hovedstaden och på Öerne än i övriga två regioner. Detta är mest iögonfallande för Hovedstadens arbetar-distrikt.

Däremot var regionala faktorer av stor betydelse för Centrum-Demokraterna vid 1973 års val. *Tabell 7* visar att något klart samband mellan arbetarprocent och partiets väljarandel inte förelåg. Men i Hovedstadens förstadskommuner var Centrum-Demokraternes röstprocent dubbelt så stor som i övriga Danmark; detta hade uppenbarligen samband med partiledaren Erhard Jacobsens lokala popularitet.¹⁰ Dessa regionala variationer kvarstår vid 1975 års val, dock på en väsentligt lägre väljarnivå.

2.5. Regionalism, belyst med intervjudata

De regionala skillnaderna har även studerats genom 1974 års intervjumaterial. I *tabell 8* redovisas data rörande partipreferenser inom vissa regioner, med kontroller för yrke och urbanisering.

Huvudtendenserna blir de samma som i det ekologiska materialet. Med kontroller för yrke har de fyra icke-borgerliga partierna sammantagna störst väljarandel inom Hovedstaden och svagast ställning på Jyl-

land. Störst är variationerna för de vänsterradikala partierna. I Hovedstaden har de nästan lika stor andel av arbetarrösterna som Socialdemokratiet och får större tillslutning än detta parti inom kategorien tjänstemän och företagsägare. De borgerliga partierna erhåller vardera endast ett par procent av rösterna bland Köpenhamns arbetare; detta gäller också för Fremskridtspartiet.

Liksom det ekologiska materialet visar intervjudata att Socialdemokratiet bevarat sitt relativa röstöverskott på Öerne. Denna regionalism gör sig i viss mån också gällande bland Öernes jordbrukare. De traditionella banden mellan Radikale venstre och grupper inom denna väljarkategori har likaledes uppenbarligen bevarats. För jordbrukarna gäller annars att de regionala avvikelserna är små.

Även ifråga om Venstre och Konservative är det god överensstämmelse mellan de två materialtyperna. Intervjudata visar att de konservativas markanta köpenhamns-prägel är försvunnen¹¹, liksom att Venstres karaktär av jyllandsparti ej längre är framträdande. Sistnämnda egenskap har däremot i hög grad Kristeligt folkeparti, och intervjudata ger också en klarare bild av Fremskridtspartiets relativt starka ställning på Jylland.

3. Regeringsbildningen efter januari-valet

Regeringsförhandlingarna blev sällsynt utdragna och dramatiska. Som nämnts inledningsvis var Venstres väljarmässiga framgång inte detsamma som en otvetydig seger för regeringspolitiken och helhetsplanen. Regeringen Hartling demissionerade dock icke; istället vidtog långvariga förhandlingar mellan statsministern och representanter för bl.a. Socialdemokratiet om en utvidgning av regeringsbasen. Då dessa blev resultat-

Tabell 7.

Centrum-Demokraternas andel av de avgivna rösterna i lokala enheter, grupperade efter arbetarprocent och region. Folketingsvalet 1973.

Procent arbetare	Hovedstaden	Hovedstadens forsteder	Öerne	Jylland	Riket
20—29	6,6	8,7	.	.	8,0
30—39	6,1	15,5	6,4	6,4	10,1
40—49	7,0	11,6	7,2	6,4	7,5
50—59	5,9	11,2	7,4	6,7	6,7
60—69	5,1	.	6,0	.	5,2
Totalt	6,3	12,2	7,2	6,5	7,7

Tabell 8.
Partipreferens 1974, efter region, kommuntyp och yrke¹.

Partipreferens											
REGION OCH KOMMUNTYP	DKP + VS + SF	SOC. DEM.	Fyra icke- borg. part.	C. DEM.	RAD. V.	RETS FORB.	KR. FP.	VEN- STRE	FRP.	KONS. FP.	N(=100 %)
A. Arbetare											
Hovedstaden	38	45	84	3	1	2	1	3	4	3	116
Hovedstadens forsteder	29	38	67	6	7	—	2	2	16	—	55
Öerne (tot)	15	50	65	2	7	2	1	10	11	2	189
Jylland (tot)	8	44	52	2	9	2	8	10	16	1	278
Provinsstäder:											
Öerne	22	42	64	3	7	1	1	7	14	3	88
Jylland	11	47	59	4	9	3	6	6	13	1	139
Landsbygds- kommuner:											
Öerne	10	56	66	1	8	3	1	12	8	1	101
Jylland	5	39	44	1	9	1	10	14	19	2	139
B. Tjänstemän + företagsägare utom jordbruk											
Hovedstaden	26	22	48	3	9	3	3	9	14	11	92
Hovedstadens forsteder	17	19	36	5	14	3	3	8	18	13	64
Öerne (tot)	6	29	35	2	15	2	2	20	11	13	124
Jylland (tot)	9	15	24	4	11	5	7	22	18	9	191
Provinsstäder:											
Öerne	8	35	43	2	12	3	3	14	8	15	60
Jylland	17	16	33	3	6	3	8	21	18	8	88
Landsbygds- kommuner:											
Öerne	5	23	28	2	18	—	2	26	13	11	64
Jylland	2	15	17	4	16	6	7	22	18	11	103
C. Jordbrukare											
Landsbygds- kommuner:											
Öerne	—	5	5	—	10	—	5	64	13	3	67
Jylland	1	1	2	2	6	1	7	63	13	5	139 ²

¹ Primärt eget yrke. Är intervjupersonen ej yrkesverksam har klassificering företagits efter familjeförsörjarens yrke.

² Därav Slesvigsk Parti 1 %.

lösa medelade Hartling vid folketingets öppningssammanträde att regeringen ämnade fortsätta.

Kort därefter framtvingades dock regeringens avgång, sedan folketinget med *en* rösts övervikt antagit ett socialdemokratiskt förslag till dagordning, där statsministern uppmanas träda tillbaka för att "give mulighed for frie forhandlinger ud fra ønsket om dannelsen af en bred flertalsregering". De 86 som röstade för förslaget bestod av socialdemokraterna och parti-grupperna till vänster därom, samt Radikala venstre bland de borgerliga. Avgörande blev att en konservativ ledamot bröt med sin grupp och i likhet med Centrum-Demokraterne avstod från att rösta.

Efter flera turer lyckades Hartling få till stånd en överenskommelse om en fyrtipartiregering, som förutom Venstre omfattade Konservative, Kristeligt folkeparti och Centrum-Demokraterne. Då Radikala venstre förklarade att partiet ställde sig neutralt till denna regeringskombination skulle en majoritet vara säkrad genom stöd från Fremskridtspartiet. Från denna sida ställde man dock vittgående krav – vid en tidpunkt även på regeringsposter – för att regeringen skulle accepteras. Då ej heller Socialdemokratiet ville ge några garantier, uppgav Hartling planen på en sådan regering, endast timmar före dess formella utnämnan-de. Resultatet av mer än en månads förhandlingar blev istället en socialdemokratisk enpartiregering, på nytt under ledning av Anker Jørgensen.

Århus i juni 1975
Ingemar Glans

Noter

- ¹ Jfr. Ingemar Glans, Folkets egenkjerlighed min styrke. Folketingsvalet i Danmark 1973. I: Statsvet. Tidskrift nr. 1 1974.
- ² I tablan har utelämnats partierna till vänster om Socialdemokratiet, vilka gick emot samtliga angivna överenskommelser.
- ³ Detta visar bl.a. nedan omtalade intervjuundersökning från 1974.
- ⁴ I relation till valresultatet är de viktigaste förskjutningarna i Gallup Markedsanalysens intervjuundersökningar, för perioden februari – maj 1975, en genomsnittlig framgång på 6,5 procentenheter för Fremskridtspartiet och en tillbakagång för Venstre på 3 procentenheter.
- ⁵ Båda undersökningarna har finansierats av Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd, København.
- ⁶ Frågeformuleringar var följande.
Så et spørgsmål om bankernes og storindustriens stilling i vort land.
*A siger: "Folketinget burde vedtage, at staten overtager bankerne og storindustrien".
B siger: "Bankerne og storindustrien bør fortsat være i privat eje".
Videre spørgsmål om indtægtsforhold og levestandard

*A siger: "Forskellene i indtægter og levestandard er stadig for store i vort land. Derfor burde folk med mindre indtægter få en hurtigere forbedring af levestandarden end dem med større indtægter".

B siger: "Indtægtsudjævningen er gået tilstrækkelig langt. De indtægtsforskelle, som endnu findes bør stort set bibeholdes".

Så et spørgsmål om en mere omfattende socialisering, d.v.s. overførsel af virksomheder til staten.

*A siger: "Foruden storindustrien bør også al anden industri af betydning socialiseres".

B siger: "Det ville være forkert, hvis man socialiserede al industri af betydning".

Så har vi spørgsmålet om statens kontrol over erhvervslivet.

A siger: "Forretnings- og industrifolk bør i større grad have lov til at bestemme deres egne forretninger".

*B siger: "Staten bør kontrollere og samordne næringslivet. Den statslige kontrol bør i hvert tilfælde ikke være mindre, end den er i dagens Danmark".

Intervjupersonerna fick välja mellan ett av svarsalternativen. Val av det radikala alternativet (här markerat med en stjärna) tilldelades 0 poäng; val av det moderata alternativet 2 poäng. 1 poäng erhöles, då ip. ej föredrog något av svarsalternativen.

- ⁷ Korrelationskoefficienten blir lägre om Fremskridtspartiet placeras i mittenkategorien. Skillnaden är dock inte påfallande stor.
- ⁸ Samma mönster har erhållits vid motsvarande undersökningar med andra metoder. Jfr. Ole Borre, Denmark 1975: A party system in flux – or an emerging structure? Århus 1975.
- ⁹ Det datamaskinella arbetet har utförts av Jørgen Østerby Kirkegaard och Risbjerg-Thomsen, till vilka jag framför mitt tack.
- ¹⁰ Erhard Jacobsen hade i åtskilliga år varit framgångsrik borgmästare i en av Köpenhamns förstäder.
- ¹¹ Som jämförelse med data i tabell 8 kan nämnas, att Konservative folkeparti 1963–64 i Hovedstaden med förstäder hade stöd av 65 procent av företagsägare utom jordbruk, mot 39 procent i övriga landet. Bland högre tjänstemän var motsvarande värden 56 resp. 38 procent. (Data från sekundäranalys av Gallup Markedsanalysens intervju-material från denna period.)

Innebörden av vissa förkortningar av partinamn

DKP	Danmarks kommunistiske Parti
VS	Venstresocialisterne
SF	Socialistisk Folkeparti
VR	Ovannämnda tre vänsterradikala partier
SD	Socialdemokratiet
CD	Centrum-Demokraterne
RF	Retsforbundet
KRF	Kristeligt Folkeparti
RV	Radikale Venstre
FRP	Fremskridtspartiet
VEN	Venstre
KON	Konservative Folkeparti

Bilagstabell 1.

Venstres framgång i (a) väljarandel samt (b) relativa framgång¹ vid folketingsvalet jan. 1975, jämfört med folketingsvalet 1973. I lokala enheter, grupperade efter arbetarprocent och region.

Procent arbetare	Hovedstaden	Hovedstadens forsteder	Öerne	Jylland	Riket
20—29 (a)	16,2	13,6	.	.	14,4
(b)	(126)	(112)	.	.	(116)
30—39 (a)	11,8	10,7	15,5	10,4	11,1
(b)	(223)	(160)	(103)	(40)	(97)
40—49 (a)	9,0	10,8	11,0	11,5	11,1
(b)	(257)	(132)	(82)	(72)	(83)
50—59 (a)	6,2	11,7	9,0	11,5	9,6
(b)	(282)	(99)	(65)	(102)	(105)
60—69 (a)	5,0	.	4,9	.	5,0
(b)	(238)	.	(79)	.	(208)
Totalt (a)	9,4	11,3	10,8	11,4	11,0
(b)	(209)	(131)	(80)	(72)	(90)

¹ Vid (a), "framgång i väljarandel", jämföres partiets andel av de avgivna rösterna vid de två tidpunkterna. Vid (b), "relativ framgång", sättes (a) i relation till partiets väljarandel vid 1973 års val.

Bilagstabell 2.

Socialdemokratiets tillbakagång i (a) väljarandel samt (b) relativa tillbakagång¹ vid folketingsvalet jan. 1975, jämfört med folketingsvalet 1971. I lokala enheter grupperade efter arbetarprocent och region.

Procent arbetare	Hovedstaden	Hovedstadens forsteder	Öerne	Jylland	Riket
20—29 (a)	2,0	4,6	.	.	3,5
(b)	(12)	(19)	.	.	(16)
30—39 (a)	2,2	8,6	5,6	6,8	6,1
(b)	(7)	(24)	(21)	(27)	(20)
40—49 (a)	3,8	7,7	7,4	8,0	7,6
(b)	(9)	(20)	(19)	(23)	(26)
50—59 (a)	4,0	11,0	7,1	10,7	8,3
(b)	(8)	(26)	(16)	(24)	(23)
60—69 (a)	5,1	.	9,4	.	5,4
(b)	(11)	.	(19)	.	(13)
Totalt (a)	3,5	7,5	7,4	8,3	7,2
(b)	(9)	(21)	(19)	(23)	(20)

¹ Vid (a), "tillbakagång i väljarandel", jämföres partiets andel av de avgivna rösterna vid de två tidpunkterna. Vid (b), "relativ tillbakagång" sättes (a) i relation till partiets väljarandel vid 1971 års val.

Bilagstabell 3.

Tre vänsterradikala partiers andel av de avgivna rösterna samt av arbetarpartirösterna i lokala enheter, grupperade efter arbetarprocent och region. Folketingsvalet 1975.

Procent arbetare	Procentuell andel DKP				Procentuell andel VENSTRESOC.			
	Hoved- staden	Hoved- stadens forsteder	Öerne	Jylland	Hoved- staden	Hoved- stadens forsteder	Öerne	Jylland
20—29	2,5	3,1	.	.	3,6	3,5	.	.
30—39	6,2	5,2	1,7	1,3	4,0	3,2	1,1	1,1
40—49	8,8	5,5	3,0	2,8	3,9	2,3	1,3	1,6
50—59	11,7	3,8	2,9	3,6	4,0	1,4	1,1	1,1
60—69	14,5	.	9,1	.	5,2	.	1,2	.
Totalt	8,7	4,9	3,0	2,8	4,0	2,8	1,3	1,4

Procent arbetare	Procentuell andel SOC. FP.				Andelen (DKP + VS + SF) av "arbetarparti- rösterna" (DKP + VS + SF + SOC.DEM.)			
	Hoved- staden	Hoved- stadens forsteder	Öerne	Jylland	Hoved- staden	Hoved- stadens forsteder	Öerne	Jylland
20—29	4,4	5,6	.	.	40,7	38,2	.	.
30—39	7,4	7,8	2,1	1,6	37,8	37,6	17,0	18,0
40—49	9,2	6,9	3,9	3,3	37,1	32,5	20,4	21,8
50—59	10,4	4,8	4,0	3,6	37,3	24,1	18,1	20,0
60—69	11,4	.	10,7	.	43,1	.	33,9	.
Totalt	8,7	6,8	3,9	3,2	38,1	34,4	20,2	21,0

Litteraturgranskningar

THEODOR EBERT: *Gewaltfreier Aufstand, Alternative zum Bürgerkrieg*, Frankfurt a. M. und Hamburg: Fischer Bücherei 1970.

JEAN-MARIE MULLER: *Strategie de l'action non-violente*, Paris: Fayard 1972.

GENE SHARP: *The Politics of Nonviolent Action*, Boston: Porter Sargent Publisher 1974.

Icekvåldet byggde tidigare enbart på etiska trossatser av pacifistisk eller religiös typ. Under senare år har det studerats systematiskt ur en annan synvinkel, nämligen som mer eller mindre effektiv social kampform. Denna s. k. tekniska angreppsmetod har sin främste företrädare i professor Gene Sharp vid Harvard Center for International Affairs. Han har nu bearbetat och utvecklat sin doktorsavhandling, ursprungligen framlagd i Oxford, till ett monumentalt verk med titeln *The Politics of Nonviolent Action*.

Professor Theodor Ebert är verksam vid universitetet i Västberlin. *Gewaltfreier Aufstand* är en reviderad version av hans doktorsavhandling.

I Frankrike ägnar förre filosofiprofessorn och reservofficeren, numer militärtjänstvägraren Jean-Marie Muller all sin tid åt att forska och skriva om icekvåld. *Strategie de l'action* är hans senaste bok i ämnet.

Sharps bok är tveklöst den mest omfattande, innehållsrika och bäst systematiserade publikation, som hittills föreligger inom icekvåldslitteraturen. Författaren tycks ha gått igenom snart alla tidigare skrifter på området och sammanställt all väsentlig kunskap på ett sådant överskådligt sätt, att boken bör kunna tjäna som referensverk för framtida forskning. Men han har gått långt utanför den traditionella icekvåldslitteraturen. I kapitlet om politisk makt finns hänvisningar till teoretiker och vetenskapsmän som Hobbes, Rousseau, Machiavelli, Lenin, Harold Lasswell, C. Wright Mills, t.o.m. citat av Adolf Hitler. I avsnittet om icekvåldsstrategi har han referenser också till militärstrateger, bl.a. Napoleon, von Clausewitz och Liddell Hart.

I *The Politics of Nonviolent Action* framställs ick-

våldslig kamp som en social och politisk sanktions- och kamp teknik; ett funktionellt alternativ till våld.

I bokens första del klarlägger Sharp den syn på begreppet politisk makt, som legat bakom tidigare skrifter, men som först här blivit ordentligt analyserad och insatt i ett idépolitiskt perspektiv. Förenklat bygger denna maktteori på att förhållandet mellan styrande och styrda beror på de styrdas aktiva eller passiva samarbete och samtycke. Om folket vägrar samarbete och utvecklar medborgerlig ohörsamhet, så har de tidigare makthavarna inte längre någon makt. Vidare skisserar han hur en systematiskt utarbetad och genomförd icekvåldsteknik ska kunna utöva effektiv kontroll över den politiska makten. Sharp understryker den aktiva rollen i icekvåldskampen, som inte får sammanblandas med "passivt motstånd".

Historiska exempel och illustrationer används flitigt i hela boken. Ett fåtal exempel finns dokumenterade så långt tillbaka som till det antika Rom, men de allra flesta har utspelats under vårt århundrade. Sharp har gjort ett flertal fallstudier bl.a. av tidigare i stort sett ej uppmärksammade icekvåldsliga aktioner under de amerikanska och ryska revolutionerna. Han har också utforskat flera händelser och kampanjer som utspelade sig i Norge under nazitiden.

I verkets andra del räknar Sharp upp inte mindre än 198 olika metoder för icekvåldsaktioner och illustrerar dem med händelser från världens alla hörn. Dessa metoder är grovt indelade i tre huvudkategorier: 1. Icekvåldslig protest och övertalning. 2. Ickesamarbete (socialt, ekonomiskt, politiskt), 3. Icekvåldslig intervention.

Till den första kategorin föres formella uttalanden såsom offentliga tal, petitioner, symboliska handlingar såsom bärande av symboliska märken, protestmålningar m.m. Hit hör vidare processioner och offentliga protestmöten.

Den andra huvudkategorin omfattar som exempel å socialt ickesamarbete: utfrysning av personer eller grupper, vägran att delta i normala seder och bruk, studentstrejker och olika typer av tillbakadragande

från samhället. Till de olika typerna av ekonomiskt ickesamarbete hör ekonomiska bojkotter och strejker. Fältet för politiskt ickesamarbete är givetvis vidstätt och omfattar såväl skilda metoder av medborgarmotstånd mot regeringen som vissa internationella handlingar vidtagna regeringar emellan. Exempel å det sistnämnda är förändringar i diplomatiska relationer och uteslutande ur internationella organisationer.

Inom den tredje huvudkategorin, ickevåldslig intervention, finns fem underrubriker: psykologisk, fysisk, social, ekonomisk och politisk intervention. Till psykologisk intervention räknar författaren fasta och hungerstrejker och till fysisk intervention olika former av invasioner och ockupationer. Till social intervention hör upprättandet av alternativa sociala mönster och institutioner. Ekonomisk intervention omfattar bl.a. s.k. omvänd strejk. Att söka bli fångslad och att försöka överlasta olika administrativa system tillhör politiska interventionsmetoder.

Bokens tredje del är på många sätt den mest intressanta, ty här knyter författaren samman maktteorin med metoderna och redogör för dynamiken i ickevåldsliga aktioner. Han utvecklar här de grundläggande beståndsdelarna i ickevåldets strategi. Vidare behandlas nödvändigheten av noggranna förberedelser och förutsättningar för ledarskap samt ledarskapets funktioner i ickevåldsaktioner. Sharp analyserar motpartens undertryckande åtgärder och vad som krävs av ickevåldsgruppen för att motstå dessa och för att åvägabrinda en process, som han kallar "politisk jiu-jitsu". Denna process leder till ur ickevåldsgruppens synpunkt positiva förändringar i rådande maktförhållanden. Författaren urskiljer tre "mekanismer", genom vilka de ickevåldsliga aktionerna kan utöva inflytande på opponenter och eventuellt åstadkomma framgång för ickevåldsgruppens sak: 1. Omvändelse, 2. Anpassning, 3. Ickevåldsligt betvingande.

Den första av dessa tre förändringsmekanismer, omvändelsen, innebär att opponenter, som svar på ickevåldsaktionerna, förändrar sitt synsätt på konfliktorsaken och slutligen på ett positivt sätt övergår till ickevåldsaktörernas synpunkt. Den andra mekanismen betyder, som beteckningen anger, en anpassning till en ny situation för att göra slut på konflikten. Kraven uppfylles utan att för den skull åtföljas av en förändrad syn på själva sakfrågan. Om slutligen den tredje mekanismen, ickevåldsligt betvingande, träder i funktion, uppnås en förändring mot opponenterens vilja och samtycke. Han har inte längre förmågan att kontrollera skeendet, makten har glidit honom ur händerna.

Sharps avslutande kapitel behandlar en rad effekter, som en ickevåldskampanj kan ha på den ickevåldsliga gruppen i synnerhet och på samhället i allmänhet. Han

framför tesen att det kan finnas ett orsakssamband mellan maktkoncentration och sanktionsteknik: Politiskt våld skulle efterhand framtvunga ökad maktkoncentration och denna maktkoncentration skulle i sin tur i allt högre grad vara beroende av våldsmedel för sin fortsatta existens. Ickevåldsaktioner skulle däremot ha en motsatt effekt i det långa loppet: maktspredning.

Författaren blundar ingalunda för de svårigheter och risker, som är förenade med ickevåldskamp, utan pekar flera gånger på dessa och på faran för bakslag eller nederlag. Sharp menar emellertid att de historiska fall, som är utforskade (ett relativt fåtal av alla kända fall), tyder på att ickevåldstekniken kan vara mycket effektiv. Han anser därför att dess effektivitet kan ökas genom förbättrad kännedom om hur metoden fungerar och genom noggranna förberedelser och träning.

Eberts bok är mera inriktad på ickevåldsaktioner såsom revolutionsteknik, men hans behandling av ämnet är så omfattande att den ger många värdefulla bidrag till en allmän teori om ickevåldsaktioner. Även denna bok har tre delar, varav den första utvecklar teorin om ickevåldsaktioner. Den andra behandlar grundläggande förutsättningar för en ickevåldsrevolution, medan den tredje delen beskriver vissa viktiga ickevåldsmetoders "form och verkan".

Bokens första kapitel utgör en väl argumenterad kritik av våld som revolutionsinstrument, medan den andra utvecklar det ickevåldsliga alternativets strategi med hjälp av ett tredelat eskalationsschema. Varje steg har en negativ och en positiv sida: "subversiva" respektive "konstruktiva" aktioner.

Som subversiva aktioner å den första eskalationsnivån klassificeras olika former av protestaktioner. Dess konstruktiva motsvarighet benämnes "funktionell demonstration" och är avsedd att förtydliga ickevåldsgruppens målsättning för såväl motståndaren som för tredje part. På det andra planet i eskalationsstegen befinner sig "legalt ickesamarbete", respektive "legal rollinnovation": under det att samarbete vägras med hittillsvarande samhällsinstitutioner (som stöder den gamla ordningen), skapas alternativa parallellorganisationer, som ska kunna träda i de gamla institutionernas ställe vid behov. När ickevåldsaktionerna når det fullt utvecklade revolutionära tredje stadiet i eskalationsstegen, betecknas de subversiva aktionerna "civil ohörsamhet" medan den konstruktiva sidan kallas "civil usurpation". Civil usurpation innebär att ett utvecklat alternativt socialt system träder i funktion för att ersätta det etablerade.

Resten av bokens första avdelningen fokuserar motparten, först i en ingående analys av dennes möjligheter till stegvis ökande repression. Vidare behandlas hur

ickevåldstekniken skiljer på sak och person: att urskilja opponentens plats i rollsystemet. Man försöker klarlägga för alla parter i en konflikt skillnaden mellan en person och hans sociala roller, skillnaden mellan konfliktrelevanta och konfliktneutrala roller, skillnaden mellan en rolls socialt nyttiga respektive skadliga funktioner. Slutligen analyserar Ebert hur ickevåldstekniken psykologiskt spelar på opponentens olika och ofta sinsemellan motsägelsefulla motiv. Efter att ha kartlagt opponentens svaga punkter väljer ickevåldsgruppen ut de lämpligaste medlen att påverka honom genom att på olika sätt angripa dessa svaga punkter.

I bokens andra del utreder författaren organisation och utbildning av ickevåldsliga påtrycknings- och aktionsgrupper, samt andra förberedelseaspekter inför planerade ickevåldsaktioner. Taktiska överväganden såsom val av lämpliga tidpunkter och angreppsmål diskuteras, och författaren betonar elasticiteten i kamp-tekniken. Den innebär att man alltid försöker behålla initiativet under en pågående kraftmätning samtidigt som alla vägar hålls öppna för förhandlingar och konfliktlösning.

Den tredje och sista delen beskriver specifika metoder såsom olika typer av protestaktioner, ickesamarbete, bojkotter och civil ohörsamhet. Metoderna illustreras med exempel hämtade från bl.a. Sydafrika, Indien, Sicilien och Medborgarättsrörelsen i USA:s sydstater.

Muller skiljer sig från de båda andra professorerna i ett viktigt avseende: Han har behållit ett starkt etiskt inslag i sin bok. Den är en kraftfull argumentation för ickevåldrevolution i motsats till revolution med våldsmetoder. För att kunna uppnå och behålla en positiv social förändring krävs det såväl moraliskt högtstående medel och mål som en effektiv strategi – både moral och effektivitet. En central tes är att ickevåldsliga aktioner, i motsats till våldsliga, förenar revolutionen med förnuftet.

Fastän Mullers bok ej når upp i nivå med de båda andra vad det gäller den systematiska utvecklingen av ickevåldets "tekniska" aspekter, utgör den dock ett supplement till Sharps och Eberts verk. Främst kanske p.g.a. att den redovisar en del exempel, som ej förekommer i de båda andra böckerna, men också för dess utmärkta filosofiska diskussion. Bokens titel motsvaras dessvärre i innehållet av en relativt grov skiss av olika stadier i en ickevåldskampanj. Författaren bygger här i huvudsak på de principer, som Gandhi följde i Indiens långa självständighetskamp, såsom de senare redovisats av författare, som skrivit om den indiske ickevåldsprofeten och ledaren under befrielsekampen.

Vad som är väsentligt i den utveckling, som avspeglas främst i de båda första av dessa böcker, är den nya betoningen på frågor som: Hur fungerar ickevåldsliga

aktioner? Vilka metoder är speciellt lämpliga i olika sammanhang? När skall ickevåldsaktioner sättas in? Genom vilka processer åstadkommes de önskade förändringarna? Vari ligger faror och begränsningar?

Genom att man sålunda skiftat fokus från en allmän kritik av våld och betoning av personlig anslutning till ickevåldsliga livsprinciper (vilket i och för sig kan vara både nödvändigt och beundransvärt), till ett systematiskt kartläggande av ickevåldsliga aktioner i teori och praktik, har man tagit steget mot en utveckling av ett nytt väsentligt forskningsområde.

Fältet är så brett att det måste betecknas såsom tvärvetenskapligt och torde kunna engagera än fler forskare från ämnen som historia, ekonomi, psykologi och pedagogik vid sidan av dem, som redan nu är sysselsatta med problemen, mestadels hemmahörande i universitetsdisciplinerna sociologi och statskunskap.

Lennart Bergfeldt

JÜRGEN HABERMAS, ALFRED SCHMIDT och ALBRECHT WELLMER: *Vetenskap som kritik*. Stockholm: Pan/Norstedts 1974.

År 1924 grundades *Institut für Sozialforschung* i Frankfurt am Main. Forskare knutna till detta institut har under de därefter följande decennierna i flera avseenden spelat en viktig roll inom samhällsforskning och samhällsfilosofi. Ståndpunkter som företrätts av vissa av dessa forskare har sammanfattande betecknats kritisk teori, och man har även talat om en särskild Frankfurtskola inom modern samhällsvetenskap.

Det måste framhållas att användningen av termen kritisk teori är oklar i många av Frankfurtskolans texter. I ett till svenska översatt texturval, *Vetenskap som kritik*, kan åtminstone tre olika betydelser hos denna term urskiljas:

- (i) Ibland används termen kritisk teori som beteckning på ställningstaganden i Marx texter eller åtminstone på någon given del av dessa ställningstaganden.¹ Jag kallar detta *kritisk teori*₁. I sådana sammanhang används ofta även termen "kritiken av den politiska ekonomin".²
- (ii) Kritisk teori betecknar ibland ställningstaganden och påståenden som kan sägas ingå i marxistisk tradition i vid mening.³ Detta kallas här *kritisk teori*₂.
- (iii) Kritisk teori är emellertid vanligen benämningen på grundläggande ställningstaganden som gjorts av företrädare för Institut für Sozialforschung. Detta kan betecknas *kritisk teori*₃.

Frågan kan nu ställas vilka relationer som råder mellan kritisk teori₁, kritisk teori₂ och kritisk teori₃. Kritisk teori₁ bör rimligtvis kunna ses som en del av

kritisk teori₂. Om man undviker en snäv bestämning av innebörden i kritisk teori₂, bör det vara möjligt att se även kritisk teori₃ som en del av kritisk teori₂. En sådan tolkning gör exempelvis utgivarna av det nämnda texturvalet, vilka t o m betecknar Frankfurtskolan som "den form av marxism utanför de socialistiska staterna som teoretiskt, om också inte praktiskt, kanske varit den mest inflytelserika under detta sekel".⁴ Denna tolkning av förhållandet mellan kritisk teori₃ och kritisk teori₂ är emellertid inte oproblematiske.

Man finner nämligen även hos ledande företrädare för Frankfurtskolan påverkan från en rad andra teoretiker än Marx. I Horkheimers senare texter finner man sålunda betydligt fler uppskattande hänvisningar till Spinoza, Kant och Schopenhauer än till Marx.⁵ När därför utgivarna av det svenska texturvalet anklagar den sene Horkheimer för "subtil akademisk kateder-marxism", kunde det ju invändas att en sådan anklagelse är ganska meningslös om Horkheimer i första hand uppfattar sig som företrädare för en i vid mening humanistisk tradition inom samhällsfilosofin snarare än för en specifik marxistisk.

Det förekommer fö i Frankfurtskolans texter ofta avståndstaganden från många riktningar som normalt anses som marxistiska, bl a från "de inom kommunistisk ortodoxi nästan allenarådande deterministiska, respektive elit-aktivistiska uttolkningarna" av Marx.⁶

Vidare riktas hos t ex Habermas och Wellmer kritik inte bara mot olika uttolkningar av marxismen utan också mot Marx egna texter: "Därför bör vi nu ta itu med en kritisk analys av den marxiska teorin . . . Det räcker inte med att skylla på vidriga omständigheter eller på anhängarnas bristande lojalitet eller förmåga, för att ursäka den stalinistiska resp. den byråkratiska degenerationen i socialistisk *praxis*, så länge man håller fast vid att teorin inte får rubbas . . . Det är i själva teorin man måste söka, om inte kärnan, så åtminstone ett teoretiskt korrelat för degenerationen i *praxis*".⁷

Enligt Habermas och Wellmer utgörs detta "teoretiska korrelat" av "ein positivistisches Selbstmissverständnis" hos Marx. Härmed avser Habermas och Wellmer att man i Marx texter kan spåra en syn på vetenskapliga teorier enligt vilken en teoris främsta syfte är dess "tekniska tillämpning" i "framgångsrikt instrumentellt handlande". En sådan vetenskapssyn kritiserar dessa företrädare för Frankfurtskolan, och de menar att det föreligger ett samband mellan å ena sidan en sådan vetenskapssyn och å den andra "en politisk strategi där ändamålet helgar medlen".

I svensk översättning har, som nämnts, presenterats ett urval uppsatser som är skrivna av företrädare för Frankfurtskolan. Detta urval, Vetenskap som kritik, syftar till att ge en "introduktion till Frankfurtskolans aktuella positioner". I alla de tre uppsatserna i

urvalet diskuteras grundläggande metodfrågor inom samhällsvetenskap. I de olika texterna görs försök att avgränsa den kritiska teorin från ett antal andra synsätt. I bokens båda första uppsatser söker Albrecht Wellmer respektive Jürgen Habermas klargöra distinktionen mellan "empirisk-analytisk och kritisk socialvetenskap", medan Alfred Schmidt i en tredje uppsats kritiserar det "strukturellistiska angreppet på historien" och därvid framförallt behandlar Claude Lévi-Strauss och Louis Althusser. Schmidt berör bl a frågan om människors möjligheter att påverka och förändra de samhällen de lever i och frågan om i vilken utsträckning en historisk analys är nödvändig för förståelsen av ett givet samhälle. Schmidt bestrider, i polemik mot Louis Althusser, att man i Marx texter kan finna någon "teoretisk anti-humanism" eller någon "teoretisk anti-historicism".

Jag skall i det följande granska Habermas och Wellmers uppsatser i urvalet vilka torde ha ett större allmänt intresse och en mer genomarbetad karaktär än Schmidts uppsats.

Det kan först konstateras att Wellmer och Habermas mer ingående uppehåller sig vid kritiken av empiriskt analytiska synsätt på samhällsvetenskap än vid bestämning av innebörden i sitt eget dialektiska synsätt. På denna senare punkt förekommer flera formuleringar som ter sig otillåtet vaga. Habermas beskriver t ex utformningen av en dialektisk samhällsteori på följande sätt: "Därvid kan kravet att teorin i sin uppbyggnad och begreppsstruktur anpassas efter saken, att metoden låter saken gälla efter dess egen vikt, bara uppfyllas dialektiskt, bortom varje avbildningsteori . . . ; relationsbegrepp ger vika för begrepp som samtidigt kan uttrycka substans och funktion. Teorier av denna rörligare typ tar också i den vetenskapliga apparaturens subjektiva anordning reflekterande upp att de själva förblir moment av det objektiva sammanhang som de i sin tur underkastar analys."⁸

Även när det gäller kritiken av olika vetenskapsfilosofiska riktningar måste vissa avsnitt ifrågasättas i uppsatserna.

Både Wellmer och Habermas berör förhållandet mellan vetenskapliga förklaringar och förutsägelser och hävdar att en strukturell likhet mellan dessa båda typer av slutledningar innebär att "vetenskapliga teorier till sin logiska struktur är tekniskt användbara teorier".⁹ Innebörden i detta sistnämnda påstående är dock inte klar. Kanske avser Wellmer och Habermas att sambandet mellan teoriernas logiska struktur och tekniska användbarhet är av definitionsmässig karaktär. I så fall kan man fråga vilka skäl som talar för att samband av denna typ uttrycks som definitoriska. Några sådana skäl anförs inte av Wellmer eller Habermas. En annan möjlighet är att Wellmer och Habermas hävdar

att det empiriskt föreligger ett samband mellan å ena sidan förekomsten av en viss logisk struktur hos teorier och å den andra den tekniska användningen av dessa teorier. Men ett sådant påstående måste ju bygga på ingående vetenskapshistoriska undersökningar. Varken i Wellmers eller i Habermas uppsats finner man dock någon utförlig redovisning av resultat från vetenskapshistoriska undersökningar.

Vidare tycks Wellmer och Habermas anta att frågan om förhållandet mellan vetenskapliga förklaringar och förutsägelser betraktas som klarlagd inom analytiskt orienterad vetenskapsfilosofi. Men ett sådant antagande är ju felaktigt.¹⁰ Det framstår som särskilt tvivelaktigt när man som Habermas skriver: "Betingade prognoser och kausala förklaringar är olika uttryck för en och samma förmåga hos teoretiska vetenskaper."

Också de historiska vetenskaperna strävar enligt den analytiska vetenskapsteorin efter att uppfylla samma kriterier; . . .¹¹ Habermas förbigår med dessa formuleringar en omfattande diskussion inom just "den analytiska vetenskapsteorin" som gällt karaktären av förklaringar i historiska vetenskaper.¹²

I Habermas uppsats förekommer en diskussion av Poppers syn på s. k. baspåståenden. Habermas skriver: "Också basatser överskrider varje möjlig erfarenhet, ty deras uttryck implicerar strängt taget laghypoteser, som ju å sin sida inte kan verifieras på grund av sitt principiellt obegränsade antal användningsfall. Popper klargör denna tes med hänvisningen att alla universella uttryck antingen är dispositionsbegrepp eller i varje fall kan återföras på sådana. Också i de allra mest elementära uttrycken för de enklaste protokollsatser upptäcker vi implicerade antaganden om ett lagmässigt beteende hos observerbara föremål, . . ."¹³ Jag vill rikta tre invändningar mot denna framställning.

Det är för det första oklart vad Habermas avser med sin hänvisning till termen protokollsats. Denna term utnyttjas överhuvudtaget inte i Poppers metodologi. Däremot förekommer den i vissa texter av Carnap och Neurath vilka Popper kritiserar.¹⁴ Jag förutsätter dock att Habermas med denna term vill beteckna satser som uttrycker vad som i Poppers terminologi kallas singulara påståenden. Det är då för det andra felaktigt att tillskriva Popper åsikten att man alltid även "i de mest elementära uttrycken" för sådana påståenden finner "antaganden om ett lagmässigt beteende hos observerbara föremål". Antaganden om ett lagmässigt beteende föreligger enligt Popper endast när det gäller sådana uttryck som hänför sig till s. k. universella begrepp. Det är emellertid, såvitt jag förstår, för det tredje även felaktigt att hävda att det enligt Popper i varje singulart påstående föreligger "antaganden om ett lagmässigt beteende". I sådana singulara påståenden, som endast innehåller s. k. individuella begrepp,

förekommer det inte uttryck vilka "entail a law-like behaviour", t. ex. i påståenden av typen: "a tillhör K", där a betecknar en särskild bestämd individ och K en särskild bestämd klass av individer.¹⁵

Wellmer söker i sin uppsats bl. a. avgränsa den kritiska teorin, i betydelsen kritisk teori, från den lingvistiska filosofin och kritiserar "den språkanalytiskt förstående sociologin enligt Winchs modell". Wellmer hävdar att den kritiska teorin till skillnad från den lingvistiskt orienterade vetenskapsfilosofin har nått "fram till insikten 'att mening kan uppfattas även där den inte är fullständigt intenderad'; med andra ord: den avslöjar gränserna för en blott subjektivt-meningförstående sociologi."¹⁶ I denna kritik hävdas att en meningsförstående lingvistisk filosofi av den typ Winch företräder förutsätter att mening inte är möjlig att uppfatta "där den inte är fullständigt intenderad". Det är här oklart vad som avses med "fullständigt intenderad" mening, och begreppet intention spelar f. ö. ingen central roll i Winchs vetenskapsfilosofi. Med ett meningsfullt handlande avser Winch ett handlande som styrs av regler.¹⁷ Emellertid tar Winch uttryckligen avstånd från kravet att de människor som utför handlingar måste vara medvetna om vilken regel som följs för att handlingarna skall kunna sägas vara styrda av regler och därmed meningsfulla.¹⁸ Detta beaktas inte av Wellmer, och hans kritik av Winchs vetenskapssyn är på denna punkt inte giltig.

Sammanfattningsvis kan sägas att den kritik som i uppsatserna framförs mot olika vetenskapsfilosofiska riktningar i flera fall inte är hållbar. Detta förhållande får allvarliga följder eftersom författarna till stor del söker klargöra innebörden i sin egen kritiska teori genom att kritiskt granska olika riktningar inom vetenskapsfilosofin; "Habermas söker nydefiniera den kritiska teorins kritiska position utifrån sin uppgörelse med den analytiska vetenskapsteorin och socialvetenskapen."¹⁹

Uppsatserna ställer en rad frågor som på olika sätt berör vetenskapliga teoriernas och vetenskapliga verksamhets förutsättningar och konsekvenser, bl. a. frågan om förhållandet mellan å ena sidan vetenskapliga teoriernas struktur och å den andra olika drag i de samhällen i vilka de givna vetenskapliga teorierna uppkommit. Även om inte de svar eller ens de problemformuleringar som ges alltid är tillfredsställande, tror jag ändå att uppsatserna berör flera problem av stor vikt. Av detta skäl är det glädjande att urvalet Vetenskap som kritik nu föreligger i svensk översättning.

Björn Wittrock

Noter

¹ Albrecht Wellmer, "Empirisk-analytisk och kritisk socialvetenskap", i *Vetenskap som kritik* (1974) s 17.

- ² Se bl. a. *ibid.*
- ³ Albrecht Wellmer, aa s 51. Se även Max Horkheimer, "Tradisjonell og kritisk teori", i *Kritisk teori* (1970) s 30 f.
- ⁴ Inledning till *Vetenskap som kritik* (1974) s 7. Se även t. ex. William Leiss, "Critical Theory and Its Future", *Political Theory* 1974 s 330 ff.
- ⁵ Se t. ex. Horkheimers brev till S. Fischer Verlag 3. juni 1965, i *Kritisk teori* (1970) s 52 ff och hans uppsats "Der Planet- unsere Heimat" i *Frankfurter Hefte* 1968:9.
- ⁶ Se Albrecht Wellmer, a a s 17 och 24. Se även Albrecht Wellmer, *Kritische Gesellschaftstheorie und Positivismus* (1973) s 132 ff.
- ⁷ Albrecht Wellmer, "Empirisk-analytisk och kritisk socialvetenskap", i *Vetenskapsom kritik* (1974) s 53.
- ⁸ Jürgen Habermas, "Analytisk vetenskapsteori och dialektik", i *Vetenskap som kritik* (1974) s 68. Se även i samma uppsats diskussionen om de "historiska rörelselagarna" (s 71 f) och om "ett socialt sammanhangs historiska totalitet" (s 73).
- ⁹ Albrecht Wellmer, "Empirisk-analytisk och kritisk socialvetenskap", i *Vetenskap som kritik* (1974) s 24. Se *ibid* s 18 samt Jürgen Habermas, a.a. s. 70 f.
- ¹⁰ Jag har behandlat en del frågeställningar med anknytning till detta problem i kapitel 2 av *Partierna inför väljarna* (1974).
- ¹¹ Jürgen Habermas, a a s 70 f.
- ¹² Utan att här räkna upp ett stort antal texter kan jag kanske ändå nämna några av namnen i denna debatt; Carl G Hempel, Karl R Popper, Peter Winch, Michael Scriven, William Dray, Konrad Marc-Wogau, Wolfgang Stegmüller, Knut-Erik Tranøy, Georg Henrik von Wright.
- ¹³ Jürgen Habermas, aa s 83.
- ¹⁴ Se t. ex. Karl R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (1968) s 95 ff.
- ¹⁵ Se *ibid* s 423 ff, 95 ff och 64 ff. En intressantare kritik av Poppers åsikter på denna punkt finner man i ett arbete av Albrecht Wellmer vilket inte är representerat i det föreliggande svenska urvalet, nämligen i *Methodologie als Erkenntnistheorie* (1967) s 110 ff.
- ¹⁶ Albrecht Wellmer, "Empirisk-analytisk och kritisk socialvetenskap", i *Vetenskap som kritik* (1974) s 36.
- ¹⁷ Peter Winch, *The Idea of a Social Science* (1963) s 51 f.
- ¹⁸ *Ibid* s 58.
- ¹⁹ Albrecht Wellmer, "Empirisk-analytisk och kritisk socialvetenskap", i *Vetenskap som kritik* (1974) s 52.

SÖREN HOLMBERG: "*Riksdagen representerar svenska folket*". *Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur 1974.

Den forskningstradition, der grundlagdes med Paul Lazarsfelds og hans medarbejderes Erie County studie af det amerikanske præsidentvalg i 1940, og som i væsentlig udvidet form videreførtes af Angus Campbell og hans medarbejdere ved University of Michigan, repræsenteres i Sverige først og fremmest af Statsvetenskapliga institutionen ved Göteborgs uni-

versitetet. 'Første-generation' af studier inden for denne forskningstradition bestod af interviewundersøgelser inden for et lokalsamfund under en enkelt valgkamp, mens 'anden generation' spændte over flere successive valg og var baseret på landsomfattende surveys. I 'tredje generation' har projekterne fra slutningen af 1960-tallet udviklet sig i flere dimensioner. Der har været mulighed for longitudinale analyser, eftersom man i hvert fald i USA til afprøvning af modeller efterhånden disponerer over data fra et tiår eller mere. Komparative studier har været muliggjort af at samme undersøgelses-designs har været taget i brug i flere lande. Sidst men ikke mindst interessant er udviklingen gået i retning af at andre og højere niveauer for beslutningstagning end den menige vælgers niveau er blevet inddraget i analysen.

Det er i denne sidste retning at Sören Holmberg gennem sin afhandling placerer sig selv og sin institution smukt i avantgarden. En række af spørgsmålene fra masseinterviewene omkring 1968-valget korresponderer med spørgsmål, der blev stillet til riksdagsledamöter i årene 1968-69. Det umiddelbare resultat heraf er det budskab med elementær slagkraft som pryder bogens forside, nemlig at riksdagen står til venstre for vælgerne, parti for parti. Denne ganske elementære betragtning rører naturligvis ved en central og ganske kompleks problemstilling, nemlig problemet om den dobbeltrolle som politikerne må optræde i: På den ene side forventningen om, at de *repræsenterer* værdinomerne i befolkningen, og på den anden side, at de *leder*, hvilket indebærer, at de etablerer nye normer og afviger positivt fra de tidligere. Hvordan lykkes eller mislykkes det for politikerne således på samme tid at placere sig midt i folket og i spidsen for folket? Fortjenesten i Sören Holmbergs afhandling er først og fremmest at det lykkes ham at gøre det dilemma som politikerne her befinder sig i til genstand for en empirisk og kvantitativ analyse af stor overbevisende kraft. Det er også herigennem at hans afhandling opnår sit enhedspræg, for der optræder mange selvstændige aspekter af denne problemstilling i Sören Holmbergs analyse af repræsentationsundersøgelsens righoldige data.

Skal man pege på en svaghed ved afhandlingen, ligger den vel netop i at forfatteren ikke har bestræbt sig på eller haft mulighed for at komponere de enkelte dele af problemstillingen og analysen af dem sammen til en enhed. Således konvergerer de forskellige aspekter, Sören Holmberg tager under behandling, tydeligt mod en mere generel teori for det repræsentative demokratis vilkår, men behandlingen brydes hver gang af før man kommer til dette punkt. Dette har dog også en fordel: derved at materialet og analysemetoderne kommer på bordet vil andre lade sig inspirere til at

deltage i dette konstruktive arbejde. Hvad angår forfatterens *muligheder* forefalder det undertiden som om der har fundet en arbejdsdeling sted på Göteborg-institutionen, hvor hver af de implicerede forskere har haft adgang til sit "eget" sæt af variable, og disse variable vil da let kunne savnes af de øvrige forskere i behandlingen af disses problemstillinger. Skønt en tendens til specialisering i denne retning antagelig er uundgåelig inden for et forsker-team, turde den ideelle situation være at det var *problemstillingerne*, der differentierede mellem forskerne, mens de variable indgik i en fælles pulje. Der er især tre teser, der spiller en rolle i afhandlingen, og som med samme ret kunne have været emnet for en mindre bog eller stor artikel. Ved siden af 1) tesen om at riksdagen står til venstre for vælgerne, opstiller Holmberg efter indgående målinger af attitude-nomogeniteter 2) tesen, at med hensyn til holdninger er venstrepartier de mest homogene og centerpartier de mest heterogene; og i mere implicit form nærmer anden halvdel af afhandlingen sig, 3) en tese om at riksdagen i stigende grad udgør sit eget sociale system med en speciel subkultur, hvori tx. anciennitet spiller en større rolle end forudgående sociale erfaringer, og hvori partidisciplin i visse politiserede spørgsmål er den stærkeste norm. Sammenhængende hermed viser forfatteren i et tankevækkende kurveforløb (s. 281), hvorledes den politiske professionalisme ('organisationsproffsen') bliver stadig mere fremherskende.

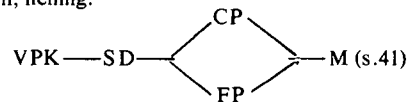
Ingen af disse teser kan vel siges at være originale eftersom de i forskellige varianter både har været en del af folkloren om vore politiske systemer – svensk eller dansk kommer i denne forbindelse ud på et – og desuden har været genstand for adskillige analyser. Men der har med enkelte undtagelser været tale om spekulative påstande underbygget med impressionistiske iagttagelser. Undtagelserne er først og fremmest artiklerne af Warren Miller og Donald Stokes og af Herbert McClosky og hans medarbejdere, og deres studier byggede på data fra det amerikanske topartisystem. Det forder en ikke ringe fantasi at transplantere disse teser om til det svenske flerpartisystem med proportionalvalg. Hvor den amerikanske problemstilling havde en stærk økologisk drejning, således at man spørger, på hvilket område og i hvilken grad politikerne repræsenterer sin valgkreds, bliver det i den svenske undersøgelse af primær interesse at undersøge, om han repræsenterer sit eget partis vælgere uanset hvilken valgkreds de bor i. Fra dette udgangspunkt vandrer forfatteren i de oven antydede tre retninger, som vi i det følgende skal beskæftige os mere detaljeret med.

I. Riksdagen står til venstre for vælgerne.

Om dette skal vises, må man for det første sikre sig, at riksdagsfolk og vælgere stilles over for de *samme*

spørgsmål eller holdningsudsagn. Herom siger forfatteren (s. 16), at "riksdagsmän och väljare fick i stor utsträckning besvara intervjufrågor som var identiskt lika formulerade och hade fasta svarsalternativ." Men sammenligner man s. 410–23, hvor vælgerspørgsmålet er gengivet, med s. 425–28, hvor spørgsmål til riksdagsmän gengives, er der ikke et af disse spørgsmål som går igen i præcis samme formulering i de to sæt af spørgsmål. Forfatteren kan her forsvare sig med, at en mere sofistikeret sprogbrug er naturligt over for politikere end over gennemsnitsvælgere, og at det gælder om at overbringe samme *mening* med spørgsmålet (hvorledes dette så kan verificeres). Alligevel kunne forfatteren med fordel have udtrykt sig mere forsigtigt, som f.eks.: Det kan håbes, at spørgsmålene trods forskelle i formuleringen har været ækvivalente.

Dernæst må det være essentielt at fastslå endimensionaliteten i disse spørgsmål, således at de utvivlsomt kan placeres på en skala, der kan benævnes en venstre-højre skala. Det er efterhånden konventionelt at benytte en Guttman-skalering til dette formål. Forfatteren vælger imidlertid at finde to rangordninger mellem partierne i deres besvarelser, som særligt hyppigt går igen, nemlig:

hvor altså CP og FP er forskelligt placeret i forhold til hinanden. Det viser sig (s. 42) at 14 af de undersøgte 28 spørgsmål følger den ene eller den anden af disse to rangordninger, mens yderligere 5 spørgsmål placerer CP yderst til højre. Dette bliver s. 46 til, at "en klar majoritet av de undersökta sakfrågorna ger upphov till samma konfliktstruktur i partisystemet...". Under indtryk af en faktoranalyse der viste at første faktor forklarede 57.5 procent af variansen, strammes konklusionen for riksdagens vedkommende s. 53 til: "Vänster-högerdimensionen är den allt 'överskuggande' konfliktlinjen i riksdagen". Det kunne vel tilføjes, at en forsker med interesse for forskelle i de borgerlige partiers indbyrdes placering også ville finde et rigtigt materiale i Holmbergs afhandling.

På vælgerniveauet drejer det sig om 7 af de 20 spørgsmål, hvor CP optræder som det midterste af de fem partier, mens to spørgsmål giver en ombytning mellem CP og FP, og yderligere to placerer CP til højre med en ellers identisk rangorden. Første faktor svarer her for op mod 50 procent af variansen, mens anden faktor ikke er ganske uden interesse, idet den svarer for 11 procent af variansen og rummer høje ladninger for de to spørgsmål, hvor CP ligger yderst til højre, nemlig kristendomsundervisning og abort. At en så høj grad af strukturering af materialet er lykkedes, tyder

naturligvis på at Göteborg-holdet har udvist stor omhu i udformningen af spørgsmålene og i interviewingen. Selv om man ikke kan afvise den mulighed, at spørgsmålene er udvalgt under hensyntagen til, at de måtte forventes at udgøre en eller nogle få skalaer, ville det på den anden side være vanskeligt at anvise nogle metode til at udtrække en repræsentativ stikprøve af *political issues*.

Hermed er vi kommet til det tredje skridt: Det må være vigtigt at gøre rede for reliabiliteten i interviewsvarerne, hvis man ønsker at verificere påstanden om, at riksdagen står til venstre for vælgerne. Det tilfredsstillende resultat af faktoranalysen indebærer, at reliabiliteten er ganske høj – *hvor høj* kan ikke fastslås da Holmberg ikke disponerer over gentagne svar fra et panel. I virkeligheden har vælgerne været spurgt både i 1960 og 1964 foruden i 1968, men Holmberg har kun arbejdet med 1968-dataen, og tidsafstanden på fire år mellem spørgerunderne ville alligevel være for lang til at en forskel i de målte holdninger kunne betragtes som måleusikkerhed, snarere end en faktisk holdningsændring. Men hvad der end måtte restere af måleusikkerhed, kan det ikke være ganske korrekt, når forfatteren (s. 53) ræsonerer, at "slumpsvaren i stort sett är proportionellt fördelade över partierna, vilket innebär att medeltalen inte påverkas av gissningssvaren". Oprindeligt henviste ordet 'regression' til at tilfældigheder påvirkede målingerne i retning af, at de 'gik tilbage' mod middeltallet. I tilfælde af attitudemålinger med f.eks. fem værdier kan en person, der på det latente plan har ekstremværdier 1 eller 5, kun afvige med manifesterede svar, der ligger længere ind mod midten (såsom 2 og 4), hvorved partiernes middeltal altså vandrer ind mod middeltallet for hele materialet i samme omfang som usikkerheden vokser. I den fiktive situation, hvor alle vælgerne kastede med terninger, når de besvarede spørgsmålene, ville forventningerne til partiernes middeltal naturligvis alle være middeltallet 3. Det forhold, at reliabiliteten må antages at være lavere for vælgerne end for riksdagsmændene, bidrager til, at afstanden mellem yderpartierne VPK og M er større for riksdagens vedkommende end for vælgerne, således som forsidebilledet viser. Om man ønskede at danne sig et skøn over virkningen af den manglende reliabilitet i Holmbergs holdningsdata ville en metode være at underdele testbatteriet i to halvdele og undersøge, om de svarpersoner, der lå i en bestemt afstand til venstre for midten på den ene halvdel af spørgsmålene også lå lige så langt til venstre på den anden halvdel.

Disse indvendinger berører på ingen måde den centrale tese om, at riksdagen står til venstre for vælgerne, idet forskellen mellem middeltallene for disse to grupper langt overstiger enhver tænkelig måleusikkerhed.

Man kan i stedet fundere over årsagerne til denne skævhed og dermed over hvor permanent en sådan tilstand er. 1968-valgets hovedresultat, i det mindste set med danske øjne, var det svenske socialdemokratiske fremgang på kommunisternes bekostning. Dette syntes at have ført til noget af et generationsskifte inden for det svenske socialdemokratiske riksdagsgruppe, og de nyvalgte socialdemokratiske riksdagsmænd er tydeligvis mere venstreorienterede end dem, der blev slået ud, specielt på tre spørgsmål om ulandspolitikken og et om EEC (s. 106). Når Holmberg anfører (s. 110) at andetkammeret blev forskudt mod venstre ved 1968-valget, er dette vissevis korrekt, men en ganske tungtvejende årsag er den noget specifikke, at de nye socialdemokratiske riksdagsmænd var venstreorienterede på udenrigspolitiske spørgsmål og især i ulandspolitikken.

Diskussionen omkring udskiftningen i riksdagen kan muligvis med større berettigelse placeres under Holmbergs tredje problemkreds, hvorom mere skal bemærkes nedenfor. Der kan ikke herske tvivl om, at Holmberg med sine data peger på en vigtig strukturel skævhed i det svenske repræsentationssystem. Det er ikke sandsynligt, at en så omfattende holdningsforskel mellem de styrende og de styrede er et resultat af et eller to andetkammervalg. Om den svenske vælgerbefolkning skulle finde på med et slag at stemme på partirepræsentanter, hvis holdninger stemte overens med vælgerne egen, ville resultat blive en rystelse af mindst samme omfang som det danske partisystem undergik ved 1973-valget. Hovedparten af de socialdemokratiske vælgere skulle i så fald stemme på centerpartiet, mens socialdemokraterne som en beskedent trøst vil erobre næsten alle de kommunistiske stemmer. På den borgerlige side ville folkpartisterne og de moderate dele stemmerne nogenlunde ligeligt. Omend danske erfaringer fra de sidste år belærer os om, at ingenting er umuligt i politik, synes vi dog her at stå ved grænserne for vor politisk-sociologiske fantasi.

II. Vensterpartier er mest homogene og centerpartier mindst homogene.

Den midterste del af Sören Holmbergs disputats koncentrerer sig om et forsøg på at afgøre, hvad der er bestemmende for, i hvilken grad repræsentanterne for samme parti har samme meninger. Indledningsvis afleder og diskuterer forfatteren her tre teorier som henholdsvis forudsiger, at homogeniteten er voksende fra højre mod venstre i det politiske spektrum, at homogeniteten er voksende fra centrum mod fløjene, og at homogeniteten i henseende til meninger står i positivt forhold til homogeniteten i den socioøkonomiske sammensætning af partirepræsentanterne. I det mindste de to førstnævnte strider mod hinanden i deres forventninger til homogeniteten inden for konservative

partier, som forudsiges at være svag i den første teori og stærk i den anden.

I den måde hvorpå problemstillingen i det efterfølgende afsnit operationaliseres og analyseres er fremstillingen præget af en overordentlig grundighed og detaljerthed. Der er kun to indvendinger, som det er nærliggende for en læser at rejse her. Den ene er, at det næsten synes at være en tvangstanke hos forfatteren, at det er partiet og ikke den individuelle vælger eller riksdagsmand, der er observationsenheden. Det er ganske rigtigt at graden af partisammenhold, negativt målt gennem spredningen af holdninger inden for partiet, er en egenskab, der er defineret for vedkommende parti som helhed. Men samtidig rejser der sig det interessante spørgsmål, *hvem* af partiets vælgere eller riksdagsmænd der mere end andre placerer sig nærved partiets gennemsnitlige holdninger og derved bidrager til at reducere denne spredning. Dette spørgsmål kunne naturligt lede over til bogens tredje del, og en diskussion af det ville derfor give afhandlingen et større enhedspræg. Den anden indvending er, at analysen kompliceres unødvendigt af de successive transformationer af holdningsdataene. Vi ender (s. 194) med at studere en tabel over koefficienter for metriske korrelationer mellem rangordninger af varianser, og disse korrelationer anvendes til at påvise, at nabopartier tenderer at udvælge samme sags spørgsmål til at vise attitudesammenhold på. De har, med forfatterens ord, samme homogenitetsstruktur. Det forefalder her som om disse komplicerede sammenhænge, der er ganske vanskelige at fortolke, kunne have været forenklet meget hvis spørgeskemaet havde indeholdt oplysninger om, hvilke spørgsmål riksdagsmændene og vælgerne selv anså for at være de vigtigste.

Sammenligningen mellem riksdagen og vælgerne (s. 195) støtter Mc Closkys hypotese smukt ved at opvise en langt større homogenitet på riksdagsniveauet end på vælgerniveauet, parti for parti. Sammenligningen mellem partierne viser både for riksdagen og for vælgerne at homogeniteten er størst hos kommunisterne og mindst hos folkepartierne. Herigennem er der fremkommet et kompromis mellem de to førstnævnte teorier. Sammenholdet er størst på venstrefløjens, men kurven er svagt U-formet, derved at moderaterne viser et større sammenhold end folkepartierne.

III. Politikeres rekruttering og adfærd som en social proces

Holmberg koncentrerer sig i den sidste tredjedel af afhandlingen om riksdagsmændens socialklasse som faktor i deres politiske holdninger. En særlig interessant afvigelse fra andre behandlinger af dette emne er, at forfatteren efter en diskussion af forskellige klassebegreber fremfører et såkaldt sociologisk-politisk

klassebegreb, hvori de professionelle politikere og andre beslutningstagere isoleres som en speciel klasse, der betegnes med det suggestive udtryk "organisationsproffsen". Udskillelsen af en sådan klasse medfører noget nær en revolution i de tilvante forestillinger om udviklingen i andetkammerets sammensætning op igennem århundredet. Fra 1933 til 1961 er organisationsproffsen vokset fra 6 procent til 29 procent af riksdagsmændene, mens arbejderklassen i samme tidsrum er aftaget fra 16 til 5 procent (s. 281). Desuden er overklassens andel vokset, hvorimod bøndernes andel er faldet stærkt. Sammenfaldende med socialdemokratiets overtagelse af regeringsmagten, har der således fundet en kraftig forskydning sted, som ikke harmonerer synderlig vel med de bestræbelser man sædvanligvis tilskriver et socialistisk parti.

Det kan forudses, at en sådan "chokrapport" over udviklingen i rekrutteringen, med særlig adresse till socialdemokratiets forvaltning af sin flertalsstilling, vil fremkalde en del detailkritik. For eksempel kan det indvendes, at der ikke synes at være foretaget nogen dobbeltkodning af riksdagsmændens klassificering med henblik på bedømmelse af reliabiliteten af denne, og at der i det hele taget savnes oplysninger om præcis hvilke stillinger, der er klassificeret som tilhørende organisationsproffsen, udover en afgrænsning i note 20 og 23 (s. 412).

Vigtigere er det dog nok at interessere sig for den funktion organisationsproffsen har inden for det svenske politiske system. Man kunne tænke sig, at der i denne udvikling ligger et forsøg på, især fra socialdemokratiets side, at løse problemet om politikernes dobbeltrolle som ledere og repræsentanter. Skal en riksdagsmand være ledende, må han antagelig tillægges middelklassestatus, uanset om hans oprindelse er beskeden. Skal han samtidig repræsentere lønmodtagerne, må han hentes fra organisationer, hvis hovedstamme består af lønmodtagere, og resultatet bliver en form for politisk kommisærstatus. Nogle af de data, som Holmberg senere anfører, peger da også i retning af at modificere det umiddelbare indtryk af, at folket er blevet svigtet af opkomsten af en "ny klasse". Således viser det sig (s. 304), at halvdelen af denne klasses medlemmer kommer fra arbejderhjem, og senere, at organisationsproffsen i deres gennemsnitlige holdninger ligger til venstre endog for arbejderne (s. 325) Yderligere data som Holmberg lægger frem vedrørende mobiliteten og dermed kausaliteten i den sociale rekrutteringsproces er overordentlig interessante, men kan her kun refereres i hovedtræk. Det fremhæves flere gange, at når man kontrollerer for riksdagsmændens egen klasse, har forældreklassen ingen indflydelse på chancen for at komme i riksdagen. Det vil for eksempel sige, at de arbejdere, der kommer i riksdagen

gen, har samme sociale baggrund som dem der ikke kommer der, og at der herigennem *inden for den enkelte sektor* alligevel råder et vist repræsentationsprincip, skønt dette altså ikke er tilfældet *mellem* sektorerne. Angående virkningen af klassetilhørsforholdet på de politiske holdninger, når partitilhørsforholdet kontrolleres eller når partierne studeres et for et, fremkommer den ganske overraskende sammenhæng, at overklassen ligger til venstre og arbejderklassen til højre. Noget synderlig stærk sammenhæng er der ikke tale om, dels fordi partivariablen i sig selv absorberer så stor en del af variansen i holdningerne og dels fordi materialet naturligvis er stærkt begrænset. Holmberg har dog søgt på en meget original måde at differentiere klassevariablen ved at registrere antallet af "klassefareheter" fra 0 til 4, hvorved for eksempel en riksdagsman kun scorer 4 arbejderklasserfareheter, hvis han stammer fra et arbejderhjem, var arbejder i sin ungdom, arbejder ved sit indvalg i riksdagen, og arbejder på interviewtidspunktet. Herigennem er Holmberg i stand til at udnytte sit materiale mere intensivt og vise ganske iøjnefaldende tendenser i den angivne retning inden for hvert af de fire største partier (s. 234) omend signifikansen er vanskelig at fastslå da "klasserfareheter" ikke er normalfordelt.

Både her og i det følgende er Holmberg selv opmærksom på, at hans empiri er ved at vokse ud over teoriens rammer. Metoden er ikke længere hypotesetestende, fordi teorien ikke er kommet frem til at opstille hypoteser for vedkommende område. Resultaterne vil derfor stimulere til fortolkninger og forklaringer. Det må håbes, at forfatteren selv og andre

svenske forskere vil tage denne udfordring op, mens det i denne anmeldelse blot skal antydes, at der sandsynligvis ligger et frugtbart perspektiv i at anvende den sociologiske og socialpsykologiske gruppemodell på riksdagens aktiviteter og riksdagsmännens holdninger. Det ejendommelige ved Sören Holmbergs afhandling er, at den udgår fra det repræsentative demokratis ethos, at "riksdagen repræsenterar svenska folket" samtidig med at den gennem sin omhyggelige empiriske metode lægger op til en ganske anden ethos, efter hvilken riksdagen er en arbejdsgruppe, hvis præstationer vurderes af det ydre system, vælgerne, som i sin tur blander sig i riksdagens sammensætning og arbejdsopgaver. Under sådanne ændrede forudsætninger er det ikke i første række af interesse i hvilken grad riksdagsmännen har samme meninger som folket, men om den producerer de ønskede resultater under hensyntagen til de politiske skillelinjer i befolkningen. Blandt de mange mekanismer der indgår i denne arbejdsproces, kan man nævne den interne sociale kontrol i riksdagen i form af partidisciplin og attitudehomogenitet i vigtige spørgsmål; rekruttering og socialisering af ledamöter; roledifferentieringen mellem partierne, mellem ordførerskab på forskellige områder, mellem yngre og ældre; og kommunikationen med det ydre system, hvorved meningsoverensstemmelsen mellem de valgte og vælgerne givetvis kommer på tale som en faktor. Sören Holmberg opsporer og belyser alle disse faktorer på forskellige punkter i sin afhandling, og man har lov at vente, at han også vil tage afgørende del i udformningen af en mere integreret teori for det repræsentative demokratis funktionsmåde.

Ole Borre
Institut for Statskundskab
Århus Universitet

Litteraturnotiser

Biologi och samhällsvetenskap

Att det genom tiderna har funnits och alltjämt finns ett tydligt samband mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap är välbekant. Biologin och då närmast fysiologin har exempelvis inspirerat den funktionalistiska skolan inom sociologi och statskunskap; en antydan härom ger titeln på en bok av en av de ledande statskunnskaparna, Karl W. Deutsch – *The Nerves of Government*.

Biologi och samhällsvetenskap är rubriken på en artikel i *International Social Science Journal* (Vol. XXVI No. 4, 1974) av den polske filosofen *Adam Schaff*, som är president of the Board of Directors of the European Co-ordination Centre for Social Sciences i Wien. Bakgrunden till att en viss vetenskap under en bestämd period har haft ett starkt inflytande på andra vetenskapsgrenar tecknar Schaff så här:

When a given type of research dominates science, this presumably coincides with an aesthetic dimension in the science of science: as in the case of mathematics, the simplicity of a construction is considered 'elegant' from the scientific point of view. If that is so, then nothing is simpler, 'more concise' and, accordingly, 'elegant' then so to base all human knowledge on a single principle and on a single language. Hence, nineteenth-century mechanism, twentieth-century physicalism, and recently biologism are neither artificial nor merely products of intellectual fashion. On the contrary, they are natural in the evolution of science. This is why, at a time when such trends intensify, it is worth examining arguments against them: these must be based not only on conclusions to be drawn from the failure of similar strivings in the past, but also – and perhaps mainly – on conclusions drawn from reflections on cognitive processes in research.

Utgångspunkten för Schaffs resonemang kring biologi och samhällsvetenskap är den s.k. generativa grammatiken, representerad av Noam Chomsky och hans språkvetenskapliga skola:

The reasoning of the founders of generative grammar in the context of interest here can briefly be reconstructed as follows. Every ethnic language has, as it were, two levels when it comes to the structures which combine to form its system: surface structures and deep structures. The former, which are ultimately lin-

ked with the phonetic aspect of language, are those elements which differentiate languages, whereas the latter, which are linked with the semantic aspect of language, are universal, the same in all languages, which means that the grammar based on these structures is universal in nature. That universality results from the inborn nature of a specific language-acquisition mechanism, which is biologically given to every member of the species *Homo sapiens* in the same form. This is claimed to be the only rational explanation for the fact that every normal human child, if in contact with human speech, can in a short time learn any language, which – it is claimed – would be impossible if we adopted the assumptions of the associationist or any other theory which rejects the inborn nature of the language-acquisition mechanism.

Chomsky och andra menar tydligen, att den språkliga förmågan är en del av "den mänskliga naturen". En sådan inställning får vissa följder för studiet av människan och hennes problem:

If, in the light of molecular biology, we cannot simply reject the working hypothesis that universal grammar is an inborn structure or mechanism, biologically specific to man, and that it can accordingly be explained only in biological terms, then this may also be the case for other manifestations of human life, societal life included. We may disregard here the alarming theoretical danger of neo-racialism (for if we admit the existence of universal inborn structures, explained by the common biological fortunes and misfortunes of the species *Homo sapiens*, then can we deny the theoretical possibility of the existence of analogous inborn structures which would be particular in character and thus be explained by the genetic history specific to certain members of that species as distinct from the others?), but even if we do, we must face the much broader – and theoretically much more important – problem of the relationship between that which in human life is societal and that which is biological. Or, to put it more brutally: can we at all admit the existence of a 'residual element' in human life which cannot be reduced to biological factors?

En dylik reduktionism aktualiserar svåra vetenskapliga problem. Schaff pekar för sin del på två olika metoder att resonera kring dem:

The first consists in demonstrating that no reduction is final, but – once the principle of reduction is adopted – leads inevitably to further reductions, so that the problem we are concerned with becomes obscure. Let

us assume that we accept the reduction of psychological and sociological issues to biological ones and that we agree with the claim that human opinions and attitudes, and hence also human actions, are determined by what is recorded in the hereditary genetic code. That would be a much more radical and less open concept than the one suggested by Jacob. Yet it would be exposed to the following criticism: it is known that records in the genetic code can be explained in biochemical terms, but it is also known that all biochemical processes are based on movements of particles, which, in turn, depend on waves of specified types, electromagnetic fields, etc. Why then should we stop at the reduction of societal facts to biological ones, and not go further, to biochemistry, physics, the theory of electromagnetic fields, etc.? If we are to reduce certain facts to more fundamental ones, then we must be consistent.

But what shall we gain by such an ultimate reduction ('ultimate' at a given level of our knowledge of the structure of matter)? Suppose that we know all about such electromagnetic fields as accompany Mr X's love for Miss Y, or those which accompanied the spread of leftist opinions and attitudes among the younger French generation in 1968. Would that really bring us closer to the understanding of these phenomena? Would a full deciphering of the records of genetic codes of the people in question provide answers to the questions, why Mr X, who had loved Miss Y, ceased to love her at a certain moment, or why a deeply religious man became a militant atheist? The negative answer, which may be considered trivially obvious, leads us to a second kind of reasoning and to the refutation of the claims we are discussing.

The second kind of reasoning consists in demonstrating the specific nature of the various levels of reality, or, in other words, the various levels of the motion of matter, and hence the specific nature of our knowledge of each level, which yields the conclusion that no level can be reduced to another except at the risk of our knowledge of specified facts being obliterated by a desired but unattainable 'knowledge of everything'.

Schaff återgår sedan till fallet med den religiöse person, som blev ateist. Organismen hos personen ifråga innefattar en rad olika nivåer, där olika vetenskaper kan vara intresserade:

Thus, a psychologist or sociologist may be interested in his opinions; a neurophysiologist, in the physiological processes in the brain which accompany such a change in opinions; a biologist, in the relationship between those processes and the person's record in terms of the genetic code; a biochemist, in the accompanying chemical processes in the person's body; a physicist, in the accompanying movements of particles, changes in electromagnetic fields, etc. Now the temptation to reduce one of these levels to another (compare, in this connexion, how Marx ridiculed the endeavours by Vogt and Moleschott, 'vulgar materialists' who lived in the second half of the nineteenth century, to reduce thought to a substance secreted in the brain in a way analogous to the gastric juice secreted in the stomach) may be opposed with another idea: since the human organism is a system which functions as a specifically organized whole, so that processes at any level must necessarily be accompanied by other processes at other levels, their interactions thus con-

tribute to the vital processes of the organism. But the fact that a process is accompanied by another process does not mean that one of them can be reduced to the other.

For example, the experience of a person whose political or religious views or emotional attitudes towards other persons change, accompanied by various processes which are simultaneously taking place in his organism (neuro-physiological, chemical, physical, and the like), does not make it follow that his experiences and thoughts may be identified with any of these processes or reduced to any of them – in the sense that our understanding of any processes would suffice for our understanding the nature and origin of his total thoughts and experiences.

I allmänna termer kan detta sammanfattas så här: Forskning om människan och samhället kan inte reduceras till biologisk forskning men kan å andra sidan inte undvara denna.

Schaff slutar sin uppsats med att berätta om ett psykiatriskt fall, en nioårig amerikansk pojke Joey med smeknamnet Mechanical Boy. Han utförde alla livsprocesser – äta, sova, gå osv – som om han hade varit en invecklad maskin:

He manifested this in his movements, in the sounds he emitted, etc.; and did it so suggestively that when, for instance before starting his meal he imitated plugging in the wires which were supposed to set his body in motion electrically, not only the other children in the ward, but even the staff walked carefully so as not to break these 'conducting wires'. It was a typical case of schizophrenia, which, as the records of the case indicated, was deteriorating. The doctors, of course, tried to ascertain the causes of his disease. Interviews with his mother and grandparents revealed beyond all doubt that that extreme autism of the 'mechanical child' had been caused by his rejection by his parents (in the sense of lack of all personal contact) in his early childhood. The child simply wanted to cease to be a human being, wanted to reject all feelings and to become a machine. Three years of extraordinary efforts on the part of a team from a special university clinic in Chicago were needed for the boy gradually to change his world of fancy and to leave the prison in which he had confined himself of his own will. At the age of 12 he took part in a school parade on Memorial Day, for which he prepared a float with the slogan: 'Feelings are more important than everything under the sun.' It would be difficult to find a more convincing argument in favour of the claim that no deciphering of the genetic code and no other 'reduction' procedures, including counting the movements of all particles in Joey's body, could replace scientific social science methods – in this case the psychology-pathology.

Friskt mod samhällsforskare – det förefaller mig vara en berättigad slutsats av Schaffs framställning.

Torbjörn Vallinder

Tre slags objektivitet

Objektivitetsproblemet inom samhällsvetenskapen och inom massmedierna har under senare år diskute-

rats ganska livligt i vårt land, inte minst i StvT. Oenigheten bland experterna är dock fortfarande mycket stor när det gäller de "korrekta" eller "bästa" svaren på de grundläggande frågorna i sammanhanget. I *Finsk Tidskrift* (h. 6, 1974) har fil. mag. *Hans Rosing* gjort ett intresseväckande försök att bringa reda i objektivitetsproblematiken:

Såvitt jag kan se är den viktigaste orsaken till den rådande förvirringen det faktum att man inte kunnat enas om någon enkel, klar, överskådlig, meningsfull och rimlig klassifikation av huvudtyperna av objektivitet. Den allmänna regeln när begreppsförvirring råder – det må sedan gälla filosofi eller vilken annan vetenskap som helst – är att försöka åstadkomma en fruktbar klassifikation. De flesta filosofer som arbetat med problemet har visserligen följt denna regel, men klassifikationerna har i allmänhet inte fyllt rimliga krav på fruktbarhet.

För att kunna betraktas som fruktbar bör en klassifikation uppfylla åtminstone följande krav: den bör vara överskådlig, den bör vara systematisk, den bör vara

klar och entydig, den bör vara relaterad till ett större sammanhang (t. ex. ett begreppssystem eller en teori) och den bör ge möjlighet att formulera intressanta påståenden.

Rosing sammanfattar sitt eget förslag så här:

Jag föreslår en klassifikation som bygger på den kunskapsteoretiska distinktionen mellan verkligheten, språket och metoderna. Sålunda får vi tre olika objektivitetsbegrepp som jag kallar resp. ontologisk objektivitet, innehållsobjektivitet och metodologisk objektivitet. Att definiera dessa begrepp, att ge kriterier för dem samt att utreda hur de är relaterade till varandra och andra centrala frågor inom vetenskapen är enligt min åsikt en mycket viktig uppgift för dagens filosofiska forskning. Samtidigt är det av vikt att denna forskning anknyts till specialvetenskapernas konkreta problem och till konkreta fallstudier.

Åtminstone på den sistnämnda punkten råder det nog numera enighet mellan vetenskapsteoretiker och samhällsvetare i vårt land. Inte desto mindre är Rosings påpekande välkommet.

Torbjörn Vallinder

Till redaktionen insända skrifter

- Abukhanfusa, Kerstin, Beredskapsfamiljernas försörjning. Liber.
- Andersson, Bo, red., Skara II. Staden i länet. Västergötlands tryckeri.
- Bakke, Egil, Økonomisk politikk. Universitetsforlaget, Oslo.
- Fellner, William m. fl., Correcting Taxes for inflation. American Enterprise Institute.
- From, Anders m. fl., Sociale problemer i Grønland. Teknisk Forlag, Köpenhamn.
- Hamrin, Harald, Between Bolshevism and Revisionism. Esselte.
- Hernes, Gudmund, Makt og avmakt. Universitetsforlaget, Oslo.
- Historia och samhälle. Studier tillägnade Jerker Rosén. Studentlitteratur.
- Hofoss, Dag, Det politiske Norge. Universitetsforlaget, Oslo.
- Koch-Nielsen, Inger, Aegteskabet og loven. Teknisk Forlag, Köpenhamn.
- Larsen, Mogens Nord, Hvem bruger børnehaveklasserne? Teknisk Forlag, Köpenhamn.
- Nilsson, Sven, Det offentliga samtalet. Liber.
- Ott, David J.-Ott, Attiat F., The 1976 Budget. American Enterprise Institute.
- Persson, Roland, Rustningar i Sverige under det stora nordiska kriget. Gleerups.
- Plovsing, Jan, Sanering på Nørrebro. Teknisk Forlag, Köpenhamn.
- Rusk, Göran, Författarskap och publicering. AWE/Gebbers.
- Tobé, Erik, Kommunal planering. Andra omarb. uppl., AWE/Gebbers.
- Willner, Sven, Mellan hammaren och städet. Söderströms.

Sydsvenska Dagbladets AB, Malmö 1975